

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

	Lap
GOMBOCZ ZOLTÁN: Csuvas szójegyzék. (II.)	141
MELICH JÁNOS: A magyar szótáirodalom. (IV.)	165
FOKOS DÁVID: A locativus-féle határozók a votjákban. (I.)	207
ERDÉLYI LAJOS: Értelmi egyezés és hasonló incongruentiák a magyarban, finnben és törökben	251

Ismertetések és bírálatok.

Kúnos Ignác. Oszmán-török nyelvkönyv. (Janua linguæ Ottomanicæ.) — Ism. SZINNYEI JÓZSEF	258
---	-----

Kisebb közlemények.

Adatok a magyar nyelv szófejtő szótárához :

M. J. Loránt	267
— Patok	268

Értesítő.

Irodalom	164, 206
----------	----------

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájulnak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII., József-körút 17.

Csuvas szójegyzék.

(Második közlemény.)

buj. *pajdaʒ* | mkar. *pajak* | kurm. *paʒax* достаточно, elegendő A. 165, 369. an. *pajdaʒ* | virj. *paʒax* M. 23. [kazB. *bajtak* eleg, többen].

kurm. *pańda* разсадникъ, láda kiültetni való bujtásokkal, palántákkal A. 18. [vö. mdM. *pańda*, mdE. *panda* veteményes ágy NyK. 5 : 210.].

kurm. *Pańdäk* Пандиково (falunév) A. 18.

koz. *rappi* моя бабушка со стороны отца или матери, nagyanyám arai vagy anyai részről A. 139. [vö. eserH. *pa'pà* die grossmutter RAmst.].

par- дать, adni; buj. *parńe* | mkar. *parńa* подарокъ, ajándék, A. 15, 17, 19, 63, 347. *par-* adni; *parnä* ajándék; *paru* alamizsna; *parum* adósság Z. 46. [kazB. *bir-*, oszmZ. *vir-*, *ver-* id.].

pat: (близость къ, около, близъ, до, у) *patńe* -hoz, -hez, -ra, -re, pl. *vorman p.* az erdőbe; mkar. *ańa pãrãn vatńa* идемъ къ намъ, menjünk hozzánk A. 215, 384. mkar. *sãren vańdza* nálatok A. 384.

paʒar рынокъ, базаръ, vásártér, piacz A. 17, 62. *paʒar* Z. 46. [kazB. *bazar* < perzsaZ. بازار].

an. virj. *paʒalu* лепешка, lepény A. 5, 6. *paʒalu* Z. 46.

pãr l. *εBir*.

buj. *pãdãm* | an. *põdãm* | virj. *põdãm* цѣлый, egész A. 12, 341. *pũdũm* Z. 56. [kazB. *bõtõn*].

buj. *pãdãr-* | virj. *põdãr-* сучить, sodorni, pödörni A. 12, 341. *pũdũr-* Z. 55. [kazB. *bõtõr-*].

virj. *pəlbər* въ прошломъ годѣ, a mult évben, taval; A. 65. *pylđer* Z. 48. [kazB. *byltyr* | baskP. *bulter*, *belter*].

buj. mkar. *pər* одинъ A. 13, 358. *per* Z. 47. [kazB. *ber*].

buj. *pər-* | virj. *pör-* дѣлать складки, ránczolni; virj. *pörön-ránczosodni*, göngyölnödni A. 13, 31, 341. *pür-* морщить, сжимать Z. 55. [kazB. *bör-*].

buj. *pərənε* | mkar. *pərāñä* бревно, gerenda A. 119, 350. [kazB. *bürāñä* épületfa, borna | baskP. *bürāñä* faragatlan szálla, gerenda < ? or.].

an. *pərməš* первый, első A. 384.

buj. *pərñε* | mkar. *pərñü* кузовъ, fonott kosár A. 362. an. *pərñε* | virj. *pörñε* táska, M. 6. *puñä* Z. 55. [vö. cserSz. *purña* kas, kosár].

buj. *pəškəñ-* | virj. *pöškön-* нагиваться, meggörbül, meghajol A. 12, 341.

buj. *pət-* | virj. *pät-* пропадать, elfogyni, végződni A. 12, 340—1. *pét-* M. 6. *püt-* Z. 56. [kazB. *bet-*].

buj. *pətiək* | mkar. *pətiñək* мята, ménta A. 349. *pütiük* Z. 56. [kazB. *bötnək* fodorminta].

buj. *pəbzəkšə* | mkar. *pədiššə* маленькiй, kicsiny; *pəbzəkka* id. A. 66, 364. *pəbzécə* M. 6. *pičik*, *pičikš* Z. 48. [mongK. *bici-yan* peu. un petit peu, petit, petit enfant | burjC. *besegeñ*, *bišikan*, *bišigan*].

buj. *pəttšəñεž* | mkar. *pətsāñək* одинъ только A. 372. [vö. *piččāñ* одинокiй Z. 48.].

buj. *pəvər* | mkar. *püär* печень, máj, A. 367. virj. *pəvər*, *pə'er* M. 24. *pəvər*, *pəvər* M. 7. | an. *pağar* M. 24. *puvař*, *pağar* Z. 55. [kazB. *bauyr* | oszmZ. *bagyr*].

mkar. *pəzak* | olg. *pədzəz* уголь, szöglet A. 370. [oszmZ. *bučak*].

pađavka | kurm. *pəđāka* пудовка, púd A. 44, 48.

cseb. *pađaγam* мой деверь, старше мужа, sógorom A. 140. [kaz. *bej-aγam*].

buj. *pəjav* | mkar. *pəjo* | olg. *pəja* короткая веревка, kurta kötél, A. 366, 378. *pijav* связь, узелъ, тесьма, веревка Z. 54. [kazB. *byγau* békó].

pəγər красная мѣдь, veres réz A. 74. *pəγər* sárgaréz (?) M. 11. *pygyr* veres r. Z. 54. [kazB. *bakyr*].

buj. *pəχ* | mkar. *pək*- смотрѣть, nézni A. 74, 371. *pyχ*- Z. 54. [kazB. *bak*-].

buj. *pəlbəzəra* | kurm. *pəbzəra* цѣнь (изъ монетъ), pénzes láncz. A. 52. [vö. kazB. *čylbyr*, *čelber* láncz, lánczoeska].

jadr. *pəlbəzav* | mkar. *pənbəzal* договоръ о днѣ свадьбы, az esküvő napjának megállapítása A. 367. *pyləav* Z. 54. [kojbK. *molžak* | csagBud. *bolcau* termin | mongK. *bolzu*- déterminer un jour].

an. *pər* | virj. *por* ледъ, jég A. 8, 240. *pur* Z. 53. [kazB. *boz*].

buj. *pəra* | mkar. *pro* буравъ, furó A. 366. *pura* Z. 53. [kazV. *borau*, *brau*].

buj. *pərs* | mkar. *peʹəs* перецъ, bors, A. 363. *pəros* M. 11. *purš* Z. 53. [kazB. *boroč*].

pəru теленокъ, borjú A. 66, 374. *peru* M. 7. *pru* Z. 52. [kazB. *byzau* mongKhalkha *B'arū*, *B'irū*].

an. *pərza* | virj. *porza* горохъ, borsó A. 9, 340. an. *perza* | virj. *pörza* M. 22. *purša* Z. 53. [kazB. *borčak*, *burčak*].

kurm. *piəer* | mkar. *piər* Szent-Pétervár, A. 364. [< orosz *Питеръ*].

buj. *piεε* барыня, úrnő A. 112.

piək поясница, keresztesont A. 376. *piik* Z. 48. [kazB. *bil* derék | baskP. *bil* | mongK. *bel* taille, stature].

piēs рябина, berkenye A. 10, 18. *piēs* Z. 48. [kazB. *milās* | baskP. *mälās*].

buj. *pillək* öt; an. *piəkmeš* ötödik A. 179, 384. *pillik* Z. 48. [kazB. *biš*].

buj. *piñ* | mkar. *pen* тысяча, ezer A. 18, 350, 384. *piñ* Z. 48. [kazB. *meη* | mongK. *minγan*].

buj. *pir* холетъ, vászon A. 379. *pir* Z. 48. [kazB. *büz* pamutszövet-fajta | oszmZ. *biz* toile].

buj. *pit* | mkar. *pet* очень, igen, nagyon, A. 350. *pit* Z. 48. [? kazB. *bik*].

buj. *piəzəεε* | mkar. *petskä* бочка, hordó A. 350. *picke* Z. 48. [kazB. *mičkä*, *pickä* < or.].

virj. *pištšē* мой, нашъ старшій братъ; мой, нашъ дядя, bátyám, bátyánk A. 137. *pištšü* bátyád A. 10. *picče* Z. 48.

buj. *pijvā* | mkar. *piḃā* вошь, tetű; *pijvę* M. 4. *pydu*, *pyda* Z. 54. *pytla* tetves Z. 54. [kazB. *bet* | baskP. *bēt*].

mkar. *porā* да весь, minden A. 383. *porā* Z. 50. [kazB. *bary* mindössze; *barda* mind].

mkar. *potikā* потѣха, gyönyör, öröm A. 364. [< or.].

podā, *pdā* гвоздь, köröm A. 5, *puda* Z. 52.

podc каша, kása A. 85. an. *pōvō*, virj. *pōvę* M. 22. *podu* Z. 52. [? kazB. *butka* kása].

virj. *pōvā* беременная, terhes A. 96. *pōvō* M. 7. *pūde* Z. 55.

kurm. *pōvō* | mkar. *pūvā* буга, ív A. 353. *pūgū* Z. 55. [vö. kazB. *bök-* görbíteni, összehajtani].

pōzęę зобъ (птичий), madárbegy A. 101. *pūzege* Z. 55. [kazO. *bütäkä* птичий желудок | mongK. *betege* gésier des oiseaux].

pōvō бедро, csipő A. 101. *pūs* верхняя часть ноги около таза, lядвєя Z. 56. [kazB. *bot* czomb].

buj. *puvānē* | mkar. *puvāna* перенелка, fürj A. 347. an. *pūvānē* | virj. *puvāna* M. 24. *puvānā* Z. 49. [kazO. *būdānā* | mongK. *būdūne*].

buj. *puvan* | mkar. *pōvōn*, *pōven*, *pōken* стуль, szék A. 349. *puvan* Z. 48. [< votj. *pukon* szék; vö. kazB. *bükān* tuskó, baskK. *bükān*].

buj. *puvānē* | mkar. *puvāna* | olg. *puvānak* кукла, báb A. 347. *puvāna* Z. 49. [kazB. *baḡana* | mongK. *baḡana*].

buj. *pukra* | mkar. *puḡro* куколь, konkoly A. 372. an. *puḡra* | virj. *pokra* M. 25. *puḡra* Z. 52. [kazB. *bakura*, *bakra*].

pu- стать, lenni A. 291. *pu-* Z. 49. [kazB. *bul-* | mong. *bol-*].

buj. *puvāran* | mkar. *puvāran* борщовникъ, acanthus A. IX. 367. *poldran* Z. 50. [kazB. *baltyḡan* | baskP. *bālderḡan* angyalfü | mongK. *balcīḡanu* Helleborus].

buj. *puvā* | mkar. *polā* рыба, hal; buj. *puvāzā* | mkar. *puvāzā* рыбаць, halász A. 374, 379. *pola* Z. 49. [kazB. *balyk*].

buj. *pus-* | mkar. *pus*, *pās-* колоть животное, állatot leölni A. 6, 353. *pus-* испортить, разстроить, повредить, разрушить, разламывать; заколоть Z. 53. [kazB. *voz-*].

pus- давить, nyomni A. 17. *pos-* Z. 51. [kazB. *bas-*].

buj. *pusma* | mkar. *posma* лестница, lépcső, létra A. 371. *posma* Z. 51. [kazB. *basma* palló, gyaloghíd].

buj. *pustav* | mkar. *posto* сукно зеленое, zöld posztó; *postav* Z. 51. [vö. kazB. *postau*, *pustau* < or. *ностабъ*].

kurm. *puś* голова, fej; *puźâr* ваша г. A. 7, 91. *poś*, *puś* Z. 51. [kazB. *baś*].

buj. *pużax* | mkar. *pożak* | olg. *podżax* колосъ, kalász A. 372. *pożax*, *poćax* Z. 52. [kazB. *baśak*].

kurm. *pür* гной, geny, evesség | jadr. *pövörĭa* genyes, eves A. 32, 49. *pür* Z. 56.

buj. *pürt* | mkar. *pört* изба, parasztszoba A. X, 352. *pürt* Z. 56. [vö. cserH. *pört* | ? finn. *pirtti* < litv.].

mkar. *režo* | burn. *reš* подрѣзъ (санный) szán talpfája A. 363.

buj. mkar. *sagal* мало, kevés A. 361. *sagal* Z. 57.

an. virj. *sagâr* восемь, nyolez A. 180. *sakkyr*, *saqyr* Z. 115. [kazB. *sigez* nyolez].

buj. *sajra* | mkar. *saĭa* рѣдкій, ritka A. 15, 354. *sajra*, *sajrä* Z. 58. [kazB. *sejräk* gyér, gyéren].

kurm. *saġâr* сахаръ, czukor A. 44. [< or. *сахаръ*].

samâr жирный, kövér, zsíros A. 44. *samyr* жирный, тучный Z. 58. [kazB. *simez* kövér; *simer-* meghízni].

jadr. *sappan* | mkar. *sapou* передникъ, kötény A. 353. [< or. *запонъ*].

mkar. *saraĭa* < **saraj aĭa* подъ сарай, a félszer alatt; *saraĭdžan* < **saraj aĭdžan* изъ-подъ сарая, a félszer alól A. 371. [vö. or. *сарай* szín, félszer | kazB. *saraj* istálló | ? perzsaZ. *serā*, *serāj* palais, grand hôtel].

buj. *sarē* | mkar. *sarē* желтый, sárga A. 8, 17, 363. *sara* Z. 59. [kazB. *sary* | mongK. *šira* jaune].

sat садъ, kert A. 5. [< or.].

sav- любить, szeretni A. 15, 63. *sav-* Z. 57. [kazB. *söj-* szeretni].

buj. *savĭl* | mkar. *sal* клинъ, ék A. 365. *savyl* Z. 57.

sär l. *szir*.

buj. *seġet* | mkar. *saġat* часъ, óra A. 356. *šéġe't* M. 11. *sagat*, *sägät* Z. 57. [kazB. *saġat*, *saġät* óra < arabZ. *ساعة* heure, temps, moment].

buj. *seĭnek* | mkar. *sänäk* | jadr. *seygä* вилы, nagy villa A. 34, 76, 362. *sänek* Z. 65. [kazB. *sänäk*].

- mkar. *seredä* поль (въ домѣ), padlat A. 363.
 buj. *sədəl* | virj. *səpəl* | mkar. *stöl* столъ, asztal A. 18, 353.
stəl, *südəl* Z. 73. [< or.].
- buj. *sər-* | mkar. *sər-* мазать, kenni A. 12, 341. *sür-* Z. 76. [kazB. *sört-* kenni, dörgölni, surolni].
- buj. mkar. *sət* | an. *söt* молоко, tej A. 12, 340—1, 352.
süt Z. 77. [kazB. *söt*].
- an. *səχ-səχ-* | virj. *səχ-səχ-* креститься, keresztet vetni A. 9, 340.
sənpözər цепь, láncz A. 8. *synčyr* Z. 64. [< perzsaZ. *zen-žir*, *zinžir* chaîne].
- buj. *səmaχ* | mkar. *somak* слово, szó A. 351. *somaχla-* говорить, beszélni A. 355. an. *semaχ* | virj. *somaχ* M. 24. *sumaχ* Z. 63. слово, рѣчь, поучение [? vö. kazB. *jomak* találós mese].
- an. *Səra* | virj. *Soro* Сура (рѣка), Sura (folyó) A. 9, 340.
səsla l. *osla*.
- an. *səvan* | virj. *sovan* спасение, üdv, megmentés, A. 9, 340. *suvan* Z. 63. [? < arabZ. *صون* action de garder, de conserver, protection].
- buj. *səvəs* | toid. *suzə* клещъ, kullancs A. 374. an. *seβes* M. 41.
- buj. *sik-* | mkar. *sek-* прыгать, ugrani A. 350. *sik-* прыгать, скакать Z. 60. [vö. kazB. *siker-* ugrani, szökni | baskP. *hikér-*].
- buj. *sivə* | mkar. *siβə*, *si* холодъ, холодный, hideg A. 11, 361, 365, 358—9. *sive*, *šive* Z. 60. [kazB. *syuyk* hideg; *syuyt-* hűteni; *syuyn-* hűlni].
- buj. *sivla-* | mkar. *sülä-* дышать, lélekezni A. 15, 65, 365.
 an. *siβla-* | virj. *sula-* M. 23. *syvla-* дышать, отдыхать Z. 64. [kazB. *suli-*].
- buj. *sivləm* | mkar. *siłəm* | toid. *šivəβə* роса, harmat A. 365. an. *siβləm* | virj. *siləm* M. 23. *sylym* Z. 64. [? altZ. *čalym*].
- buj. *sivləs* | olg. *suləs* дыхание, léleket A. 369. an. *siβləš* | virj. *suələš* M. 23. *syvlyš* Z. 64. vö. *sivla-*.
- buj. *sivliz* | mkar. *suläk* здоровье, egészség A. 372. *syvlyk* Z. 63. [kazO. *saulyk* | baskK. *haulyk* | oszmZ. *saglyk*].
- buj. *sondəχ* | mkar. *sündek* ящикъ стола, láda A. 349. an. *suwədəχ* | virj. *sondek* M. 25. *sonday* залавокъ Z. 62. [kazB. *sandyk* < arabZ. *صندوق* coffre, caisse].

olg. *soza* | sox. *suza* | buj. *ṣza* | mkar. *sṣza* weberschiffchen, vetelő A. 369. [kazB. *susa*, kazPaas. *sosa*, *susa* FUF. 2 : 129.].

an. *somza* носъ, orr A. 101. an. *sómza* | virj. *semza* M. 22. *sumza* Z. 63. [? altR. *tumčuk* | ujj. csagR. *tumšuk* die nase, der schnabel].

sölö оवेश, zab, A. 64. an. *sölö*, *səlo* Paas. 37. *šülü* Z. 76. [kazB. *solo*].

söm темный, sötét A. 101. an. *šöm* | virj. *süm* sötét erdő M. 8. *šum* темный; *šum-kajyk* коршунъ, беркутъ Z. 74. [tatZ. *söm*].

sör- цѣдить, szűrni A. 95. *šür-* сливать, процѣдить, ловить рыбу бреднемъ Z. 76. [kazB. *süz-*].

starik старикъ A. 150. [< or.].

buj. *sura* | mkar. *sora* соха, eke, hold A. 356. *sora* M. 10. *soja* Z. 61. [kazB. *suka* könnyü egylovas eke].

sural борода, szakál A. 17. *sagal* Z. 61. [kazB. *sakal*].

buj. *sün-* | mkar. *sün-* гаснуть, elaludni, A. 350. *šün-* Z. 76. [kazB. *sün-* kialudni, elveszni].

buj. *süre* | mkar. *sörä* борода, borona A. 352.

süs l. *šüs*.

buj. *šacḡ* | mkar. *šarḡ* этотъ, ez; gen. *šakkān* A. 195, 382. *šak* вотъ этотъ Z. 66.

buj. *šamga* | mkar. *šamka* лобъ, homlok A. 357. *šamga* Z. 66. *šamga* Paas. S-laute 119.

buj. mkar. *šap-* бить, ütni A. 357. *šap-* бить, ударять, колотить, молотить Z. 66. [kazB. *čab-* vágni, csapni, kaszálni].

buj. *šap-šara* | mkar. *tšap-tšara* совершенно голый, teljesen meztelen. A. 369. *šara* голый, нагой Z. 66.

buj. *šaramas* | mkar. *šaramás* нагой, meztelen A. 369. *šaramas* M. 41. Z. 66. [vö. mongK. *čirma* nu].

šaran лугъ, mező A. 16. *šaran*, *šarām* лугъ, дернъ Z. 65. [kazB. *čirām* gyep, parlag].

šarlan l. *tšarlan*.

kurm. *šarmās* | mkar. *šarmás* черемисинъ A. 369; *šarmys* Z. 67.

buj. *šav*, *šacḡ* | mkar. *šal* вонъ этотъ, тотъ, ez; gen. buj.

šavān | mkar. *šan* | kurm. *šan*; plur. buj. *šavzem* | kurm. *šavzam* | mkar. *šazam* A. 195, 382, 367. *šav*, *šava* Z. 65.

šava kosa, kasza A. 10. *šava* Z. 66. [kazPaas. *šalyə* | altV. *šalyu*].

buj. *šavār-* | mkar. *šar-* вертѣть, fordítani A. 365. *šavr-*, *šavyr-* заворачивать Z. 66. [oszmZ. *ševir-* tourner, entourner, enfermer, envelopper, renverser].

buj. *šavra zil* | mkar. *tšara šil* вихорь, vihar A. 369. *šavra šil* Z. 66. vö. ? *šavār-*.

buj. *šem*, *šemə*: *šemān* ! mkar. *šemən* по, сообразно, -bez, képest A. 218, 351. < *šemə* способъ, мотивъ, напѣвъ, eszköz, dallam. [< votjM. *šam* sitte, gewohnheit, eigenschaft, art, natur, beschaffenheit, instr. *šamen* gemäss, so wie . . . | zürjW. *šam* | lpK. *šam* potentia vö. WICHMANN, Lehnw. 151.].

šemze мягкий, puha A. 17, 64. an. *šemze* | virj. *šamza* lágy M. 24. *šamzä*, *šämzä* Z. 66. [kazB. *jomošok*].

an. *šerzi* воробей, veréb; *šara šerzi* летучая мышь, de-nevér (tkp. kopasz veréb) A. 120, 127—8, 373. *šerzi* veréb M. 11. [azerb. oszmBudag. *sercä*, *serče* sperling].

šälək | kurm. *əšlək* шляпа, sirka A. 35. *islek*, *šilek* шапка Z. 14. [csagBud. *jelek* родъ шапки, надѣваемый царями].

buj. *šəmäl* | mkar. *šämäl* | kurm. *šömeł* копна, boglya, rakás A. 352. *šümäl* копна хлѣба въ полѣ Z. 76. [kazB. *šümälä* csomó, rakás (széna, gabona)].

buj. *šəmärt* | virj. *šömört* черемуха, zelnice A. 12, 341. *šümürt* Z. 76. [telR. *šymyryt* | sorR. *nybyrt* | kazV. *šomort* faul-beerbaum, vogelkirsche, prunus padus].

šānə новый, új A. 11. *šīne* Z. 69. [kazB. *jāya* új | baskP. *jāya*, *jāye*].

buj. *šər* | virj. *šər* ночь, éj, éjszaka A. 13, 341. *šūr* Z. 76. an. virj. *šər* земля, мѣсто, föld; loc. *šarte*, *šartre* A. 13, 120, 127. *šir* Z. 69. [kazB. *jir* föld, hely, egy darab szántóföld].

buj. *šər* | virj. *šör* сто, száz, A. 13, 180, 341. *šūr* Z. 76, 115. [kazB. *jöz* száz].

buj. *šərə* | virj. *šörö* кольцо, gyűrű A. 12, 341. *šörö* M. 11. *šürü* кольцо, перстень Z. 77. [kazB. *jözek*, *jözök* gyűrű].

an. *šətəlnə* | virj. *šətəlnə* прохудилась (ткань) A. 31.

buj. *šəvə* | mkar. *šü* шовъ, varrás, varrat; buj. *ševəs* | olg.

süzo | toid. *süvazə* портной. szabó A. 365, 375, 380. an. *sēžēs* M. NyK. 21 : 128. *sülä-* шить, varrni; *süze, sülze, süves* Z. 75. [kazB. *jöj* varrás, varrat; *jöjlä-* kivarrni].

buj. *səzo* | mkar. *səze* ножъ, kés; gen. *səssəni, səzəni* A. 360. *süzü* Z. 75. [oszmZ. *soja* taschenmesser].

buj. *səvada* | mkar. *səvada* лапоть, fonott sarú A. 357. *šybada* лапти Z. 66. [kazB. *čabata* hársfahánésboeskor].

buj. *səga* | mkar. *səga* | virj. *soca* липа, hárs A. 75, 356. *ška, šuga* Z. 70. [kazB. *jükä*].

buj. *səcār* | mkar. *səkār* | kurm. *šokkor* хлѣбъ, kenyér A. 9, 340, 351, 359. an. *səgór* | virj. *šekker* M. 22. *šukkur, šugur* Z. 74.

an. *səldār* | virj. *səldor* звѣзда, csillag A. 9, 340. an. *səldār* Paas. S-laute 119. *šuldyr* Z. 74. [kazB. *jəndož, jəndyz, V. žoldož, Paas. jəldəž* csillag].

buj. mkar. *səm* | kurm. *šon* шерсть, gyapjú, szőr A. 368. an. *šon* | virj. *šön* M. 24. *šum, šun* Z. 74. [kazB. *jon* gyapjú, pehely, apró toll].

buj. *səmaz* | mkar. *tšəmak* круглыя ячменныя лепешка пускаемыя въ похлебку, levesbe való kerek árpalerényu A. 369.

səmarða яйцо, tojás A. 8. *šumarða* Z. 67. [kazB. *jəmorka* | baskP. *jəmərtka* tojás, here].

an. *səməl* | virj. *šəməl* нужда, szükség A. 9, 340. an. *səməl* Paas. S-laute 119. *šəmyl* нужда, надобность, потребность, дѣло Z. 71. [kazB. *jəmoš* ügy, baj, megbízás].

buj. *sənəž* | mkar. *sənək* | kurm. *šənož* мука, liszt A. 351, 380. an. *šənož* | virj. *šənež* M. 22. *šənož* Z. 74. [köztör. *un* das mehl].

mkar. *sərdan* | kurm. *šərttän* щука, csuka A. 352. *šərdan* M. 9. *šərtan* Z. 74. [kazB. *čərtan* | mongK. *cordo* le goujon].

buj. *səvar* | mkar. *šuar* ротъ, száj A. 367. an. *šəvar* M. 4. *šəvar* ротъ, жерло Z. 73. [kazB. *əuyz* száj, szád].

mkar. olg. *ši-* ѣсть, enni; *šizer-* съѣсть, megenni A. 387, 392. *ši-, šij-* Z. 68. *šizä-jar-* ibid. [ult. telR. *ji-* | oszmR. *jä-* essen, verzehren].

buj. *šijlərež* | mkar. *šäläräk* нѣсколько выше, vmivel magasabb A. 371. vö. *šüle* высокiи, верховный Z. 75.

buj. *šilgə* | mkar. *šilgä* грива, sörény A. 356. *šilge* Z. 69. [kazB. *jaly* sörény | küärR. *jäläk* | mongK. *del* la crinière].

buj. *šírəm* | mkar. *šerəm* двадцать, húsz, A. 350, 384. *širim* Z. 69. [kazB. *jigerme*].

buj. mkar. *šit-* достигать, elérni A. 363. *šit-* доходить, достигать. доставать до чего, настигать Z. 70. [kazB. *jit-eljutni, elérni, utolérni*].

buj. *šitməl* | mkar. *šetməł* семьдесят, hetven A. 179, 350, 380. *šitmil* Z. 115. [kazB. *jitmeš*].

buj. *šibžə* | mkar. *šibžə, šizə* семь, hét A. 179, 358. *šičče* Z. 70. [kazB. *jide* | jakB. *sätti*].

an. *šivət* | virj. *šivət* коса, hajfonadék A. 11. *šivit, šit* женская коса Z. 60.

buj. *šivətle* | olg. *šitlɛ* | mkar. *šitlä* заплетать косу, czopfort fonni A. 369. vö. *šivət*.

mkar. *šitšə* | kurm. *šivətš* острый, éles A. 365. *jadr. šibəzə* éles, hegyes M. 41.

buj. *šigrə* | mkar. *šigrə* связка, csomó A. 357.

mkar. *šyn* человекъ, ember A. 347, 377. an. *šyn* | virj. *šin* M. 24. *šynen* idegen M. 10. *šyn* человекъ, какъ отдельная личность Z. 67. *šynn* чужой, не свой, другаго Z. 67. [vö. cserSzil. *jeŋ, jing* ember].

mkar. *šir-* писать, írni A. 391. *šyr-* писать, чертить Z. 67. [kazB. *jaz-* | mongK. *zir-*].

buj. mkar. *širma* оврагъ, szakadék, vízmosás, gödör A. 10, 363. *šyr, šyran* крутой берегъ, *šyrma* оврагъ Z. 67. [vö. kaz. csng. oszmR. *jar* steiler abhang, untiefe, schlucht].

šitma суконное штаны, posztó nadrág A. 16. *šytma* порты, брюки Z. 68. [? kazB. *jiten* len].

buj. *šivər-* | mkar. *šur* спать, aludni A. 365. an. *šivər-* | virj. *šur-* M. 23. *šyvyr-* Z. 67.

virj. *šor bžon* одинъ изъ родившихся двойнями, близнецъ, *iker, az ikrek egyike* (tkp. fél lélek) A. 17. *šuri, šur* fél Paas. NyK. 32:268. *šora* Z. 72. [vö. kazB. *jarym, jarty* fél, fele vminek].

šorla, šurla серпъ, sarló A. 45, 127, 373. *šorla* M. 10. *šorla* Z. 73. < *šor-* колоть, раскалывать, hasítani, vágni [kazB. *jur-*] Z. 72.

šot пригорокъ, emelkedés, domb A. 16. *šot* отлогость, склонъ горы Z. 73.

sol- выдернуть, kitépni A. 85. [kazB. *jolok-*, *jolok-* kitépni, kihúzni].

sömör- разбивать, összerontani, szétszórni; perf. *sömörñä* онъ разбить, perf. refl. *sömörñlä* онъ разбился A. 341. *sümrä-* разбивать; *sümürlä-* разбиваться Z. 76. [alt. telR. *jämür-* niederwerfen, zerschmettern, zerstören].

sör- гнить, rothadni A. 13. *süt-* Z. 77. [kazB. *čer-* rothadni].

su масло, vaj; birt. személyraggal: *säväm* vajam, *sävä*, *édvu* vajad, *sävä*, morg. *suja* vaja; excessivus an. *ševñdžeiñ* | virj. *šovñdžeiñ* A. 134, 144, 374, 378. *su* M. 7. масло, сало, жиръ Z. 37. [oszmR. *jaγ* | ujrR. *jak* | alt. telR. *jū* fett, öl].

buj. *süvräm* | mkar. *šovräm*. *šovrom* верста, verszt A. 372. *šovrym* верста, собств. разстояние, на которомъ можно слышать крикъ Z. 73. vö. *šurgr-* kiáltani M. 10. [kazB. *čakyrym*, *čakrym* verszt (kiáltási távolság) < *čakyr-* kiáltani, hívni].

buj. *sul* | mkar. *šol* годъ, év; buj. *sulleñ* | mkar. *šolan* ежегодно, évenként A. 11, 347. *šol* Z. 70. [kazB. *jyl* év, de a csuvas alaknak éppen ilyen pontosan megfelel köztör. *jaš* «év» is].

buj. *šulžä* | mkar. *šuldžä* | olg. *šuldžä* листъ, lap, levél A. 349, 369. an. *šebelžę* | virj. *šuldžę* M. 23. *šivylče*, *šüllče* Z. 68. [vö. kazB. *japrak* levél, falevél. vö. NyK. II : 244.].

buj. *šum* | mkar. *šom* вплоть, рядомъ, подлѣ, mellett, közelenben A. 219, 359. *šom* Z. 71. [kazB. *jan* oldal]. vö. *un žumñdžę*.

kurm. *šuri* дѣтенышъ, gyerek, kölök A. 6, 117; an. *šęβer* | virj. *šure* M. 23. *šura* поворожденное животное Z. 74. [oszmR. *jauru* die jungen der tiere (hauptsächlich der vögel) | csagR. *jauruk* die jungen der tiere, das kind | krimR. *jäwrü* ein vogeljunges].

sut- засвѣчать, világítani A. 6, 16. *šudę* világos, világosság M. 5. [? kazB. *jakty* fényes, világos, fény, világ].

buj. *šüre* | mkar. *šürä* тонкій, vékony A. 357. *šüęę* vékonyu M. 41. [kazB. *juka* vékony].

buj. *šüpsę* | mkar. *šöpsä* посуда для пахтанія масла, körű A. 352. *šüpsä* квашня, кадка съ крышкой для хранения ймущества Z. 76. *šobaška* Z. 107.

buj. *šüre-* | mkar. *šörä-* ходить, menni A. 18, 19, 352. *šürä-* жить, находиться, ходить, гулять, путешествовать Z. 77. [kazB. *jörö-*, *jör-* járni, utazni].

buj. *süreen* | mkar. *šörän* рыжая (лошадь), rej, sárga ló A. 353. *süreen* M. 41. *süreen laza* буланая лошадь Z. 77. [barR. *jirän* | lebR. *jírän* | altR. *jävän* fuchsfarben, roth (ein rothes pferd, mit rother mähne und schwanz)].

buj. *süś* | mkar. *süs* волосъ, haj, szőr A. 369. *süś* M. 8. *sús* Z. 74. [kazB. *čäč* haj | Paas. *čäč*].

buj. *šava* | mkar. *žuva* лягушка, béka A. 355. *šava* Z. 106. [*< or. жаба varasbéka*].

buj. *šal* | mkar. *žal* (*< *žul*) внутренность, belseje vminek; *šalda* внутри, benn, belül A. 17, 355. *šala* внутрь; *šalda* внутри Z. 106.

kurm. *šalbža* | *šalža* колъ, rúd A. 14, 57, 114. *šalča*, *šalža* тычина, колъ, жердь Z. 107. an. *šg'bzę* | virj. *šo'dzę* M. 24.

buj. *šan-* | mkar. *žan-* (*< *žan*) надѣять, remélni A. 355. *šan-* Z. 107. [kazB. *yšan-* hinni].

mkar. *šaldš* | olg. *šölcšš* сало на рѣкѣ, szaj a folyón, *šaldš jogat* сало плыветь A. 367.

buj. *šölġeme* | mkar. *šerrämä* шульдема (женскій нарядъ), pipere, csatt A. 368. bugur. *šelgämä* brustsperre der weiber Paas. S-laute 59. *šülljämä* нагрудное украшение чувашекъ и черемисокъ Z. 111. [*< cser. šolkama, šalkama, H. šarkämä schnalle an der hemdbrust | vö. mordE. šulgato, šulgatä, čul-gato | M. šulga-m | finn solki*].

buj. *šelle-* | mkar. *žälä-* жалѣть, sajnál A. 17, 355. *šelē* sajnos M. 6. *šal'* жалъ, жалко Z. 106. [*< or.*].

buj. mkar. *šoškə* | kurm. *šöškö* орѣшина, diófa A. 129, 352. *šüskü* Z. 111.

buj. *šövr* | virj. *šövr* | mkar. *šördək* остроконечный, hegyes A. 12, 340—1, 365. an. *šöžregä* M. 23.

šöl- вытереть, dörgöl A. 100. [kazB. *šöl-* törülni, súrolni].

kurm. *šälläm* | kozm. *šəŋgäläm* мой младшій братъ, öcsém A. 137—8. *šäll* jüngerer bruder, Paas. FUF. II. 116. *šyly* Z. 133. [kazB. *seyne* hüg | kazPaas. *šəŋəl* i. h.].

šän- мерзнуть, fagyни A. 101. *šyn-* зябнуть Z. 109. [vö. kazB. *tuy-*, *toŋ-* fagyни, fázni].

šänš- помѣститься, beleférni, elférni A. 8, 31. *šänš-* hinein-gehen, raum finden Paas. S-laute, 22. [kazB. *syj-*, *syjys-* beleférni].

šəŋcārav, *šəŋcāra* бубенчикъ, csörgő dob A. 48. an.
šəŋgraβ | virj. *šəŋgra* csegetyű; *šyngrav* колокольчикъ Z. 109.
 [kirk. *šyy* колоколь | kazB. *šyygyrda*- csengeni (cserépedény)].

buj. *šəŋcārǎžǎ* | kurm. *šəŋcārǎš* | mkar. *šəŋcārǎš* A. 14,
 370. *šyngyré* Z. 109. [kazB. *šyyrčyk*, *šyyrčyk* seregély].

šār- mingo, hugyozni A. 95. [kazV. *sei*- мочиться, *sejdek*,
sidedk húgy, vizelet].

šārga гнида, serke A. 100. *šārga* Paas. S-laute 40. *šyrga*
 Z. 110. [kazB. *serkǎ* serke].

kurm. *šārš* запахъ, szag; *šāršlǎ* | olg. *šāslǎ* пахучий, illatos
 A. 368. *šyrš* Z. 110. [kazV. *sōrsō*- издавать запахъ гнилости].

buj. *šārza* | mkar. *šārtsa* бисеръ, üveggyöngyök A. 8, 369.
šyrža Z. 110.

šāt- продырявьясь, восходить (о растении), nöni (növény-
 ről) A. 8. *šyt*- расти, выходить, восходить Z. 110.

buj. mkar. kurm. *šāži* | jadr. *šārzi* мышь, egér A. 128,
 377. *šēži* M. 8. *šyžy* Z. 109.

mkar. *šu*, *šǎv* вода, víz A. 7, 127, 373, 378. *šu*, *šyva*, *šyv*
 Z. 108. [kazB. *šyu*, *su*].

buj. *šulap* | mkar. *šolop* застрѣха, kinyúlás, eresz A. 353.
šuldžǎ l. *šulžǎ*.

mkar. *taβak* табакъ, dohány A. 390. [< or.].

mkar. *taβǎ* старая линяющая шерсть на овцѣ A. 358.

tagan подкова, patkó A. 17. *tagan* Z. 78. [kazB. *daγa* |
 csagR. *taka*].

buj. *taga* | mkar. *tara* баранъ, kos A. 10, 63, 356. *taga*
 Z. 78. [kazB. *tākǎ* | oszmZ. *teke*, *tikke*].

mkar. *tapkǎn-tapkǎn* | jadr. *tapχǎrǎn-tapχǎrǎn* по време-
 намъ, egyszer-másszor, némelykor; alapszava: *tapχǎr* разъ,
 -szer, -szor. A. 368. [kazB. *tabkyr* -szor, -szer].

buj. mkar. *tat*- разорвать, összetépní A. 363, 390. *tat*-
 рвать Z. 80. [bar. tar. csagR. *tit*- zerreißen, in stücke zerrei-
 sen | kazB. *tet*-].

buj. *tav* | mkar. *tau* | olg. *ta* спасибо, köszönet A. XIII.,
 79, 366. [kazB. *tau* köszönet, hála].

buj. *tavār*- | mkar. *tar*- обращать, megfordítani; *tarǎn*-
 возвращаться, megfordulni A. 365, 390. *tavr*-, *tavyr*- ворочать,

обращать; *tavryn-* возвращаться Z. 78. [kazR. *tägärä-* rollen, um sich drehen | csagR. *tägrän-* einen kreis bilden, sich drehen, sich im kreise bewegen].

buj. *tavra* | mkar. *tara* кругомъ, körben A. 365. *tavra* вокругъ Z. 78. [csagR. *tägrä* rundberum, im kreise].

an. *te-* | virj. *te-* говорить, beszélni A. 10. *te-* Z. 80. [kazB. *di-* mondani].

buj. *teḏelə* | mkar. *tädälə* рыболовная сѣть, halászháló A. 350, 364. *teḏel* сѣть, неводъ Z. 81.

buj. *teḏej* | mkar. *täläj* счастье, szerencse, boldogság A. 10, 350, 363. *teḏej* Z. 81. [kazB. *taliya* szerencse < arabZ. طالع étoile favorable, sort. fortune].

an. *teḡgə* | virj. *teḡgə* монета, pénz A. 180. *teḡgä* Z. 81. [kazB. *tänkä* ezüst vagy arany pénz, ezüst rubel].

an. *teḡgəl* | virj. *teḡgəl* скамья, zsámoly A. 17. *teḡgäl* Z. 81. [Zol. szerint tat. *тянжяль*, szótárakban nem találom; vö. cserH. *töngəl*].

mkar. *terru gon* постный день (соб. «день, въ который нужно быть разборчивымъ, осторожнымъ»), böjtös nap (tkp. olyan nap, a melyen válogatósnaк, óvatosnaк kell lenni) A. 347. *tirge* Z. 82. соблюдать, исполнять [kazB. *tirgä-* betölteni, teljesíteni, megtartani].

buj. *təḏəm* | mkar. *təḏəm* | kurm. *tödöm* дымъ, füst A. 352. *tödöm* M. 11. *tüdüm* Z. 88. [kazB. *tötön* füst].

mkar. *tərər* | sib. *töör* зеркало, tükör A. 352. *tügürt* Z. 88.

buj. mkar. *tək* перо, toll A. 361. an. *tök* | virj. *ték* M. 24. *tük* Z. 88. [kazB. *tök* ször, hely, toll].

buj. *təksəm* | olg. *töksöm* | mkar. *təksəm* темный, непрозрачный, homályos, át nem látszó A. 352.

buj. *təməskε* | mkar. *təmäsü* кочка, zsombék, buczka A. 361. *tümeske* M. 40. [vö. kirgR. *tömpö*, *tömpösük* die grashügelchen im sumpfe und auf wiesen | kazB. *tümük* hancsik].

buj. *təḡəl* | mkar. *teḡgəl* | olg. *tiḡgəl* ось, tengely A. 356, 368. *teḡəl* Z. 81. [karR. *tängil* | oszmZ. *dینگیل* essieu].

an. buj. *təp* | virj. *töp* дно, fenék, alj A. 12, 340—1, *tüp* Z. 89. [kazB. *töb tö*, fenék].

buj. *təpränözək* | mkar. *təpränözək* | kurm. *töpränözök* крошка, morzsa A. 352. *tüpränök* Z. 89.

buj. *təs* | virj. *tös* видъ, arcz A. 12, 340—1, 376. 378. an. *tössör* | virj. *tössör* безвидный, arczátlan A. 31. *tüs* Z. 90. [kazB. *tös* alak, szín].

buj. *təs* | mkar. *təržə* | olg. *tözö* ядро (плода), mag A. 368. an. *təs*, *tšəs* | virj. *tšə* gyümölcsmag M. 24. *tüs* Z. 90. [kazB. *tös* mag, szem].

buj. *təttəm* | mkar. *təttəm* | kurm. *tötlöm* темный, sötét A. 18, 352, 360. *tüttüm* Z. 90.

buj. *təv-* | mkar. *tü-* толочь, törni, zúzni 3. szem. buj. *təvet* | mkar. *tüät* онъ толчетъ A. 367. *təβ-*, *tü-* M. 7. *tüv-* Z. 8. [kirgR. *tü-* | csag. tobR. *tüi-* zerstossen, zerstampfen, zerreiben].

an. *təvar* | virj. *tovar* соль, só A. 5, 9, 340. *təvar* M. 4. *tuvár* Z. 85. [kazB. *toz*].

buj. *təvərtšə* | kurm. *təvərtšə* | mkar. *təβərdəs* | olg. *təvərdəs* тварогъ, turó A. 370. *təvərdžə* M. 4. *tybyrč* Z. 87.

mkar. *təktə-* | kurm. *təxtə-* подождать, várni A. 372. *təxtə-* ждать, подождать, погодить, перестать Z. 87. [kazB. *tokta-* megállani, megszűnni].

buj. *təxlan* | mkar. *təhlan* олово, ón A. 372. *təxlan* Z. 87.

buj. *təxladžə* | mkar. *təklətšə* | kurm. *təxlətšə* сваха, nász-asszony A. 151, 352. *təxladžə* M. 4. *təxlač* Z. 87.

buj. *tələx* | mkar. *tələk* | kurm. *tələx* вдовый, özvegy A. 351. *təlux* Z. 85. *tələx-turat* сирота, árva A. 128. [kazB. *tol* özvegy].

tən умъ. értelem A. 8. *tyn* память, разумъ Z. 87. [ujg. alt. kojB. kazR. *tyn* der athem, der lebenshauch, die seele, der geist].

buj. mkar. *tər-* | kurm. *tər* стоять, állani; buj. *tərdəm* | mkar. *tərdəm* я стояль A. 5, 9, 340, 351, 386. *tur-* Z. 86. [kazB. *tor-* állni, fölállni, kelni, élni, lakni].

buj. *tərdəx* | mkar. *tərdək* | kurm. *tərdəx* вдоль, hosszant A. 9, 340, 351. *tərux* Z. 86. [ujg. csagR. *turək* der standort, der wohnort | altR. *turkun* der standort, die entfernung, der ganze verlauf einer zeit].

buj. *təvan* | virj. *tovan* | mkar. *tuan* родной, родственникъ, rokon A. 9, 340, 367. *təβan* M. 4. *tuvan* Z. 85. [kazB. *tuyvan*, *tuyvan* testvér, rokon].

an. *tāvattā* | kurm. *tāvadā* | mkar. *tuattā* четыре, négy; mkar. *tuattāmāš* четвертый, negyedik A. 179, 186, 368, 384. *tvatt'* Z. 115. [kazB. *dürt* 4].

buj. *tāvār* | kurm. *tovor* | olg. *tur* | mkar. *turā* тѣснѣй, szűk A. 9, 340, 354. an. *teβer* | virj. *tur* M. 23.

buj. *tivā* | mkar. *tiβā* сухой, száraz A. 358. *tibe* Z. 81. [? vö. kar. tobR. *kip-* trocken, austrocknen].

buj. *tijek* | mkar. *tiäk* писарь, írnök A. 371. [< or.].

buj. *tilā*, gen. *tillān* | mkar. *tilā*, gen. *tilen* лисица, róka A. 360. *til* Z. 81. [kazB. *tölkö* róka].

buj. *timār* | virj. *timār* | mkar. *temār* желѣзно, vas A. 11, 350. olg. *timārza* кузнецъ, kovács A. 374. *timir* Z. 82. [kazB. *timer* vas].

buj. *tiūs* | mkar. *tenos* море, tenger A. 350, 362. *ti'nés* M. 6. *tiūs* Z. 82. [kazB. *dinez*, *dinez*].

buj. *tiygāle* | mkar. *tenāklā* толокно, szárított zabliszt A. 350, 362. *tiygāle* Z. 82. [kazB. *talkan* piritott rozs- vagy zabliszt].

buj. *tir* | kurm. *tir* | mkar. *tirā* шкура, bőr (szőrösen) A. 354, 363. *tir* Z. 82. [sag. kojB. *ter*, *terā* | alt. telR. *tārā* das leder, die haut, das fell].

buj. *tiv-* | mkar. *ti-* | virj. *tiv-* трогать, érinteni A. 10, 18, 72, 366, 387. *tiv-* касаться, трогать, дотрогиваться, достигать, доставать, подлежать Z. 81. [kazB. *tej-* érinteni, illetni, tartozni vmihez, érn].

buj. *tiga* | mkar. *tigā* жеребенокъ, csikó A. 11, 15, 364, 349. *tiga*, *tyga* Z. 81. [kazB. *taj* kétéves csikó].

buj. mkar. *tīt-* держать, tartani A. 73, 385. *tyt-* держать, хранить, ловить, поймать Z. 88. [kazB. *tot-* fogni, tartani, birni, használni].

toycār l. *koycār*.

totti мой дѣдъ со стороны отца или матери, nagyapám apai v. anyai részről A. 139. [vö. cserH. *tota* der grossvater].

tok- выливать, kiönteni A. 75. *tuk-* Z. 85. [kazB. *tük-* el-, kiönteni].

tolp тулупъ, bunda A. 31.

topra земля, прахъ, föld, por, A. 17. *tepra* M. 4. *tupra* Z. 86. [kazB. *tuprak*].

t-s- | kurm. *tšos-* протянуть, kihúzni, A. 96. virj. *tšos-*,

toš- kinyújtani, kihúzni M. 39. *čys-* тянуть Z. 105. [? kazB. *suz-* kinyújtani, kitágítani].

törätsä l. *tšürεbže*.

mkar. *tört* | olg. *türt* спина, hát A. 353. [? kazB. *syrt* gerincz, hátgerincz].

tögördžen l. *kəcərtšän*.

virj. *tölök* сонь, álom A. 92. *tülük* Z. 89. [kazB. *töš* álom].

kurm. *törne* журавль, darú A. 64. an. *törna* | virj. *törnä* M. 24. *turnä* Z. 86. [kazB. *torna*].

virj. *tövü* үзель, csomó A. 93. *těbä, tü* kötés, csomó M. 7. *tüve* Z. 88. [csagR. *tügün* | kirgR. *tüjün* knoten, bündel].

tu (gen. an. *təcənu* | virj. *tovon*) gopa, hegy A. 6, 69, 127. *tu* Z. 85. [kazB. *tau*].

tu- дѣлать, tenni; 3. szem. mkar. *tuat* | buj. *təvat* A. 5, 367, 386. *tu-* дѣлать, причинять, родить Z. 85. [alt. kojB. kazR. *tü-* | csagR. *toɣ-* gebären, eier legen].

buj. *tubār* | mkar. *totār* платокъ, kendő A. 360. *totty* Z. 85.

tuj свадьба, lakodalom A. 7, 15. *toj* Z. 83. [kazB. *tuj* id.].

buj. *tuɣ-* | mkar. *tok-* выходить, выидти, kijönni, kimenni A. 360, 371, 372. *toɣ-* Z. 84. [kazB. *čyk-* id.].

buj. *tulā* | mkar. *tolā* пшеница, buza, A. 380. *tola* Z. 83.

tuł- наполняться, megtelni A. 18. *tol-* Z. 83. [kazB. *tul-* megtelni].

buj. *tup-* | mkar. *top-* находить, találni A. 8, 385. *top-* Z. 83. [kazB. *tab-* találni, lelni, szerezni, nyerni].

buj. *turā*, gen. *turrān* | mkar. *torā*, gen. *torān* богъ, isten A. 6, 360. an. *ture* | virj. *to're* M. 22.

buj. *turbžada* | mkar. *toratška* | kurm. *tortška* кочера, szénvonó A. 354. *turbžga* M. 10. *torēka* Z. 84. [kazR. *tärtöškä* ein brett mit einem stiele zum zusammenschüren der körner].

buj. *türā* | mkar. *tör* прямой, egyenes A. 352. *türe* Z. 89. [kazB. *töz* egyenes].

an. *türem* | virj. *türem* ровный (земля), sík (föld) A. 10. [telR. *tüzäm* eben, glatt].

mkar. *tšak* часто, gyakran A. 370.

mkar. *tšaŋga* | kurm. *tšana* галка, csóka, A. VII, XIX, 361,

368. an. *tšáβga* | virj. *tsayga* M. 25. *čana* Z. 101. [kazB. *čäükä* | tob. *čöngä*].

tšap tšara l. *šap-šara*.

tšara šil l. *šavra žil*.

mkar. *tšəmaj* подожди-ка, várj csak! A. 390. *čim* постой, погоди; *čim-ga* постой-ка Z. 103.

tšəmak l. *šəmaχ*.

mkar. *tšəβär* красивый, szép, A. 381. *čiber* хороший, красивый Z. 102. [kazO. *čilber*, *čiber* | mongSchm. *ceber* rein, sauber, appetitlich, mässig].

tšos- l. *tos-*.

mkar. *tšön*: *atša tšön dərät*, vagy a. *tšüän* v. ребенок стоит *дыбка*, a gyermek egyenesen áll A. 370.

mkar. *tšütšü* | olg. *tšödzö* название какой-то болѣзни, которая «съѣдает» ногу у лошадей (мокрець?); отъ этой же болѣзни у человека могутъ крошиться зубы; egy betegség neve, a mely a lónak a lábát «pusztítja» (мокрець?); ez a betegség az embernél a fogak romlását okozza. A. 353. *čecu* почечуй, рак болѣзнь Z. 102. [vö. kazR. *töcö zəχmāti* die entzündung].

tšan колоколь, harang A. 17, 61. *čan* Z. 101. [kazB. *čay harang*].

virj. *tšəlǵe* языкъ, nyelv A. 86. *čilǵe* Z. 103. [kazB. *tel nyelv*].

tšərəp ежъ, sündisznó A. 84. *čirip* Z. 104. [kazB. *kirpe tövises disznó*].

tšəgə курица, tyúk A. 8. an. *tšəχ* | virj. *tšəre* M. 22. *čyχ* Z. 106. [kazB. *tauyk* | kazPaas. *taβək* FUF. II: 132.].

buj. *tšərmav* | mkar. *tšərma* | burn. *tšərma* безпокойство, nyugtalanság A. 366. *čyrmav* Z. 106. [vö. mongK. *čirma-* se háter, s'embrouiller].

tšön душа, lélek A. 17, 390. *čön* Z. 105. [kazV. *zan* < perzsaZ. *جان* áme, esprit, vie].

buj. *tšagak* | mkar. *tšarak* сорока, szarka A. 127, 358, 364, 370. *čagak* Z. 101.

an. *tsak-* | virj. *tsak-* отступить, hátrálni A. 15. [kazB. *čik-* hátrálni].

buj. *tsar-* | mkar. *tsar-* удерживать, visszatartani A. 364. *čar-* удерживать, обуздывать, запрещать Z. 102. [kazB. *tyj-* | ujr. *tyt-* | sagR. *tys-* aufhalten, abhalten].

buj. *tsarlan* | mkar. *šarlan* чайка, sirály A. XII. 369. *čarlan* Z. 102. [kazB. *čarlak*: *ak čarlak* | altR. *ak-čarlāk* id.].

buj. *tsav-* | mkar. *tsaj-* | olg. *tsava-* руть, ásní, vájni A. 366. *čav-* Z. 101.

buj. *tsavza* | mkar. *tsaza* локоть, könyök, rőf A. 365. *čavza* Z. 101.

an. *tsəvə* | virj. *tsəvə* дѣтенышъ птиць и рыбъ, madárfiók, halivadék A. XI, 117, 154. *tsəné* M. 6. *čip'* Z. 103. [kazB. *čebes* | baskK. *šebesš*].

an. *tsəre* | virj. *tsəre* сердце, szív A. 11. *čirä* Z. 104. [kazB. *jörük* szív].

buj. *tsərné* | mkar. *tsərnä* ноготь, köröm A. 64, 362, 364. *čirnä* Z. 106. [kazB. *tyrnak* köröm < *tyrna-* körmölni].

buj. *tsəvək* | mkar. *tsəvək* чубукъ, pipaszár A. 370. [vö. or. *чубукъ* < oszmZ. *čybuk*, *čubuk* baguette, barreau de métal, tuyau de pipe].

buj. *tsətra* | mkar. *tsəlka* чулокъ, harisnya A. 357. *čulgá* Z. 105. [kazB. *čolγau* fetzen zum umwickeln des schienbeines].

buj. *tsəm-* | mkar. *tsəm-* | kurm. *tsəm-* ныгрять, alámerülni A. 351. *čum-* окунуться, погрижаться, ныгрять Z. 105. [kazB. *čum-*, *čüm-* bemártani a vízbe].

buj. *tsəmər* | kurm. *tsəmor* | mkar. *šəmər* vagy *alə šəmərə* кулакъ, ököl; круглый, gömbölyű A. 9, 340, 369. an. *tsəmor* | virj. *tsəmer* kerek M. 22. *čumur* Z. 105. [vö. kazB. *jomor*, *jomoro* gömbölyű; *jomruk* ököl < *jom-* összenyomni, befogni].

buj. *tsərzə* | kurm. *tsərəš* | mkar. *tsərzə* ель, fenyő A. 8, 354. an. *tsəreš* | virj. *tsə'ržə* vörös fenyő M. 22. *čyryš* Z. 106. [kazV. *čyršy*].

buj. *tsət-* | kurm. *tsət-* | mkar. *tsəda-* терить, törni A. 354. *čyt-* Z. 106. [kazB. *čyda-* eltörni, kitartani, elszenvedni].

buj. *tsəvaš* | mkar. *tsuaš* чувашинь, csuvas A. 367.

buj. *tsir* | mkar. *tsər* болѣзнь, betegség A. 350. *čir* Z. 103. [kazB. *čir* kór, betegség].

buj. *tsugun* | mkar. *tsugun* чугунь, öntött vas, vasfazék A. 371. [kazB. *čujyn*, or. *чугуьнэ*].

buj. *tsux*: *šavān džuxñe* тогда, akkor | mkar. *šan džoña* (zoña) A. 359. *čox* время, пора Z. 105. [kazB. *čak*].

buj. *tsürēdže* | mkar. *törätšä* окно, ablak A. 352, 370. *čüräčü* Z. 106. [kazB. *täräzä* | kurR. *täräčä*].

buj. *увѣде* | mkar. *oʒāda* | olg. *ovēda* обезьяна, majom A. 8, 20, 347. *obyde* Z. 18. [vö. WICHMANN, Lehnw. 89.].

buj. *udā* | kurm. *udā*, *vudā* | sib. *viḍā* сѣно, széna A. 6, 353. *uʹde* M. 4. *uda* Z. 22. [kaz. tobR. *ut* das gras, kraut].

udā l. *iḍā*.

buj. *ujav* соблюдение, megtartás, megóvás | mkar. *ojuḡon* | burn. *ojuḡon* постный день, böjti nap A. 366. *ujav* бодрствование, élénkség, éberség, Magn. M. 36. an. *ujaβ-gw'ne* | virj. *ojacon* ünnep M. 23, 36. *oja-gon* празникъ Z. 21. [kazB. *uj* gondolkodás; *uja-* ébren lenni; *ujau* éber].

buj. *ujāx* | mkar. *oʒāk* мѣсяць, hold A. 69, 372. *ojux* Z. 19. [köztör. *ai* a hold].

ujər- l. *urāx*.

buj. *ujran* | mkar. *oʒen* пахтанье, iró A. 347, 354. an. *ujran* | virj. *urān* savanyú tej M. 23. *oʒen* кислое коровье молоко, пахтанье Z. 21. [köztör. *airan* ein getränk aus gegohrener kuhmilch].

buj. *uʒmaχ* | mkar. *okmak* дуракъ, ostoba A. 372. *uxmaχ* Z. 22. [kazB. *akmak* < arabZ. *أحمق* sot, idiot].

ul l. *ēvāl*.

an. *ula* | virj. *ola* пестрый, tarka A. 13, 69. *ola* Z. 19. *ula-gurak* varjú M. 36. [köztör. *ala* bunt, scheckig, gestreift, grossfleckig].

buj. *ula-* | kurm. *üle-* | mkar. *lula-* выть, ordítani A. 64, 367. [kazB. *ula-* ordítani].

buj. *ulbut* | mkar. *olβut* баринъ, úr A. 357. an. *ulbut* M. 11. *olbut* Z. 19. [kazR. *alpaüt* edelmann, gutsbesitzer, gutsherr].

an. *ulma* | virj. *olma* яблоко, alma A. 13, 29, 45, 69. an. *ulma* | virj. *omla* M. 26. *olma* Z. 19. [kazB. *alma* | mongK. *alima*].

buj. *un džuxñe* | mkar. *on džoña* тогда, akkor A. 347.

on-coxnä Z. 20. [vö. kirk. kazR. *ana* jener, dort, siehe dort].
Vö. *tsuz*.

buj. *un žuməñúže* | mkar. *on šoməñúža, on šoməñúza* около него, körülbelül A. 359. Vö. *šum, šom*.

uŋgə, oŋgə кольцо (напр. для привязи лошадей), gyűrű, karika (a lószerszámon) A. 14, 45. *oŋga* Z. 20.

buj. *ura* | mkar. *ora* нога, láb A. 5, 95. *orá* Z. 20. [kazB. *ajak* | uŋgR. *adak*].

an. *urba* ячмень, árpa A. 17. *orba* Z. 20. [köztör. *arpa*].

buj. *urəx* | mkar. *örək* | kurm. *orəx* другой, иной (соб. отдѣльный, отъ *ojər-, ujár-* отдѣлать); más (tkr. elkülönített, ebből *ojər-, ujár-* elkülöníteni) A. 209, 349. *ojryx, oryx* Z. 18. [kazB. *ajyr-* elválasztani, elosztani, megkülömböztetni | oszmR. *ajry* anders, verschieden].

buj. *usrav* | mkar. *osru* | burn. *osro* воспитанникъ, neven-dék A. 366. *osrav* Z. 21. [kazB. *asra-* fölnevelni; R. *asrau* ernährung, erziehung].

mkar. *ut* лошадь, ló; *utsə* lova, A. 6, 69, 86, 377. *ut* конь Z. 22. [kazB. *at* ló].

mkar. *utsəñək* ученикъ, tanuló A. 370. [< or.].

mkar. *utsikə* | kurm. *utka* качели, hinta A. 369.

mkar. *utsitəl* учитель, tanító A. 370. [< or.].

an. *uzal* | kurm. mkar. *ozal* дурной; зло, нечистный духъ; rossz, a rossz, az ördög A. 166, 381. *ozal* Z. 18. [kazB. *usal* gonosz, rossz].

olg. *uzə* | mkar. *uza* доска для покрыванія посуды, deszka edény befödésére A. 353.

uzə l. *ivzə*.

buj. *uzəm* озимъ, őszi vetés A. 359. [< or.].

buj. *üŋə* | mkar. *üŋgə* | morg. *jüčə* филинь, bagoly A. XII, 356, 361, 372. *üŋé* Z. 22. [kirk. csagR. *ükü* | uŋgR. *ügi*].

buj. *üpkə* | mkar. *öpkə* легкя, tüdő A. 353. *üpkə* Z. 24. [kazB. *üpkä*].

mkar. *üppən* вверхъ дномъ, pappal A. 362.

mkar. *üpnəštär-* опрокинуть, feldönteni, felfordítani A. 362. vö. *üpnä* плашмя, lapos, Z. 24.

üpre мошкя, légy A. 10. *üprä* Z. 25.

buj. *ürεbze* | mkar. *öräcä* грядки, keresztgerendák A. 353. [kazB. *üräcä* die flügel am schlitten, die seitenhölzer beim wagen].

buj. *ürceñ-* | mkar. *örän-* лѣниться, lustálkodni A. 352. *ürgeñ-* Z. 24. [vö. kazB. *iren-* | oszmR. *ävin-* faul sein | azerbR. *irgän-* widerwillen haben, abscheu haben].

buj. mkar. *vadä* старый, öreg A. 361. *va'de* M. 4, 11. *vada* Z. 25.

buj. *valak* прорубь, lék A. 353. an. *vak*, *va'ge* | virj. *velak* lék M. 26. *vak* Z. 25. [? tel. bar. lebR. *ojyk* das loch, niederung].

valä доля, rész; *valli* для, által A. 214. *vala* часть, доля; *valli* для, ради. Z. 25. [tel. barR. *ülü* der teil, anteil | ujrR. *ülük* id. < *ülä-* teilen].

mkar. *var*, gen. *varän*, *varän* долина, völgy A. 377. *var* Z. 25. [kazR. *üzön* | bar. *üzön* die niederung, das tal, das flüsschen, der bach].

varrämäs l. *marcämäs*.

vater l. *çevattir*.

mkar. *veñök* вѣникъ, seprü A. 362. [< or.].

mkar. *vəðəžgän* сырѣть, nyirkosodni A. 355. [< cserH. *ᶘᶘᶘᶘ*: *žgäs* dunstig, dampfig werden (von der stube)].

buj. *vəðrəñ* | mkar. *vəträn* крапива, csalán A. 367. an. *vəðrəñ* | virj. *vətrəñ* M. 25. *vilttän* Z. 26.

väs концъ, vég A. 100. *vis* Z. 27. [kazB. *oč* vég, hegy].

väs летать, repülni A. 101. *vis-* Z. 27. [kazB. *oč-* repülni].

an. *vəda* | virj. *voda* середина, közép A. 9, 94, 340. *vuda*, *vudalyk* Z. 28. *voda'leç* köz, M. 5. [vö. kaz. tobR. *urta* die mitte, der mittlere].

buj. *vəgər* | mkar. *məgər* | virj. *mogor* быкъ, bika A. 8, 9, 340, 356. an. *vəgər* | virj. *mogor* M. 25. *vugur* Z. 28. [kazB. *ügez* bika, ökör].

buj. *vəj* | mkar. *voj* сила, erő A. 351. *vyj* Z. 28. [< cserH. *vi* | mordv. *éi*, *éij* | vog. *vaŕi* | finn. *väki* erő].

väl онъ, тотъ, ő, az; gen. *unän*, *un*, *onän*, *onn*, *on*, plur. nom. buj. *vəzem*, kurm. *vəl'zam* A. 190, 384—4. [kazB. *ul* ő, gen. *anyu*, *anyu*].

mkar. *välä* | kurm. *välle* улей, kaptár A. 349. *vylä* Z. 29. [< or. *yleü*].

buj. *vəlbəzə* | mkar. *vəlbəzə* | burn. *vəlbəza* икра, ikra A. 358. *vyľca* Z. 29. [kazB. *yuldyk* halikra | kirgR. *üldürük* fischrogen, kaviar].

buj. *vəra* | mkar. *vurə* воръ, tolvaj A. 351. an. *vóró* fM. 11. *vuru* Z. 28. [kirg. kazR. *uru* der dieb].

buj. *vərman* | mkar. *vərman* | kurm. *vormān* лѣсъ, erdő A. 351. an. *verman* | virj. *vórman* erdő M. 22. *urman* Z. 28. [kazR. *urman* | oszm. kirgR. *orman*].

mkar. *vəšľa jidə* | kurm. *vəšle jidə* охотничья собака, vadász kutya A. 349. *višľa* высокий, долговязый; *v. jyda* гончая собака Z. 27. [? vö. or. *vyžlja*].

mkar. *vəž!* падение снега (междомение), hóesés (indulatszó) A. 355.

buj. *vil-* | mkar. *vil-* умирать, meghalni A. 361. *vil-* Z. 26. [kazB. *ül-* | ujj. oszmR. *öl-* sterben].

vimä l. *mimə*, *mimə*.

vit-, 3. szem. sing. *videt*, mkar. *vibät* покрыть, befedni A. 94, 364. *vit-* покрыть, одѣть, осѣнить Z. 27. [oszm. ujjR. *ört-* zudecken, zumachen, schliessen].

buj. *vitre* | mkar. *vedrä* ведро, veder A. 350, 355. *vitre* Z. 27. [< or.].

vidə l. *udə*.

villa- играть, játszani A. 14. *vej* játék; *vella-* játszani M. 43. *vylla-* играть Z. 29. [vö. kazB. *uin* das spiel, die unterhaltung; *ujna-* spielen].

buj. *viləx* | mkar. *volək* | olg. *voləx* скотъ, barom, marha A. 351. *vylyx* Z. 29. [csag. oszmR. *ulak* | kirgR. *ulau* jedes haustier, welches zum transporte der sachen gebraucht wird, ein lasttier, saumtier]. vö. *əlav*.

buj. *vir-* | mkar. *vur-* жать, aratni A. 353. *vyr-* Z. 29. [kazB. *ur-* aratni].

vis l. *əvəs*.

mkar. *volak* жолобъ, válú A. 353. *volak* корыто, колода Z. 27. [kazR. *ulak* die wasserröhre].

vidə l. *udə*.

buj. *vun* | mkar. *von* десять, tíz A. 358. *von* Z. 115. [kazB. *un*].

buj. *vuďəx* | mkar. *votšak* очагъ, tűzhely A. 371. [csagR.

očar | tarR. očak der dreifuss, auf den der kessel gestellt wird,
der heerd, die feuerstätte].

vus l. ðvās.

žafa l. šaba.

žal l. šal.

žan- l. šan-.

žälä- l. šellē-.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Hazai irodalom.

BALASSA JÓZSEF. Kis magyar hangtan. Bpest. Franklin-Társulat.
Nyelvészeti Füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. — 35. SZOLÁR
FERENCZ. Jelentéstanulmányok az asszimilációs jelentésváltozásokról. —
36. SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁND. Jelentéstanulmányok a komplikációs
jelentésváltozásról. Budapest. Athenæum.

Nyelvtudomány. A M. T. Akadémia nyelvtudományi bizottsá-
gának megbízásából szerkeszti ASBÓTH OSZKÁR. 1. füzet. (PETZ G.
Nyelvtudományi irányok és föladatok. — ASBÓTH O. A szláv torok-
hangok változásai. I. A $k > č$ -féle változás. — SCHMIDT JÓZSEF. Egy-
tagú basisok. — Ismertetések. — Kisebb közlemények.) Budapest.
Akadémia.

SIMONYI ZSIGMOND. Középiskolai műszótár. Számos szakember
közreműködésével szerkesztette —. Budapest. Athenæum.

A magyar szótáirodalom.

(Negyedik közlemény.)

5. VERANCSICS FAUSTUS «Dictionariuma». Ez a szótár 1595-ben jelent meg; címe: «Dictionarium quinque nobilissimarum Europæ linguarum, Latinæ, Italicæ, Germanicæ, Dalmatiæ et Vngaricæ. Cum privilegiis. Venetiis, Apud Nicolaum Morettum. 1595.»*) Három okból tárgyaljuk az olasz hatás alatt keletkezett művek csoportjában: a) A mű Olaszországban, Velenczében jelent meg; b) A mű szerzője VERANCSICS FAUSTUS sebenicói születésű dalmata (+ 1617), a ki iskoláit Pozsonyon kívül olasz egyetemen, Padovában végezte; c) A szótár dalmát-horvát és magyar nyelvi szavainak írásában olasz helyesírási hatások vannak (vö. *x* jegy = *m. zs*).

A mű tartalma a következő: CARRILLIUS ALFONSUSHOZ intézett ajánló levél, a melyből két dolgot emelek ki: Az egyik az, hogy VERANCSICS művét az erdélyi fejedelemnek (BÁTHORY ISTVÁNNAK?) akarta ajánlani, azonban e szándékával felhagyott, mert nem tartotta illőnek, hogy oly nemes lelkű férfiúnak, mint az erdélyi fejedelem, ily csekélységet ajánljon fel. A másik, hogy ez ajánló levélben azt mondja a szerző, hogy a művet sok évvel ezelőtt (értsd: 1595 előtt) rövid idő alatt készítette.***) VERANCSICS e vallomásából is kivehető, hogy műve megalkotásánál semmiféle magyar nyelvű CALEPINUST sem használhatott, mert a mikor ő a maga szótárkáját készítette,

*) Megvan a M. N. Múzeum könyvtárában RMK. 263. szám alatt.

**) «En libellum, quem ante multos annos, non multis diebus collegeram, vt tuæ plurimorumque amicorum voluntati satisfacerem, tandem in lucem edidi.»

akkor CALEPINUS talán nem is volt még magyarul értelmezve. Ezt azért szükséges itt is hangsúlyoznunk, mert SZAMOSI JÁNOS azt állítja (Erdélyi Múzeum, I. 30), hogy «VERANCSICS... az anyagra nézve CALEPINUS után indul.» (L. alább.)

Az ajánló levél után következik egy előszó, a mely az olvasónak szól. Megtudjuk ez előszóból, hogy VERANCSICSnak az volt a terve, hogy csakis egy dalmát-horvát és magyar nyelvi szótárt készít (bizonyára latin + horv. + magy.); az olaszból és a németből felesleges ilyent készíteni, mert e nyelvek eléggé ki vannak művelve. Azonban később mégis arra határozta el magát, hogy az olasz és a német nyelvet is beiktatja művébe, a mit annál inkább megtehetett, mert nem kellett a máséból kölcsönöznie, mivel ezeket a nyelveket is szóban és írásban teljesen bírta.*) A német szavakra vonatkozólag megjegyzi, hogy ezek a délen és keleten lakó németek szavai; ezek a németek «pro littera *A*, sæpius *O*, præ *E*, *A* proferunt; ita pro *V*, consonante *F*; pro duplici *VV*, *B*; pro *B*, *P*; *Sch* pro sola littera *S*, sed gravi sibilo prolata». Ezek alapján könnyű megmondani, hogy VERANCSICS osztrák-bajor nyelvjárásra ezélez (itt van *a* helyett *o*, umlautozott *ä* helyett *a*, *w* helyett *b*, *b* helyett *p* ejtés). Legtöbbet beszél azonban a szerző a «slauonica lingua»-ról, melyen általában a szláv nyelvcsaládot érti. Nála az értelmezések dalmát-horvát nyelven vannak, s ezt a nyelvet azért választotta, «quod inter reliquos purissimum sit, quemadmodum inter Italica Hetruscum». Az a szláv nyelv, a melyen a latin szavak értelmezve vannak, a régi horvát nyelv, a melyet ma *csa*-nyelvjárásnak nevezünk, s a melyet Sebenicóban, a Quarnero szigetein, Isztriában beszél a szlávtság. Ez volt VERANCSICS anyanyelve, s innen a nagy dicséret, hogy ez a legtisztább a szláv nyelvek közt.

Részletesen beszámol arról is, mikép írta a dalmát-horvát, s egyúttal a magyar szavakat. Helyesírástörténeti szempontból itt közlöm, a mit erre vonatkozólag a szerző mond:

*) «Slavonicam tantùm atque Vngaricam linguam, hoc meo libello comprehendere institueram, reliquæ enim satis hactenus vulgatæ et ex-cultæ sunt, ideo acta agere, si eas adiungerem uidebar. Verùm cum plurimis me rem gratam facturum existimarem: eas quoque addidi, tantò facilius, quod non ex alieno penario mihi depromendæ erant.»

«In Dalmatica lingua littera *C*. uarijs modis . . . effertur. Nunc enim acuto, nunc graui, nunc obtuso sono id facere oportet. Nos aliam rationem...faciliorem non habuimus, quàm ut alias eius significationis litteras, eidem adiungeremus, quæ tamen haud diuiso sed coniuncto sono pronuncientur, idque in hunc modum *Cz*, *Cs*, *Ch*, quarto modo eodemque alijs usitato *K*, exprimitur. Littera *X*, pro *S*, utimur, quando spiritum attrahendo eam efferre uolumus, ut in dictione Latina *Miserere*, nos enim eam sic scriberemus: *Mixerere*. — Lingua Vngarica diuersum ab omnibus cæteris diphthongum habet, quem nos sic: *Eü* notauimus, is non dupplici sed vno, qui tamen de utraque littera participet, sono efferi debet. Apud eos *Ch*, idem ualet quod apud Dalmatas *Cs*. — In utraque lingua ad differentiam uocalium, *I* consonantem sic: *Y*, *y*, notauimus: *u* uerò sic *v*. *S* acutum *ß*, uel sic */z*, graue sic: *ſſ* posuimus. Vocales longas, ut cognoscantur, plerumque duplicauimus; compositas dictiones, ad perspicuitatem, hac virgula — distinximus».

Az itt közölt helyesírási elvek csakugyan alkalmazva is vannak a horvát és a magyar szavak írásában; így az *x* több magyar szóban a *zs* hangot jelöli, pl. *dexa*, *moxar*, *xixik*, *xomancz*, *xufa* stb. *) A magánhangzók hosszúsága a legtöbbször kettőzéssel van jelölve, pl. *haay*, *taagh*, *pohar-ßeek*, *meëh*, *üiz*, *siip*, *pook*, *chyook*, *luud*, *huur* stb. Igen gyakran vannak kettőztetve a mássalhangzók is, pl. *palotta*, *ekke*, *teuwe*, *feüvveny*, *appatur*, *ooll*, *bannas*, *el-keüldenni*, *meg-oldanni* stb. A mássalhangzók kettőzésében olasz hatást látok.

Az olvasóhoz írt előszó után ARCONATUS JEROMOSNAK (+ 1599, jún. 18), II. Rudolf udvari titkárának költeménye következik. Ebből a költeményből tudjuk meg, hogy a szótárnak VERANTIUS FAUSTUS a szerzője.

A tulajdonképpeni szótárban a latin szavak ábécze-rendben, s olasz, német, horvát, magyar értelmezésekkel ellátva vannak közölve. Már fentebb említettem, hogy SZAMOSI JÁNOS azt állítja, hogy VERANCICS «az anyagra nézve CALEPINUS után indul». Ezt azonban nem lehet elfogadnunk, mert a latin szavak semmivel sincsenek magyarázva, hanem csak ábécze-rendben vannak felsorolva. Ellenben CALEPINUS-ban nemcsak hogy több latin szó van felsorolva, hanem a latin szavak eredet, használat szerint

*) Ez a *x* = *zs* olasz eredetű jelölés, vö. Ethnographia XIV. 52.

is körül vannak írva. Én nem tudok olyan latin szótárt, a melyben olyan sorrendben, mint itt, ugyanannyi latin szó volna felsorolva, s teljesen elfogadom azt, a mit VERANCSICS mond, hogy csak a saját tudásából merített. VERANCSICS műve minden tekintetben önálló, eredeti alkotás, s ebben rejlik magyar és horvát nyelvtörténeti bece.

VERANCSICS a magyar szókat is a saját tudásából merítette. A közölt magyar szókészlet azonban csakis a legszükségesebbeket foglalja magában. Mégis sokan forgatták, használták e derék munkát, a minek bizonyítéka, hogy voltak, a kik maguknak leírták, újból kiadták vagy szótári munkáknál belőle dolgoztak. Azok az írók, a kik VERANCSICS művét így felhasználták, a következők:

a) BALDI BERNARDINO. — TOLDY FERENCZ az «Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez» (Pest, 1869, 27—48), valamint az «Újabb adalékok a régibb magyar irodalomtörténethez» (Pest, 1871, 15—64. l., Értekezések a nyelv- és széptudomány köréből I. és II.) című dolgozatában «BALDI BERNARDIN Szótárkája 1583-ból» cím alatt bemutatott egy szótárt, a mely mindaddig az ideig irodalmunkban ismeretlen volt. Az értekezésben elmondta, hogy a nápolyi Nemzeti Múzeumban van egy kéziratgyűjtemény, a melyben BALDI BERNARDIN apát kéziratban maradt munkái vannak. Ezen gyűjtelékes kódexben a többi közt van egy magyar-olasz, itt-ott magyar-latin szótár, a melyet számára SIMONYI ERNŐ (A—Gy-ig) és ÓVÁRI LIPÓT (H—Zs-ig) a helyszínen lemásolt. A szótár szerinte 1583-ból való. A szavakat összeveti a XVI. század helyesírásával, többi szótárunkkal, s úgy találja, hogy egyikkel sem egyezik. A szótárban azonban több hibát is vesz észre TOLDY, s ezek alapján azt vallja, hogy BALDI a magyar szavakat hallomásból jegyezte. Nagy meglepetésére BALDINÁL *csúfor* (= *buffone*, hiba: *csúfos* h.), *erdény* (= *bosco*, *saltus*, hiba *erdeü* helyett), *erény* (= *virtus*, hiba *ereü* helyett) szavakat találja, s ekkor a helyett, hogy ezeket tollhibáknak jelentené ki, hajlandóbb feltenni, hogy e szavakat a XVI. század valamely, a magyar szóképzés szabályaiban jártas magyar embertől hallotta BALDI.

A BALDI-féle szótár történetét azért nem sikerült TOLDY-nak tisztáznia, mert görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy a kézirat 1583-ból való. 1879-ben aztán az történt, hogy TEZA EMILT,

előbb a pízai, jelenleg a páduai egyetemen a nyelvtudomány tanárát Akadémiánk külső tagjának választotta. TEZA EMIL hálából a kitüntetésért megvizsgálta BALDINak Nápolyban levő kéziratait, első sorban a magyar-latin szótárt, s tanulmányát az Akadémiának benyújtotta. A tanulmány SIMONYI ZSIGMOND kísérő jegyzetével az Egyetemes Phil. Közlönyben (V. 110—119. l.) jelent meg.

TEZA értekezése mindenekelőtt az 1583 évszám kérdését tisztázza. Az a kódex ugyanis, a melyben e magyar-olasz szótárka foglaltatik, BALDI több kiadatlan művét tartalmazza; a bekötési sorrendben az elsőnek ez a címe: «Il Genio, overo la Misteriosa Peregrinatione di B. Baldi, cominciata a scrivere adi 29. d'ottobre del MDLXXXIII.»; a másodiknak pedig ez: «Comparatione de lo stato monastico e secolare... cominciata a scrivere adi 5. giugno de 1584 e fornita ai 10. di luglio del detto anno.» A gyűjtélékes kódexben levő első művet BALDI 1583-ban, a másodikat 1584-ben írta. Mivel mármost a szótárkán nincs évszám, s mivel BALDI 1617-ben halt meg, a szótárka akármelyik évben készülhetett a szerző halála évéig.

Másik eredménye TEZA értekezésének, hogy kimutatja, hogy BALDI szótárkája VERANCICS «Dictionarium»-ából való másolat. Ugyanazok a magyar szavak, ugyanaz a magyar helyesírás, a mely VERANCICSnál. BALDI csupán annyit tett, hogy VERANCICS latin-olasz-német-horvát-magyar szótárából csinált egy magyar-olasz szótárt. Az ábécze-rendbe szedést magának kellett végeznie, mert műve nem egyezik LODERECKER művével (l. alább). Magyarul azonban egy szót sem tudott, ezért követett el sok hibát a leírásnál, s épp ezért a VERANCICSnál levő szókészletet sem gazdagíthatta. Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy BALDI másolatának semmiféle értéke sincs a magyar nyelvtudomány szempontjából.

b) LODERECKER PÉTER. — VERANCICS «Dictionarium»-át 1605-ben Prágában újból kiadta LODERECKER PÉTER benzés szerzetes. A művön azonban több változtatást tett. Mindenekelőtt az eddigi öt nyelvhez (lat., olasz, ném., horv., magy.) hozzácsatolta a lengyel és a cseh nyelvet, s a szótár ezzel hét nyelvűvé vált. A latin-olasz-horvát-cseh-lengyel-német-magyar rész elé hét nyelven bevezetést írt, a melyekből többek közt megtudjuk, hogy

művét egyrészt az ifjúság részére, másrészt azok számára írta, a kik idegen országokban utazni akarnak. Igéri továbbá, hogy a jövőben jobb művet is fog írni, illetve, ha a most kiadottban hibák vannak, ezt a mostani művét megjobbítva is ki fogja adni. A főrész után van olasz-latin, horvát-latin, cseh-latin, lengyel-latin, német-latin, magyar latin szómutató. Az ekként megszerkesztett műnek ez a címe: «*Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemicè, Polonicè, Germanicè et Vngaricè, vna cum cuiuslibet Linguae Registro siue Repertorio vernaculo, in quo candidus Lector, sui idiomatis Vocabulum, facilè inuenire poterit. Singularem studio et industria collectum Petro Lodereckero Prageno, Bohemo, et, c. Cum Gratia et Privilegio Imperiali... Pragæ, E Typographæo Ottmariano. Impensis Authoris. MDCCXCV.*»*)

A kiadásnak magyar nyelvészeti tekintetben jóformán semmi értéke sincs. LODERCKER ugyan tudhatott magyarul, mert a VERANCSICSnál előforduló egyik-másik sajtóhibát kijavította, azonban egyetlenegy szóval sincs megszorítva a VERANCSICS magyar szókészlete. A magyar szómutató sem sokat ér, mert benne nincsen felsorolva mind az a szó, a mely a főrészben előfordul. S a szómutatóban is ismétlődnek a főrész sajtóhibái.

Mielőtt tovább mennénk, meg kell említenünk, hogy VERANCSICS szótárát 1834-ben PONORI THEWREWK JÓZSEF adta ki újból; címe: «*Dictionarium pentaglottum. Recudi curavit JOSEPHUS THEWREWK DE PONOR, Posonii, Typis Benayanis. 1834.*» A kiadás VURUM JÓZSEF nyitrai püspöknek van ajánlva, s GYURIKOVITS GYÖRGY írta meg benne részletesen VERANCSICS FAUSTUS életrajzát. Ez a kiadás hű és pontos lenyomata az 1595. évi kiadásnak.

c) MEGISER JEROMOS. — VERANCSICS szótárával szorosan összefügg MEGISER JEROMOSNAK 1603-ban megjelent következő műve: «*Thesaurus Polyglottus: vel, Dictionarium Multilingue: Ex quadringentis circiter tam veteris, quam novi (vel potius antiquis incogniti) Orbis Nationum Linguis, Dialectis, Idiomatibus et Idiotismis constans. Incredibili labore, summaque diligentia: cum ex innumeris omnis generis Authorum scriptis; tum verò*

*) Megvan a M. N. Múzeum könyvtárában RMK. 379. jegy alatt.

ipsa experientia et diuturno multarum peregrinationum usu suggerente: in gratiam studiosæ juventutis fideliter collectum et concinnatum, ab HIERONYMO MEGISERO P. C. Cæs. et Sereniss. Austr. Archidd. Historiographo... Francofurti ad Mœnvm. Sumptibus Authoris. MDC. III.» A mű második kiadása 1613-ban jelent meg szintén Frankfurtban, s ki van téve rajta, hogy «secunda editio».*) Mielőtt a szótár közelebbi ismertetésére áttérnék, szükséges dolognak tartom, hogy MEGISERRŐL egyet-mást itt közöljek.

MEGISER JEROMOS**) 1550 táján született Stuttgartban. Egyetemi tanulmányokra Tübingába ment, a melyek elvégzése után KÁROLY osztrák főherczeg gráci udvarában mint udvari történetíró és levéltáros nyert alkalmazást. Mivel protestáns volt, a főherczeg halála után menekülnie kellett Stájerországból. Klagenfurtba ment, a hol a tartományi főiskola igazgatója lett. A jezsuiták elöl azonban innen is menekülnie kellett. Lipésébe a szász választó fejedelem oltalma alá menekült. Itt volt rendkívüli tanár 1616-ban bekövetkezett haláláig.

MEGISER művei között nevezetesebb helyet foglalnak el a nyelvészetiek. Ezek közül megemlítést érdemel az 1592-ben Grácban megjelent négy nyelvű szótára; czíme: «*Dictionarium qvator lingvarvm, Videlicet, Germanicæ, Latinæ, Illvricæ, (quæ vulgò Slavonica appellatur) et Italicæ, sive Hetruscæ. Impressum Græcii Styriæ. 1592*» (második kiadása 1744-ből való, vö. WOLFOV Slovenskonemški slovar, források jegyzéke). Ez a szótár tehát azt is tanúsítja, hogy MEGISERnek akkor, mikor a «*Thesaurus Polyglottus*» szerkesztésébe fogott, már némi gyakorlata volt a szótárírás terén. Mindazt a nyelvet azonban, a melynek szókincsét szótárába iktatta, nem ismerhette. A «*Thesaurus Polyglottus*» ugyanis olyan ábéczés latin szótár, a melyben a

*) Az 1603. évi kiadás teljes példánya (I. köt.: A—L, II. köt.: M—Z közti rész) megvan az Egyetemi Könyvtárban Budapesten (jegye: Hc. 987); az I. köt. magában megvan a M. N. Múzeum (vö. M. Könyvszemle 1879. 21, 22, 1883: 150.) és a M. T. Akadémia könyvtárában (jegye: RMir. O. 307.). — A második kiadás teljes példánya megvan Nyitrán a Roskóványi-könyvtárban. A második kiadás az elsőnek csupán címlapkiadása.

**) Ez adatok a cseh encyklopædiából: Ortův Slovnik naučný-ból, valamint JÖCHERBől valók.

latin szavak a világ legkülönbözőbb ismert és kevésbé ismert nyelvein vannak értelmezve. E nyelveket a szerző a szótárhoz írt bevezetésben tíz csoportba osztja. Ezek:

1. Tabula prima: Hebraica (értsd: lingua), 2. Tab. secunda: Græca, 3. Tab. tertia: Latina, 4. Tab. quarta: Germanica, 5. Tab. quinta: Slavonica, 6. Tabula sexta: Evropeæ (értsd: linguæ). Ebben a szakaszban vannak a többi közt a következő nyelvek: magyar, ir, lapp, finn, baszk, angolszász, kelta, dák, thrák, oláh. 7. Tab. septima: Asiaticæ, 8. Tab. octava: Africanæ, 9. Tabula nona: America (vel India occidentalis), 10. Tab. decima: Novi orbis insvlæ.

Nagyon természetes, hogy mind ennek a nyelvnek a szókincsét MEGISER az akkori könyvekből ismerhette csupán. Kérdés mármost, honnan merítette MEGISER a magyar szókészletet. Ennek a kérdésnek az eldöntése azért fontos, mert ettől függ, vajjon szótárának magyar nyelvészeti szempontból van-e valami értéke.

A legelső, a mi MEGISER magyar szavainak olvasásánál szembeötlik, hogy sok latin szónak a magyar egyértékese kétféle helyesírással van közölve, pl. Araneus — Hung. *pok, pook* | Arundo — Hung. *naad, nád* | Cæmentarius — Hung. *komves, keümvés* | Canalis — Hung. *chatorna, tsatorna* | Cerasum — *tseresnye, cheresnye* stb. Az ilyen kétféle helyesírással leírt alakok azt a hitet ébresztik a vizsgálóban, hogy a szerző kétféle forrásból írta ki a magyar szavakat. A kétféle helyesírással leírt alakokból aztán nem nehéz dolog a forrás fölismerése: MEGISERnek műve megalkotásánál legalább is két magyar forrása volt. Az egyik VERANCSICS, a másik CALEPINUS szótára.

α) Példák VERANCSICS szótárából:

{ MEGISER: A, ab, abs — *Teül* | abavus — *Ded eüssüm* |
{ VERANCSICS: A, ab, abs — *Teül* | abauus — *Ded-eusseüm* |

{ MEG.: Absque — *nekeül* | abstergo — *el teürlenni* |
{ VER.: Absque — *nekeül* | abstergere — *El-teürlenni* |

{ MEG.: Absterreo — *eliyeztenni* | abutor — *gonossul el nivelle* |
{ VER.: Absterrere — *El-iyesztenni* | abuti — *Gonoşul-elni vele* |

{ MEG.: Accidit — *türtenni* |
{ VER.: Accidere — *Türtenni* | stb.

β) Példák CALEPINUS szótárából:

- { MEGISER: Abiegnus — *egnye fabol tsinyalt* ;
 { CALEP. 1590: Abiegnus — *Jegnye fabol tsinyalt* ;
 { MEG.: Accentus — *zónak notaltatasa* ;
 { CALEP. 1590: Accentus — *Zónak notaltatasa* ;
 { MEG.: Acetaria — *as salyata etelnek mindon nenie* ;
 { CALEP. 1590: Acetaria — *As salyata etelnek min dõn nenie* ;
 { MEG.: Acupictor — *him varrok* | Addormisco — *elzunnyadox* ;
 { CALEP. 1590: Acupictores — *Him varrók* | Addormisco — *Elzunnyadox* ;
 { MEG.: Calamarium — *penna, tarto, ponna valis* ;
 { CALEP. 1594: Calamarium — *Penna tartó, penna vális**) stb. stb.

Tudvalevő dolog, hogy CALEPINUS Dictionariumának két főkiadása van; az egyik a lyoni, a másik a bázeli. Úgy látszik, MEGISER a bázeli kiadások valamelyikét használta. Ezt abból következtetem, hogy a lyoni kiadások *ű*-je (= *ü, ü*) a bázeliékben *we*-vel van visszaadva, pl. *kõrniűl, űrű, bõtsűllet* stb. (vö. Nyk. XXXVI. 49.) a bázeli kiadásokban *kõrniwel, werwe, bõtswellet* stb. MEGISER CALEPINUSBól vett szavaiban az *ű*-t *we*-vel és nem *ű*-vel adja vissza. Ime néhány példa:

- { MEGISER: Vervex — *eüreü, Werwe* | Obseruantia — *bõthwellet, tiztelet*,
 { VERANCS.: Veruex — *Eüreü* |
 { CALEP. bázeli kiadás: Veruex — *Werwe* | Obseruantia — *Bõtswellet, tiztelet*
 { CALEP. lyoni kiadás: | Obseruantia — *Bõtsűllet, tiztelet*.

Ezek a példák tehát a mellett bizonyítanak, hogy MEGISER bázeli kiadást használt.

A két főforrást MEGISER sok esetben úgy használta, hogy egy-egy latin szónak mindkét szótárban való értelmezését kiírta. A fentebb közölt kétféle helyesírással írt magyar szavak is ilyen eredetűek. Ime néhány példa ezen állításunk bizonyítására is:

- { MEGISER: Accerso — *hinni, hozzam hívom, zolitom* ;
 { VERANCSICS: Accersire — *Hinni* ;
 { CALEPINUS 1590: Accersio — *Hozzam hívom, zolitom* ;

*) Vö. NySz.: *pennavális*.

- { MEG.: Cælebs — *neütelen ozvegy, szwz*
 { VER.: Cælebs — *Neütelen*
 { CALEP. 1594: Cælebs — *Ózuegy, nótelen, szwz*
- { MEG.: Accipiter — *olyw, eülyw* | Acus — eris — *visu, ocho* |
 { VER.: Accipiter — *Eülycv* | Acer — ris — *Ochò* |
 { CALEP. 1590: Accipiter — *ölyw* | Acus, aceris — *Vtsu* stb. stb.

γ) VERANCSICS ÉS CALEPINUS szótárain kívül ki tudunk mutatni egy harmadik forrást is, s ez BEYTHE ISTVÁN «Stirpium nomenclator Pannonicus. Antverpiæ 1583» (I. részletesen a «Szakszótárak» közt) című műve. Példák:

- { MEG.: Abies | *feüynfa, luch fenyofa, melynek à levele egy felöl all.*
 { VER.: Abies — *Fenyü-fá;*
 { BEYTHE: Abies — *Luch fenyö fa, melynek à leuele egy felöl all.*
- { MEG.: Adiantum — *arva leany hay, keufali ruta.*
 { CALEP. 1590: Adiantum — *Arua leány hay;*
 { BEYTHE: Adianthi genus illud Ruta muraria, vulgo nuncupatum —
 { *keu fali ruta.*
- { MEG.: Castanea — *gosztynye*
 { VER.: Castanea — *Geztenye*
 { CALEP. 1590: Castanea — *Geszzenye fa, gesztenye*
 { BEYTHE: Castanea — *göztynye*
- { MEG.: Vatex, salix amerina — *kö öfyz*
 { BEYTHE: Salix amerina — *koto fyz*
 { CALEP. ÉS VER. nincs értelmezve stb. stb.

δ) Ha az itt kimutatott három forrással MEGISER magyar szókészletét összevetem, akkor még mindig marad néhány szó, a melyről nem tudom kimutatni, hogy MEGISER honnan vette. Ilyen adatok a többi közt a következők:

- { MEG.: Acceptus — *kedues, serelmes;*
 { CALEP. 1590: Acceptus — *kedues;*
- { MEG.: Accipenser — *Geczyge,**
 { VER., CAL.-ban nincs értelmezés;
- { MEG.: Cacodæmon — *gonoz zellet, euwerdeg;*
 { CALEP.: Cacodæmon — *ördög, gonoz lélek;*

*) Vö. SZIKSZAI Nom. 1597: *kecsige* 95. l.

{ MEG.: Cacumen — *teteye, hegi, tsusos swueg*
 { VER.: Cacumen — *Teteye*
 { CALEP. 1594: Cacumen — *Tetō, apex alatt: tsusos swueg.*

A ritkítva szedett szavakról nem tudom kimutatni, hogy MEGISER honnan írta ki. Kétségtelen azonban, hogy ezeket is kiírta valahonnan. S ha mármost azt kérdezzük, vajjon van-e valami nyelvészeti értéke irodalmunkban MEGISER szótárának, azt kell felelnünk, hogy csak addig van valamelyes értéke, míg ezt a negyedik forrást ki nem tudjuk mutatni. A mely perczen sikerül ez a kimutatás, MEGISER szótárának reánk nézve csupán bibliographiai értéke lesz.

d) HENISCH GYÖRGY. — A bártfai születésű HENISCH GYÖRGY augsburgi orvos 1616-ban a következő német-latin szótárt adta ki: «Teütsche Sprach und Weissheit. Thesavrvs lingvæ et sapientiæ Germanicæ... adjectæ sunt quoque dictionibus plerisque Anglicæ, Bohemicæ, Gallicæ, Græcæ, Hebraicæ, Hispanicæ, Hungaricæ, Polonicæ, Pars prima. studio GEORGII HENISCHII B. Medicinæ doctoris et Mathematici Augustani. Augustæ Vindelicorum MDCXVI.»

A mű ábécze-rendbe szedett német-latin szótár, s első kísérlet arra, hogy a német nyelv szólásait, közmondásait szótári műben feldolgozza (vö. PAUL, Grundriss I.² 23, 24). Nem teljes a mű, a mennyiben belőle csupán az első kötet jelent meg; ez a kötet az A—G-n kezdődő német szavakat foglalja magában, s a végén egy rendszeres német szómutató van csatolva. A szerző két részre tervezte volt szótárát. A második rész megjelenését a szerző 1618-ban bekövetkezett halála akadályozta meg (életrajzát l. Szinnyi, Magyar Írók; e szerint szül. 1549. ápr. 24-én Bártfán). A megjelent kötet azonban a német szótár-irodalom maradandó alkotása. GRIMM (vö. Deutsches Wörterbuch I. köt. XXI. l.) szótára bevezetésében HENISCH művét rendkívül dicséri, s magasztaló sorait így fejezi be: «Was deutsche arbeitskraft vermöge, geht aus diesem schätzbaren werk unwiderleglich hervor.»

Mi a magyar szavakat illetőleg nem járulhatunk hozzá GRIMM dicsérő szavaihoz. HENISCH ugyanis művében magyar értelmezéseket is nyújt. A forrás azonban, a melyből itt merit, nem a saját nyelvi ismerete; úgy látszik, nem is tudott ma-

gyarul. Még csak azt sem mondhatjuk el róla, hogy korának legjobb magyar forrásaiból merített. Az ő egyedüli magyar forrása MEGISER JEROMOS Thesaurus Polyglottus-a. Hogy ezt bebizonyítsuk, a következő példákat idézzük:

a)

{	HENISCH: Fabelechtig — fabulosus — <i>hamis beszéléshez illendő</i> ;
	MEGISER: Fabulosus — <i>hamis beszéléshez illendő</i> ;
	CALEPINUS 1590, 1594: Fabulosus — <i>Hamis beszéléshez illendő</i> ;
{	HENISCH: Wundarzt — chirurgus — <i>barbely czirillikus</i> ;
	MEGISER: Chirurgus — <i>barbely czirillikus</i> ;
	CALEP. 1590, 1594: Chirurgus — <i>Barbely czirillikus</i> ;

b)

{	HENISCH: Faden — filum — <i>czerna</i> ;
	MEGISER: Filum — <i>czerna</i> ;
	VERANCICS 1595: Filum — <i>Czerna</i> ;
	VÖ. CALEP. 1590, 1594: Filum — <i>Tzérna, fonál</i> ;

c)

{	HENISCH: Eltz — absinthium — <i>eüreüm / irom</i> ;
	MEGISER: Absinthium — <i>eüreüm, irom</i> .
	VER. 1595: Absynthium — <i>Eüreüm</i>
	CALEP. 1590: Absinthium — <i>wróm</i>

E három pontban felsorolt példák mutatják, hogy HENISCH VERANCICS és CALEPINUS szavait MEGISERBŐL vette. Hogy ez állítást teljesen bebizonyítsam, felhozok olyan példát is, a hol MEGISERBEN sajtóhiba van, s ez van HENISCHBEN is:

d)

{	HENISCH: Amtsverwaltung — functio — <i>tisztthen valo el jaras dolga tetele / tszit</i> ;	
	MEGISER: Functio — <i>tisztthen valo el jaras dolga tetele, tszit</i> ;	
	CALEP. 1590, 1594: Functio — <i>Tisztthen valo el iáras dolga tetele: (auagy) tszit</i> ;	
{	HENISCH: April — aprilis — <i>szent corgyhava</i> ;	
	MEGISER: Aprilis — <i>szent corgyhava</i> ;	
	CALEP. 1590, 1594: Aprilis — <i>Szent Górg hava</i> ;	
{	VER. 1595: Aprilis — <i>Zent geürgy hava</i> ;	
	{	HENISCH: Bachant — erro — <i>budoso kuritolo keslato</i> ;
		MEGISER: Erro — <i>budoso, kuritolo, keslato</i> ;
CALEP. 1590: Errones — <i>Budosok, kuritolok, koslatok</i> ;		

Azt hiszem, ezek után teljesen felesleges több példát idéznem arra, hogy HENISCH MEGISER szótárát szóról-szóra kiírta, a MEGISERBEN levő sajtóhibákat még szaporította. Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy HENISCH művének magyar nyelvészeti tekintetben semmi néven nevezendő értéke nincs.

* * *

BALDI, LODERECKER, MEGISER, HENISCH szótári művei is tehát azt vallják, hogy VERANCSICS Dictionariuma derék alkotás; rendkívül nagy kár, hogy VERANCSICS műve csakis a legszükségesebb mindennapi szavakra terjed ki, mert csakis e mindennapi magyar szókészlet az oka, hogy a művet vizsgálódásainkkor nem használhatjuk oly sokszor, mint teszem CALEPINUST.

6. *A brassói latin-magyar szótár-töredék.* A brassói ág. ev. főgimnázium könyvtárában JOHANNES BALBUS DE JANUA Catholicon-ának 1470 tájáról való MENTELIN-féle kiadását őrzik. Ebbe az ősnymtatványba valaki a XVI. század végén és a XVII. század elején magyar bejegyzéseket írt. A latin szótári részben ugyanis igen sok magyar értelmezés van beírva. A beírt magyar szavakat e sorok írója a M. T. Akadémia kiadásában közrebocsátotta. A kiadás címe: «A brassói latin-magyar szótár-töredék. Budapest 1905.» (Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XIX. 4.)

Mint említettem, a Catholiconnak ezen példányában levő magyar szavak a XVI. század végéről és a XVII. század elejéről származnak. Nem egy kéz írta e magyar szavakat. Mellettük személyi vonatkozású bejegyzések is vannak. E bejegyzések kétfélék. Egyik részük a könyv vándorlására vonatkozik. A bejegyzések e részéből megtudjuk, hogy a könyv 1664-ben TÜRK MICHEL — nyilván szász ember — tulajdona volt. A brassói ág. ev. iskola a könyvet 1744-ben kapta ajándékba a Prázsmárról való szász COPONY JÁNOSTÓL. E két embernek a magyar értelmezések beírásában semmi része sincs.

A bejegyzések másik része a háromszékmegyei Osdolán kelt. Ezeket a bejegyzéseket részint SZENCZI GYÖRGY írta be 1616-ban, részint pedig SZURKOS GYÖRGY 1621-ben. A magyar értelmezések és e személyi bejegyzések egyforma kézvonásokkal vannak írva, úgyhogy azt mondhatjuk, hogy a Catholicon glosszatorai SZENCZI

GYÖRGY és SZURKOS GYÖRGY. Ezt a feltevésünket azzal is megokolhatjuk, hogy sok magyar szó határozottan csiki-háromszéki székely hangalakban van közölve. A szótárban van egy harmadik bejegyző is. Egy helyütt ugyanis ez van beírva: «Ex libris STEPHANI JARA DE ZILAD.» Lehet, hogy JÁRAYnak is van valami része a glosszák beírásánál.

A brassói latin-magyar szótár-töredéknek az az értéke van, hogy nyelvjárási emlék a XVI. század végéről és a XVII. elejéről. Ha ugyanis a magyar szavakat vizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy e szavakat csakis csiki-háromszéki székely ember, illetve emberek írhatták (vö. Magyar Nyelv I. 305).

Német hatás alatt keletkezett szótárak.

Az olasz szótárírók hatása a XVI. század végén megszűnik. Tanulni vágyó ifjaink, s itt első sorban a protestáns ifjakra gondolok, Németország egyetemére tódulnak, s az itt kifejlődött latin-görög studiumok hatása alatt keletkezett szótáriródalom a mi törekvéseinket is megtermékenyítette. A humanisták Németországban mindig arra törekedtek, hogy minél klasszikusabb latinságot tanítsanak, minél jobban és alaposabban kiírtsák a középkori latinságot. A humanista írók szótáraiban is nagyon természetesen érvényesültek a humanismus e pädagogiai elvei.

E szótári művek közt határozottan kiemelkedik a schweizi születésű DASYPIDIUS (HASENFUSS)*) PÉTERnek 1535—36-ban megjelent latin-német s német-latin szótára. DASYPIDIUS 1533-tól 1559-ben bekövetkezett haláláig a strassburgi iskolán a görög nyelv tanára volt, s a humanismus pädagogiai elveit szótárában szépen juttatta kifejezésre. Hogy miben nyilvánulnak e pädagogiai elvek, látni fogjuk akkor, mikor szótárát összevetjük SZENCZI MOLNÁR ALBERT Dictionarium-ával. DASYPIDIUS szótára volt ugyanis az a mű, a melynek hatása alatt SZENCZI MOLNÁR ALBERT a maga Dictionariumát megalkotta. SZENCZI MOLNÁRnak aztán idehaza vannak követői, a kik természetesen közvetve szintén DASYPIDIUSSzal függnek össze. Mind e magyar szótárírók

*) Vö. Strassburger Festschrift zur XLVI. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner. Strassburg 1901. 35. lapon.

műveit «német hatás alatt keletkezett szótárak» csoportjában kell tárgyalnom, mert valamennyinek végső forrása a schweizi származású német DASYPODIUS Dictionariuma (vö. SZILÁGYI I., M. Acad. Ért. 1847, VII. 311, VASS J. Latin magy. szótár irod. 10).

1. SZENCZI MOLNÁR ALBERT Dictionariuma. A német humanismus egyetlenegy írónkat sem termékenyítette meg annyira, mint SZENCZI MOLNÁR ALBERTet. Sokat hányatott életét, tevékeny munkásságát eléggé pontosan ismerjük. S ez ismereteinket annak köszönhetjük, hogy SZENCZI MOLNÁR ALBERT kora tudósaival széleskörű levelezést folytatott, ezt a levelezést, valamint minden személyére, irodalmi munkásságára vonatkozó dolgot aprólékos gonddal összegyűjtött. Ha csak szerét tehette, még olyan művébe is, mint a szótára, egy-egy városnévhez odaírta azokat a vonatkozásokat, a melyek őt az illető városhoz fűzték (pl. *Altorfium*, *Noriberga* stb. szavaknál). Ez életrajzi adatai, tanulmányai, fennmaradt művei alapján meggyőződünk arról, hogy írói hitvallását, mely szerint «Nem ezac magunknac születetunc, hanem születésünknecc egy részét hazanc tulaydonittya magánac» (vö. Diction. 1611. évi lat.-gör.-magy. kiadás előszava), szépen valószínűsítette meg. Hogy SZENCZI MOLNÁR munkásságával mennyit használt hazájának, szépen írta meg DÉZSI LAJOS «Szenczi Molnár Albert 1574—1633» című monografiájában (Magyar tört. életrajzok XIII. 4, 5. szám Bpest 1897); ugyanő adta ki naplóját, levelezését ezzel a címmel: «Szenczi Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai. Bpest 1898.» Ez utóbbi mű bevezetésében teljes bibliografiát találni arról, kik írtak eddig SZENCZI MOLNÁRRÓL.

A mi tárgyalásunk MOLNÁR szótárírói*) működésére szorítunk, s életrajzi adataiból is csak azokat említjük meg, a melyek e működés megértéséhez szükségesek.

MOLNÁR ALBERT (1574. aug. 30—1633.) igen fiatalon érezte, hogy iskolánkban alig vannak megfelelő tankönyvek, mindenek felett pedig nincs megfelelő latin-magyar szótár. «Me puero

*) Vö. MÁRKI SÁNDOR «Irodalmi Értesítő»-je 1874. évi folyamában: SZAMOSI JÁNOS: Szenczi Molnár Albert mint szótáríró (134—140.); továbbá: JANCÓS BENEDEK: Szenczi Molnár Albert. Kolozsvár 1878: 46. s köv. 1.

nullus extabat liber idoneus, qui discipulorum privata studia adjuvare potuisset», írja lat.-magy. Dictionariuma 1604-iki kiadásában. Debreczeni tanuló korában (1590) volt ugyan két szójegyzéke, az egyik MURMELLIUS Lexikona, a másik egy hat nyelvű, 1564-ban megjelent Nomenclatura (itt PESTHY GÁBOR Nomenclaturája 4-ik kiadását érti), ezek azonban oly ritkák voltak, hogy az ország legtöbb helyén létezésükről sem tudtak. Alkalmatlanok is voltak e könyvek, mert bennük a magyar szavak a magyar tanulóknak idegen, német és lengyel betűkkel voltak nyomtatva. Az egyetlen hasznos könyv SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája volt, csakhogy ez csak kéziratban forgott közkézen, míg végre 1590-ben nyomtatásban is megjelent.

Ily sivár helyzetben az egyetlen valamire való latin szótár CALEPINUS Dictionariuma volt. Csakhogy ennek az volt a hibája, hogy nem volt benne magyar értelmezés. MOLNÁR ALBERT magyar nyelvvél ellátott CALEPINUST németországi tanulmányai idejében látott először (vö. «Editionem verò Calepini cum adjecta Lingua Vngarica in Germania primùm vidi», 1604. évi lat.-magy. Dict. előszava). Egyéb hibái: otromba nagy ívrét alakja, valamint magas ára volt. «Calepini quidem variæ editiones visebantur, sed tantum à Præceptoribus, et adulatoribus discipulis tractabantur: egentiores eas emere non poterant, minores ob magnam molem versare non valebant, tyrones iis uti nequibant» (vö. 1604. évi lat.-magy. rész előszavát).

Az alkalmas tankönyv, első sorban latin-magyar szótár hiányát még jobban érezte MOLNÁR, mikor Debreczent elhagyta. 1590-ben 16 éves korában MOLNÁR GÖNCZRE ment KÁROLI GÁSPÁRHOZ, a vizsolyi biblia híres fordítójához. KÁROLI körében sokszor hallott nyelvészeti fejtegetéseket, vitatkozásokat. Egy ilyen nyelvészeti vitatkozást mond el Dictionariuma 1604-iki kiadásában (magy.-lat. rész bevezetése): Egy ízben, írja MOLNÁR, KÁROLI GÁSPÁRNÁL volt vendégségben SZALÁNK IMRE, s előadta, mint vitatkoztak SZEGEDI KIS ISTVÁN vendégszerető házában SZTÁRAI ÉS SKARICZA egymással a *köszvény* szó eredetéről. SZTÁRAI a *köz* és *vén* szavak összetételének magyarázta, azzal érvelvén, hogy a *köszvény* közös a *vén*ekkel, míg SKARICZA szerint a szó *kész*- és *vén*-ből való, mert a ki *köszvényes*, az *kész vén* ember. Arra kérte már most SZALÁNK KÁROLIT, mondaná meg, mi az ő véle-

ménye a szóról. KÁROLI azt mondta, hogy szerinte a *köszvény* tulajdonkép *kötözvény* «ligamen» (vö. a szó eredetére MUNKÁCSI, ÁKE. I.). Az ilyen nyelvészeti fejtegetések az ifjú MOLNÁRRA rendkívül mély és maradandó benyomást gyakoroltak, s ő maga is több magyar szó és szólás eredetéről gondolkodott már ekkor is (vö. «His ego auditis de quarumlibet vocum origine et dictionis Vngaricæ elegantia accuratius mecum cogitari cœpi». Dict. 1604. magy.-lat. rész). Itt jegyzem meg, hogy MOLNÁR CALEPINUS egyik-másik sajtóhibájából nem csinált volna valóságos szót, ha nem etimológizált volna pl. *föveg* — *capitium*, *nemtő* = *genius* (l. alább).

Gönczi tartózkodása egyébiránt más irányban is serkentőleg hatott majdan kifejtendő szótárírói tevékenységére. KÁROLI GÁSPÁR segítségével ugyanis nevelőséget kapott Kassán, a hol 1590. márczius 13-án egy odaváló polgár ember fiának, PAP FERENCZnek a magántanítója lett. Mint magánnevelő még élénkebben érezte, hogy a tanuló ifjúság kezébe alkalmas szótárt kell adni, mert e nélkül eredménytelen a tanítás.

Kassai tartózkodása azonban szótárírói munkássága megítélésénél nevezetes. Azt a szótárt, melyhez hasonlóval nemzetét megajándékozta, Kassán látta meg, s alakja, berendezése annyira megtetszett neki, hogy később is, addig míg a magáét megírhatta, folyton lelki szemei előtt lebegett. «*Dictionarium Petri Dasypodii Latino Germanicum et vice versa Germanico Latinum, cum primum Cassoviæ puer vidissem, ingemui derepente, quod nos Vngari tali thesauro ut videbatur, destitueremur. Cujus imago postea semper inhæsit atque obversata est animo meo*», írja *Dictionarium* 1604. évi latin-magyar kiadása előszavában.

Az a gondolat, hogy egy alkalmas latin-magyar szótárt írjon, valamint az, hogy e szótárt DASYPIDIUS nyomán készítse el, elkísérte MOLNÁRT németországi tanulmányútjára is. Az ifjúkori elhatározás oly erős volt, hogy MOLNÁR mindaddig, míg e gondolatát férfikorában meg nem valósította, minden alkalmat felhasználott, hogy a szótárról beszéljen. Egy ízben pl. PAPPUS JÁNOS strassburgi lelkész azt kérdezte MOLNÁRTól, vajjon le van-e fordítva a szentírás magyar nyelvre s van-e latin-magyar szótár. MOLNÁR azt felelte, hogy a biblia le van fordítva magyarra, szótár azonban nincs. S ekkor magában megfogadta, hogy a szótárt meg fogja írni («*Hoc autem tacitus vovi posteritæque sponendi*»

Dictionarium 1604. lat.-m. rész, előszó). Egy másik eset heidelbergi tanuló korában történt. Történt ugyanis, hogy Sárospatakra lectornak hívták s ő az állást nem merte elvállalni, mert hiszen a magyar tanuló ifjúság kezében nincsenek alkalmas tankönyvek, így mindenek előtt nincsen alkalmas szótár (vö. Dict. 1604. lat.-m. rész, előszó).

Németországban kívül MOLNÁR megfordult Schweizban, Olaszországban. E bolyongásai alatt sem feledkezett meg kedvelt ifjúkori gondolatáról, egy latin-magyar szótár megírásáról, valamint arról, hogy DASYPODIUST kell követnie, mert e téren ez a legjobb berendezésű. A mikor aztán kissé megszabadul az anyagi gondoktól s szótára kidolgozásához fog, akkor is ezt írja (1604-ben): «Etsi per annos hosee quatuordecim, in aliquot Academiis, et maximè Francoforti in Emporio librorum, nationum multarum vidi Dictionaria, varia et dissimili methodo scripta: præ omnibus tamen placuit sequi Dasypodiani Dictionarii eam methodum, qua illud nuper disposuit vir de re literaria optimè meritus Theodosius Rihelius, civis et Typographus Argentinensis» (Diction. 1604. lat.-m. rész, előszó).

Valahol azt olvastam, hogy a nagy emberek élete az ifjúkori ábrándoknak a férfikorban való megvalósítása. Senkiről több joggal el nem mondhatjuk ezt, mint éppen MOLNÁR ALBERTRŐL, a szótáríróról. Az ifjúkori ábrándok megvalósításához azonban az eltökélt szándékon kívül szilárd kitartás is szükséges; MOLNÁRban ez is megvolt, a mennyiben ifjúkorától a legodaadóbb szorgalommal abban fáradt, hogy a magyar szókinészet minél alaposabban megismerje. E tekintetben nem elégedett meg azzal a magyar szókészlettel, a melyet gyermek- és tanuló korában társalgással elsajátított, hanem szorgalmasan olvasott magyar könyveket, hogy minél több szót ismerjen. Így mikor Győrbe került iskolába (1586 vö. DÉZSI, Sz. Molnár A. Naplója 5. l.), figyelmesen hallgatta SIBOLTI DEMETER lelkész prédikációit, magyarul írt könyveit pedig mohón olvasta. Debreczenbe kerülve azokat a magyar könyveket, a melyekhez hozzá tudott férni, vagy a melyeket megszerezhetett, oly nagy szorgalommal olvasta, hogy tanítói kénytelenek voltak erőszakkal is elvenni tőle e könyveket, nehogy miattuk a latint elhanyagolja. S magyar könyvekben Németországban sem volt hiány. Magyar könyveket hoztak a

Németországba került magyar tanulók, s azonfölül, a mi rendkívül meglepte, Frankfurt és Nürnberg zsbárusainál számtalan magyar könyvet talált, a melyeket gyakran meg is vett.*) S mikor szótárát 1611-ben újból kiadja, akkor is azt mondja, hogy az első kiadás óta kezébe került magyar könyveket szorgalmasan olvasta, s adataikat, a mennyiben szótára első kiadásában nem voltak meg, művébe beiktatta (l. alább).

MOLNÁR ALBERT tehát folytonosan tökéletesítette ismereteit, hogy minél jobb latin-magyar szótárt készíthessen. S valóban kimutatható, hogy MOLNÁR gondosan figyelembe vette a korabeli magyar irodalmat, mert ez irodalomból és saját nyelvi tudásából szerkesztette össze szótárát. S a mikor anyagi helyzete kissé megjavult, 1603 május havában hozzáfogott latin-magyar szótára megírásához, s ugyanazon év december havában elkészült vele (vö. DÉZSI, Sz. Molnár A. Naplója 35, 36. l.: «1603. 16. Maii... Dictionarium Latino-Vngaricum inchoavi... 7. Decembris absolvi primam Dictionarii partem conscribere»). A magyar-latin részt pedig 1604 januárjában írta meg (vö. u. o. 38. lp.: «...1604. Dictionarium Ungarico-Latinum mense Januario confeci. Noribergæ typographis ostendi»). A hely, a hol MOLNÁR ily szorgalmasan dolgozott, Altdorf volt, a melyről Dictionariuma lat.-magy. részében ezt írja: «Altórhum, g. n. Városka az Noribergai vrak tartományaban, Melyben ez Noribergay tiszteletes tanats Gazdag Academiát fondalt, 1573. esztendőben, Holot ez Dictionariumot írta albertus Molnar, 1603. esztendőben.» Ez önéletrajzi adatok alapján igen csodálkozhatunk azon,

*) Vö. Diction. 1604. m.-lat. rész, előszó: «In hac recensita familia paternam linguam pure didici. Eamque postea excolendi occasiones nactus sum commodas: Primò quidem extra patriam Jaurini: ubi Rev. virum D. Demetrium Sibolti Ecclesiasten mei patris compatrem, è patria mea è profectum, habui fautorem optimum: ejus scripta Vngarica diligenter legi, et conciones attentè audiivi... Et jam quindodecimo ætatis anno Debrecini cermina (!) Vngarica scripsi. Libros Vngaricos, quos potui nancisci, ita avidè (absit arrogantia) legi, ut præceptores vi eos mihi ex manibus meis (ne Latina negligere) excutere cogerentur. Quorum etiam in Germania, nunquam mihi defuit copia. Nam præter allatos ex Vngaria; Francofurti quoque et hic Noribergæ in foris scrutariis (quod miremini) libros repperi et emi Vngaricos. Ex quibus omnibus et mea memoria confavi hoc Dictionarium...».

hogy MOLNÁR oly nagy munkát oly rövid idő alatt el tudott végezni. Az adatok megértéséhez szükséges szemmel tartanunk MOLNÁR egy másik vallomását is. Szótára első kiadása lat.-magy. részében, a II. Rudolf császárhoz írt ajánló levélben ezt írja: «...Muneris materia partim in Vngarico solo est mihi nata, partim in Academiis Germaniæ... labore comparata. Fundamenta operis in Argentinensi Lycæo posui, in quo alumnus eius Reipublicæ ultra triennium vixi. Conscripsi autem et opus absolvi in illustri Academia Altorfina.» A szótárt tehát már Strassburgban elkezdte készíteni, Altdorfban csak leírta, illetve befejezte művét. Így is azonban aránylag rövid idő alatt készült el vele, mely aztán a következő címmel jelent meg:

«*Dictionarium Latinovngaricvm. Opvs novvm et haetenvs nvs-
qvam editvm, in qvo omnes omnivm probatorvm lingvæ Latinæ
Avtorum dictiones et rerum vocabula, quoad fieri potuit, propriissimè
et exactissimè sunt Vngaricè reddita. Nomina item propria Deorum
Gentilium, Regionum, Insularum, Marium, Fluviorum, Sylvarum, La-
cum, Montium, Populorum, Virorum, Mulierum, Urbium, Vicorum
et similium, cum brevi et perspicua descriptione Vngarica sunt
interspersa: quæ singula ita sunt digesta, ut sub initiali sua litera
facile reperiantur. Item vice versa Dictionarium Vngaricolatinvm, in
qvo præter dictionvm Vngaricarum interpretationem Latinam, adjecta
sunt iis vocibus, quarum usus in oratione et styli exercitio frequentior
est, Synonyma quàm plurima, quæ studiosæ juventuti Vngariæ,
hætenus ista commoditate destitutæ, quasi Sylvam quandam voca-
bularum suppediabant. Per Albertvm Molnar Szenciensem Vngarum.
Accedunt ad calcem libri, Difficiles aliquot voces in Jure Vngarico,
cum notatione Joannis Sambuci. Ciceroniana item Epitheta, Antitheta
et adjuncta. Procurante Elia Hvttero Germano: Noribergæ, Cum
Sacræ Cæsareæ Maiestatis: etc. nec non Regis Galliarum et Navarrae,
etc. Privilegiis. Anno, cio id civ.»*

A mű két főrészből áll; az egyik a latin-magyar, a másik pedig a magyar-latin rész. Ez utóbbinak külön címlapja is van, a mely a következő szövegű:

«*Dictionarium Vngarico-Latinvm. In vsvm et gratiam Vngariæ
pvbis methodo eadem, qva Latino-Vngaricum, summa diligentia con-
cinnatum: In qvo præter dictionvm singlarvm interpretationem pro-
priam, adjecta sunt iis vocibus, quarum usus in oratione et styli
exercitio frequentior est; Synonyma quam plurima, quæ iuventuti*

Vngaricae, haetenus ista commoditate destitutæ, quasi sylvam quandam vocabulorum suppeditabunt: Autore Alberto Molnar Szenciensi. Noribergæ, Cum Sacræ Cæsareæ Maiestatis: etc. nec non Regis Galliarum et Navarræ, etc. Privilegiis. Anno, MDXIX. CIV.)*

A két részben a magyar szókészlet nem egyforma, sok olyan szó van a magyar-latin részben, a melyet a latin-magyar részben hasztalan keresünk. Épp azért a használat alkalmával szükséges dolog mind a két részt figyelembe venni. S ha már a két főrész egymáshoz való viszonyáról írunk, meg kell említenünk azt is, mi szükség volt a magyar-latin részre, hiszen eddig valamennyi szótárunk latin-magyar volt. A dolog megértéséhez tudnunk kell, hogy a humanisták az iskolában anyanyelven írt szövegeket is fordítottak latin nyelvre. Német iskolákban németből latinra, magyarokban pedig magyarról latinra kellett tudni fordítani a tanulóknak. A humanisták e pædagogiai elve hozta magával, hogy szükség volt olyan szótárakra is, a hol a nemzeti nyelv abécze-rendbe szedett szavai vannak latinul magyarázva. A németeknél az első ily szótár 1477-ből való (vö. PAUL, Grundriss² I. 23), nálunk pedig 1604-ből.**) SZENCZI MOLNÁR ALBERT tehát azzal, hogy latin-magyar szótára mellé magyar-latint is adott, az iskoláinkban érvényes humanista pædagogiai elvek alapján való tanítás szükségleteit elégítette ki.

A további fejtegetéseket úgy vélem a leghelyesebben kihivetőknek, ha MOLNÁR Dictionariumát kiadásról-kiadásra ismertetem. Tudnunk kell ugyanis, hogy MOLNÁR Dictionariuma több kiadást ért. Az első 1604-ben, a második 1611-ben, a harmadik 1621-ben jelent meg. E három kiadást MOLNÁR rendezte sajtó alá. Halála után († 1633) szótára még kétszer hagyta el a sajtót, az egyik kiadás 1644—45-ből való, a másik 1708-ból. SÁNDOR ISTVÁN említi ugyan 1700-ban és 1740-ben megjelent kiadásokat is (vö. Sokféle VIII. 45), de ilyen kiadásokról semmi közelebbit nem tudunk. Lássuk most már a különféle kiadásokat egyenként.

a) Az első kiadás, a melynek címét feljebb közöltem, következő tartalmú: α) Latin-magyar rész: A tulajdonképpí szó-

*) A meglevő, illetve eddig ismert példányokat l. SZABO KÁROLY, R. M. Könyvtár I. Megvan a M. N. Múzeum könyvtárában is, jegye RMK. 373.

***) SZAMOSKÖZY szótára is erre az időre esik, vö. NyK. XXXVI. 57.

tári részt megelőzi a II. Rudolf osztrák császárhoz írt ajánló levél, mely után az olvasóhoz írt előszó következik. Ez az előszó szótárírodalomtörténetünk legfontosabb forrása. Ebben mondja el MOLNÁR, kik voltak előzői a szótárírás terén, hogyan, milyen forrásművek alapján dolgozta ki a magáét. A PÁPAI PÁRIZ szótárának BOD-féle kiadásában közölt szótárírodalmi vázlat is MOLNÁR előszava alapján van csinálva. Az előszót versekbe foglalt buzdítások követik, melyekre a mű első főrésze, a latin-magyar rész következik.

β) Magyar-latin rész: Ennek az ajánló levele BÁTHORI ISTVÁNHOZ, RÁKÓCZI ZSIGMONDHOZ, THURZÓ SZANISZLÓ és THÖKÖLYI SEBESTYÉNHEZ van intézve, az előszó pedig a magyar- és erdélyországi tanuló ifjúsághoz. Az előszó egyúttal helyesírástörténeti emlékünkből, a mennyiben MOLNÁR itt mondja el, hogyan jelöli a magyar hangokat, s milyen jeleik vannak más magyar nyomtatványokban. A *cs*-t ő *cz*-nek, *cz*-t pedig *tz*-nek írja, nála *k* (szóvégén *c*), *ly*, *ny*, *ty*, *gy*, *sz*, *s* (= *s*, *zs*), *ó*, *ú*, *o* (= *o*, *ó*), *á* stb. a jelölés. Szótárában azonban nincsenek következetesen írva a magyar szavak, a minnek az a magyarázata, hogy magyar forrásainak helyesírását igen sok esetben megtartotta. Szolgáljon ennek igazolásául a következő pár példa: CALEPINUS szótárában ez van: «*Tabernaculum — Level zin, hailek.*» MOLNÁR ezt az értelmezést szóról-szóra kiírja, azonban a maga helyesírási elveinek megfelelően így írja át: «*Tabernaculum — Level szén Haylek.*» MOLNÁR ugyanis a *v*-t *v*-vel, az *é*-t *e*- vagy *é*-vel, az *sz*-et *sz*-szel, a *j*-t szótagzáró szerepben *y*-vel jelöli szótárában. Nem így jár el a következő esetekben: MOLNÁR a *cs* hangot *cz*-vel, a *cz*-t meg *tz*-vel írja, s mégis azt látjuk, hogy egyszer ezt írja: «*Alauda — Patsirta, Sússetec*», «*vtsu — excretum*», másszor meg ezt: «*Galerita — Sússetek, Paczirta*», «*oczu — excretum*»; példa *cz*-re: «*Chamæpitys — Kalintsa, Kalintza.*» Ezek a következetlenségek aztán sokszor tévedésbe ejtik a MOLNÁR alapján dolgozó szótárírókat. MOLNÁR például ezt írja: «*Eczet-kóro — Baculus pastoris*», s ezt az adatot a NySzót. *eczet-kórónak*, KRESZNERICS azonban *eczet-kórónak* olvassa. A következetlenül írt szavakból azonban azt a fontos tanulságot meríthetjük, hogy a mi nem a MOLNÁR helyesírási elvei szerint van írva, az nem is MOLNÁR saját adata, hanem MOLNÁR által

valamely magyar könyvből az illető könyv helyesírásával kiírt adat.

Ez előszó után versekbe foglalt buzdítás, majd pedig maga a magyar-latin szótár következik. Fentebb említettem, hogy mi volt az oka annak, hogy egy magyar-latin szótárra is szüksége volt tanuló ifjuságunknak. Itt csak azt említem meg, hogy aránylag ennek az elkészítése okozhatott a legnagyobb gondot. Latin-magyar szótár készítése nem oly fáradságos feladat; elévgre voltak latin szótárak, a melyekbe a magyar értelmezéseket csak be kellett írni, s kész volt a mű. A magyar-latin részt azonban össze kellett előbb szerkeszteni, mert ilyen műve irodalmunknak egyáltalában még nem volt. S MOLNÁR magyar-latin szótára egész a XIX. századig az egyetlen e nemű könyvünk volt. Ez is mutatja, hogy a magyar-latin részt sokkal fáradtságosabb volt összeszerkeszteni, megírni. S hogy MOLNÁR ezt a részt nem a latin alapján készítette, mutatja az, hogy a két rész magyar szókészlete nem egyforma, pl. a lat.-magy. részben ez van: «*Talitrum — Fitty, Fittyentes, Vyal valo pattantas*» (így a 2. kiadásban is), a magyar-latin részben pedig ez: «*patok — talitrum.*» A *patok* szó a latin-magyar részben nem fordul elő. Csakis a magyar-latin részben fordulnak elő a következő adatok is: «*Madár húr — Ligustrum*» (a lat.-magy. részben: «*Ligustrum — Fagyalfa*») | «*Jasz készeg — Phoxinus levis*» (a lat.-magy. részben a latin szó sem fordul elő) | «*Szederjin — Rubus Ideus*» (a lat.-magy. részben «*Rubus — Czipkebokor*»), a mi CALEPINUSBól való: «*Rubus — Tsipkebokor*»; CALEPINUSBAN «*Rubus Idæus*» nincs értelmezve) | «*Iz haylas — Junctura*» (a lat.-magy. részben nem fordul elő) stb. E néhány példával azt akartam bizonyítani, hogy MOLNÁR szótára két részében való magyar szókészlet nem egyforma s épp ezért kutatásaink alkalmával mindkettőt figyelembe kell vennünk.

A magyar-latin rész után közölve van a régi magyar jogi emlékekben előforduló, nehezebben érthető latin, illetve latinosított (pl. *üzbég, batka, ioccerdeg, jobbágy*) szavak abécze-rendbe szedett jegyzéke, a melyet ZSÁMBOKI (SAMBUCUS) JÁNOS készített. A szójegyzék címe: «*Difficiles aliquot et insolentiores voces, quæ in priscorum Vngariæ regvm Decretis et in Jure Ungarico, Stephani Verbôczij passim occurrunt, cum notatione Joannis*

Sambuci Tirnaviensis.» Minthogy ZSÁMBOKI JÁNOS 1584-ben halt meg, a MOLNÁR szótárában levő jegyzék nem lehet eredeti. MOLNÁR szótára részére készített czikk. S csakugyan, ha ezt a jegyzéket ZSÁMBOKI JÁNOS WERBŐCZI kiadásával, a «Tripartitvm opvs ivris consvetvdinariii incliti regni Hvngariæ... Viennæ, 1581» cziművel összehasonlítjuk, e kiadványban találunk egy betűrendes «Index tripartitorvm brevis, vna evm difficilivm aliquot vocvm in articul. notatione. Per Samb.» cz. szótárkát, a melynek értelmezései a MOLNÁR szótárában közlöttekkel szóról-szóra egyeznek, pl. MOLNÁR Dict.:

«*Jobagio, Colonus, ruricola*» | «*Joccerdeg, Furtorum collectores*» | «*Thanya, Sinus, piscatura, foetus*» | «*Vzbék, Facinorosi ad aliquot dies inviolabiles*» | «*Weycz, Loca vda separata, sagenisque apta*».

Ezek ZSÁMBOKI WERBŐCZI kiadása indexében egészen úgy vannak közölve, mint MOLNÁR szótárában, még pedig így:

«*Jobagio, colonus, ruricola*» | «*Joccerdeg furtorum collectores*» | «*Thanya, sinus, piscatura foetus*» | «*Vzbeq, facinorosi ad aliquot dies, inviolabiles*» | «*Weycz, loca vda separata, sagenisque apta*» stb.

Ez egyezésekből az következik, hogy MOLNÁR ZSÁMBOKI-nak egyik WERBŐCZI kiadásában található jogi szótárkáját a maga művébe átvette. Azonban marad néhány szó, a mely ZSÁMBOKI-nál nem fordul elő s a melyekről nem tudom kimutatni, hogyan kerültek MOLNÁR művébe. Ilyen pl. «*babca, Numus Bohemicus, quarum tres efficiunt Cruciferum Germanicum*» | «*Rekecz, Claustrum piscinarum*» stb.

A jogi kifejezések után «*Epitheta, antitheta et adivneta M. T. Ciceronis Collecta*» vannak közölve. Abécze-rendben vannak felsorolva az ellentétes szavak (pl. *dispero*: ellentéte *spero* stb.), továbbá azok a jelzők, a melyek CICERO műveiben állandó kísérői egy-egy szónak, s a melyek emelik a stílus vagy a beszéd szépségét (pl. *oratio*: *prudens, assidua* stb.). Ez a rész világosan mutatja a humanista MOLNÁRT.

Az első kiadás tartalmának ismertetése után szóljunk arról, milyen hatások alatt szerkesztette össze MOLNÁR a maga szótárát.

Említettem már, hogy MOLNÁR-nak tetszését DASYPIDIUS «*Dictionarium Latino Germanicum et vice versa Germanico*

Latinum»*) cz. műve nyerte meg. Az volt a törekvése, hogy ehhez hasonló latin-magyar és magyar-latin szótárt készítsen. DASYPIDIUS szótárának a többi hasonló mű felett az volt az előnye, hogy figyelembe vette a humanisták által az iskolában olvasott latin írókat-költőket, bőven magyarázta a mythologiai tulajdonneveket, s szótárába iktatta a német városok neveit. A német szókészletet a maga anyanyelvi tudásán kívül régibb német szójegyzékekből is gyűjtötte, természetesen csak azért, hogy ezzel is annál jobban szolgálhassa a német iskolai latin oktatást (vö. PAUL, Grundriss² I. 23). MOLNÁRnak DASYPIDIUS szótára tehát nemcsak azon külsőségek miatt tetszett, hogy könnyen hordozható nyolczadrét alakban jelent meg, míg ellenben CALEPINUS ívrét alakú volt, hanem azért is, mert DASYPIDIUS a német humanisták által ajánlott latin írók szókészletét dolgozta fel, míg ellenben CALEPINUS, jóllehet a klasszikus írók szókészlete nála is első fontosságú, többet tartott meg a középkori latinságból is. Természetes dolog, hogy MOLNÁR DASYPIDIUST a külsőségekben is követte. DASYPIDIUS szótárában a latin-német, német-latin rész egybekötve nyolczadrétben jelent meg, ugyanígy MOLNÁR első kiadása. DASYPIDIUS negyedik kiadásában (év?. vö. GRIMM, Deutsches Wörterbuch I. köt. bev. XX, XXI) van egy jegyzék a német-latin nyelvű jogi emlékekben előforduló jogi kifejezésekről, ugyanilyen van MOLNÁRnál a magyar jogi kifejezésekről. Minthogy DASYPIDIUS első három kiadásában a jogi kifejezések e jegyzéke még nincs közölve, azt kell mondanunk, hogy MOLNÁR DASYPIDIUS negyedik kiadásán túli kiadások**) valamelyikét használta. Hogy melyik lehetett e kiadás, nem tudom. MOLNÁR azt mondja, hogy neki DASYPIDIUSnak a strassburgi RIHELIVS THEODOSIVSNÁL megjelent kiadása tetszett a legjobban (vö. 1604. évi Dict. lat.-magy. rész, előszó: «pre omnibus tamen placuit sequi Dasypodiani Dictionarii eam methodum, qua illud nuper disposuit vir de re literaria optimè meritus Theodosius Rihelivus, civis et Typographus Argentinensis»).

*) Az első kiadás csakis latin-német volt (1535), a második kiadás 1536-ból való s német-latin részszerrel van bővítve. Harmadik kiadása 1537-ből. Vö. Strassburger Festschrift zur XLVI. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner. Strassburg 1901, 35. lapon.

***) Utolsó általam ismert kiadás 1692-ből való.

Azonban RIHELIIUS sajtója alól került ki az 1537-ik évi (vö. SZAMOSI, Szenczi Molnár Albert mint szótáríró. Irodalmi értesítő, szerk. Márki Sándor, 1874, 138. l.), valamint az 1565-iki kiadás is.*) Az elsőben nincs meg a jogi szójegyzék, a másodikban pedig benn van.

A latin szókészletre nézve MOLNÁR nem elégedett meg a DASYPODIUSban levővel. A hiányzó latin szavakat CALEPINUSBÓL, STEPHANUSBÓL, FRISIUSBÓL**) s más művekből pótolta (vö. 1604. évi Dict. lat.-magy. rész, előszó: «Dictiones verò quasdam, quæ apud Dasypodium non erant, sed in lexicis quibusdam reperiebantur, ego adscripsi: Et sic Dasypodium ex Calepino, et Thesauris Stephani et Basillii, ex Frisio, ex Onomastico Chythrei et aliundè plus sexcentis auxi dictionibus: quibus singulis brevem et perspicuam interpretationem Vngaricam apposui»). Ez állítás helyességéről könnyen meg lehet győződnünk, ha DASYPODIUS latin-német részét összehasonlítjuk MOLNÁR Dictionariuma lat.-magyar részével.

Minthogy már most ismerjük azt a művet, illetve műveket, a melyek alapján MOLNÁR a latin szókészletet összeszerkesztette, lássuk immár, honnan merítette a magyar értelmezéseket. Látzólag nagyon könnyű erre a felelet. MOLNÁR ugyanis maga azt mondja, hogy már ifjú korától fogva sok magyar könyvet olvasott, s hogy ezekből, valamint saját anyanyelvi tudásából szerkesztette össze szótárát (vö. 1604. évi Dict. magy.-lat. rész, előszó): «Ex quibus [értsd: libris ungaricis] omnibus et mea memoria conflavi hoc Dictionarium». Két könyvet meg is jelöl forrása

*) Az 1565 i kiadás megvan a M. T. Akadémia könyvtárában. Ugyanitt van egy címlap nélküli DASYPODIUS is, a melybe valaki MOLNÁR szótára második kiadásából írta bele a magyar szavakat. A szótár LUGOSY JÓZSEF tulajdona volt egykor. — Egy 1536. évi kiadás van a körmeözbányai ferenczeseknél. Egy 1538. évi kiadás van a pozsonyi Szent-Ferencz-rendiek könyvtárában.

**) STEPHANUS ROBERTUS († 1559) francia tudóst és párizsi könyvnyomtatót felszólították, hogy dolgozza át CALEPINUS-t. Az átdolgozás helyett egy teljesen új, kiváló jelességű latin, illetve latin-francia szótárt készített (először megjelent 1531-ben). Vö. I. MÜLLER: Handbuch II. 612. Ebből készített JOANNES FRISIUS egy latin-német szótárt, a melynek első kiadása 1541-ben jelent meg, vö. GRIMM, DWb. I. XXI, PAUL, Grundr. 2 I. 23.

gyanánt. Az egyik CALEPINUS szótára, melyről Dictionariuma 3. kiadásában (lat.-magy. rész, előszó) ezt mondja: «cuius medulla sive epitome est hoc nostrum Lexicon», a másik BARONYAI DECSI JÁNOS «Adagiorum... chiliades quinque» című műve, a melyet szótára második kiadásába dolgozott fel. A többi forrást azonban nekünk kell kimutatnunk, mert nem úgy áll a dolog, hogy MOLNÁR «latin-magyar része egészen a CALEPINUS-féle híres soknyelvű szótáron alapszik» (vö. SIMONYI, A magyar nyelv²: 22), hanem úgy, hogy CALEPINUS egyik olyan forrása a műnek, a milyen pl. SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája. Nem szólva arról, hogy MOLNÁRNÁL sok olyan latin szó van magyarul értelmezve, a mely latin szó CALEPINUSBAN elő sem fordul, csak azokat a latin szavakat emelem ki, a melyek CALEPINUSBAN magyar értelmezés nélkül fordulnak elő, s MOLNÁRNÁL értelmezve vannak. Ilyen szó a többi közt:

«Homagium — *Ember díja*» (CALEP.-ban nincs meg a lat. szó) | «Melilotos — *Safran színő kővi fű*» (magy.-lat. rész: «*Sár kerep* — Melilotus»); CALEP.-ban Melilotos nincs magyarul értelmezve) | «Panus — *Bél fonalnak Ószve tekervenye, kit az bordan, altal boczatnac. Item Mivigy, kemény kelevény embernek nyakan, vagy agyekjan az póczki kőrül*»: magy.-lat. rész: «*Vető karo, az gombolyitasba* — Panus»; CALEP.-ban a Panus szó nincs magyarul értelmezve) | «Psilothrum — *Szór koppaszto kenet*»: magy.-lat. rész: «*Simító kenet* — Psilothrum»; CALEP.-ban a Psilothrum szó nincs magyarul értelmezve) stb.

Ide tartoznak az olyan értelmezések is, a mikor az értelmezés egy része CALEPINUSBÓL való, másik része azonban nem CALEPINUSÉ, pl. MOLNÁR A.-nál:

«Canistrum — *Kosár, kóbor*»: CALEPINUSNÁL csak ennyi van: «Canistrum — *kosár*» | «Helleborum — *Ptűszentő gyöker, Zászpa, vel, Fejér Hunyor Sarga kükeresz*»: CALEP.-ban csak ennyi: «Helleborus: *Zászpaé*» | «Carduus — *Bogács koro*», magy.-lat. rész: «*Hejajkut, bogácskoro* — Carduus fullonum, dipsacus»: CALEP.-ban: «Carduus — *Bogátskoro*» stb.

Az ilyen példák, a melyeknek a számát igen könnyű szaporítani, azt bizonyítják, hogy MOLNÁR nem elégedett meg azzal, hogy CALEPINUST egyszerűen lemásolja, hanem arra törekedett, hogy az akkor ismert magyar könyvekből egy jó, hasznavehető

szótárt készítsen. Hogy irodalmunkban többször megismétlik azt az állítást, hogy MOLNÁR egyszerűen lemásolta volna CALEPINUST (Nyr. XVII. 358, XVIII. 32), annak oka, hogy MOLNÁR forrásai-val szemben nem járt el a kellő kritikával, nem járt el pedig akkor, ha CALEPINUS egy-egy sajtóhibájával szemben etimológi-zálhatott. Innen van aztán, hogy egy és ugyanazt a szót, a szerint, a honnan kiírja, gyakran kétféle helyesírással közli abban a hiszemben, mintha az két külön szó volna; pl. szerinte «Allium — *Fokhagyma, Foghagyma*» | «Chamæpitys — *Kalintsa, Kalintza*» stb. Megjegyzendő, hogy forrásait legtöbbször átírta a maga helyesírása szerint, mindazonáltal megtörténik, hogy forrása helyesírását tartja meg. Ilyenkor aztán megesik, hogy forrása sajtóhibáit is pontosan megtartja. Ezek a sajtóhibák az okai annak, hogy MOLNÁR szótáráról többen azt vallották, hogy CALEPINUSBÓL való másolat. Három ilyen nevezetes sajtóhibát mutattak ki eddig; ezek a következők:

a) *Főveg*. CALEP. ban ez van: «Capitium — *Főveg, bérétra*». Itt a *Főveg* sajtóhiba *főveg* = süveg helyett. CALEPINUS ez adatát így használta fel MOLNÁR: «Capitium — *Főveg, Beretra, Süveg*», magy.-lat.: «*Főveg — Capitium*». A sajtóhiba vándorlásáról lásd a Nyelvőrkalauzt és SZILY, NyÚSz.); — b) *Kőg*. CALEP.-ban ez van: «Circus, circulus — Kerengő, kerek *kőg*». Itt a *kőg* szót *kögy*-nek kell olvasni (SZARVAS szerint *kégy*-nek Nyr. XVI. 33.), a mely egy a régi m. *kégy, kéd*: «stadium» szóval (vö. NySz.). MOLNÁR ezt az adatot így írta ki: «Circus — kerengő, kerec *kőg*», «Circulus — kerengő kerec, *kőg, karika*»; magy.-lat. rész: «*Kőg — circulus, circus*». Az olvasatbeli hiba további sorsáról vö. SZILY, NyÚSz.; — c) *Nemtő*. CALEP.-ban ez van: «Genius — *Nemtő*», «Genialis — *Nemtőhöz való*» (1590. évi kiadásban). Itt a *nemtő* sajtóhiba *nemző* helyett. MOLNÁR ezt a sajtóhibát így adja vissza: «Genius — *Nemtő*, Természeti Isten»; «Genialis — *Nemtőhöz való*»; magy.-lat. rész: «*Nemtői — Genialis*». A sajtóhibára vö. SZILY, NyÚSz. — Ilyen sajtóhiba azonban nemcsak CALEPINUSBÓL került MOLNÁR ALBERTBE. Ilyennek tartom a «*Lutz fa — Abies*»-beli adatot, a mely egy helyes *luch fa* (olv. *lucs fa*) alakból való stb.

A tanulság az eddigi példákból az, hogy MOLNÁR szótárának egyik főforrása CALEPINUS Dictionariuma; e forrásával szemben azonban MOLNÁR sokszor kritika nélkül járt el, mert több

sajtóhibáját nem vette észre, s mint régi vagy élő szavakat művébe felvette. Azonban MOLNÁR más forrásaival szemben is így járt el. CALEPINUSON kívül ugyanis MOLNÁR másik főforrása SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája, a mely 1604-ig MOLNÁR szótára megjelenéséig több kiadásban jelent meg (vö. NyK. XXXVI. 311.).

Hogy MOLNÁR SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturáját mind a lat.-magy., mind pedig a magy.-lat. rész szerkesztésénél felhasználta, annak igazolására szolgáljanak a következő példák:

{ MA.¹: «*Jaskészeg**) — Phoxinus levi; } CALEP.-ban nincs meg
 { SZIKSZ. 1590, 82. l.: «Phoxinus leuis — *Jaz kezeg* } a latin szó.

{ MA.¹: «*Szederyjn* — Rubus Ideus» } CALEP.-ban a latin szó
 { SZIKSZ. 1590, 26. l.: «Rubus ideus — *Szederyjn*» } nincs m.-ul értelmezve.

{ MA.¹: «*Ligustrum* — *Fagyal fa*», «*Madár hír* — *Ligustrum*». }
 { CALEP. 1590: «*Ligustrum* — *Fagyal fu*»; }
 { SZIKSZAI 1590, 37. l.: «*Ligustrum* — *Fagyalfa*»; }
 { " u. o. 20. l.: «*Ligustrum* — *Madar hur*». }

{ MA.¹: «*Cœnum* — *Sar, Förtő*»; «*Sikerés sár* — *Cœnum*» }
 { CALEP.: *Cœnum* — *sár törtő*» (minden kiadásban sajtóhibában); }
 { SZIKSZAI 1590, 181. l.: «*Cœnum* — *Sekeressar*». }

{ MA.¹: «*Misegrad* — *Visegradum, Civitas et arx Vngariæ*». }
 { SZIKSZAI 1590, 233. l. és minden kiadás: «*Visegradum* — *Misegrad*». }

{ MA.¹: «*Kránitz* — *Carinthiacus, Kranitz Orszag* — *Carinthia*» }
 { SZIKSZAI 1590, 231, 232: «*Carinthiacus* — *Kranicz*». }

Még kétségtelenebb azonban, hogy MOLNÁR egyik főforrása SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája, ha a *Dictionarium magy.-lat.* részének következő szavait vetjük egybe SZIKSZAI FABRICIUSSAL:

MA. ¹ :	SZIKSZAI F. 1590:
<i>Bor</i> : « <i>Bor</i> , Vinum, Temetum,	(52, 53, 54. l.) « <i>Vinum</i> — <i>Bor</i> .
<i>Forrott must</i> , Sapa, Vinum defrut-	Vinum hornum. <i>Ez idei bor</i> . Vi-
tum. <i>Ez idei bor</i> , Vinum hornum.	num odoratum — <i>Szagos Bor</i> .
<i>Szagos bor</i> , Vinum odoratum. <i>Jo</i>	Vinum fragrans — <i>Jo illatu bor</i> .

*) Ha a MA.-ból való idézetnél a magyar szó van elül, akkor az adat a magyar-latin részből való; ha a latin szó áll elül, a latin-magyar rész értendő.

illato bor, Vinum fragrans. *Nyuló bor*, Vinum fugiens, Spissum. *Fő bántó bor*, Vinum vehemens. *Sűrő bor*, Vinum crassum. *Óo bor*, Vinum inveteratum. *Kastelyos bor*, Vinum rubellum. *Tavali bor*, Vinum bimum. *Harmad évi bor*, Vinum diluū.¹⁾ *Hontóltót bor*, Vinum vernaculum. *Idegen országi bor*, Vinum exoticum. *Erős czipős bor*, Vinum acre. *Dohos bor*, Vinum mucidum. *Nyarlott bor*, Vappa».

Vinum fugiens, spissum — *Niulo bor*. Vinum vehemens — *Fő banto fő faio bor*. Vinum crassum — *Sűrő bor*. Vinum inueteratum, vetus, vetulum — *O bor*. Vinum rubellum — *Kastely bor*. Vinum bimum — *Tavali bor*. Vinum trimum — *Harmadévi bor*. Vinum dilutum. Vizes bor. Sapa, defrutum — *Forrot must*. Vinum vernaculum — *Hon tóltót bor*. Vinum exoticum — *Mas ország beli bor*. Vinum acre — *Erős czipős bor*. Vappa — *Niarlot bor*. Vinum mucidum — *Dohos bor*».

Kigyó: «*Kigyó*, Serpens, Anguis, Ophis. *Egerésző kigyó* Myargus, *Két fejő kigyó* Amphibæna. *Kurta kigyó*, Acontias, Jaculus. *Marásával rothasztó kigyó*, Seps. *Mérges kigyó*, Vipera, Præster, Dipsas. *Szarvas kigyó*, Cerastes, Aspis cornuta. *Tarka kigyó*, Teucrena. *Tehen szopo kigyó*, Boa. *Vért indító kigyó*, Hæmorrhoidis, Salamandra. *Vizi kigyó*, Anguis, Natrix, Hydrus.²⁾

(68, 69. l.) «Serpens — *Kigyó*... Myargus — *Egerésző kigyó*. Amphibæna. -- *Kettős fejő kigyó*. Acontias, Jaculus — *Kurta merges kigyó*. Seps — *Marasauval rothasztó kigyó*. Vipera — *Merges kigyó*. Cerastes — *Szarvas kigyó*. Teucrena — *Tarka kigyó*. Boa — *Tehen szopo kigyó*. Hæmorrhoidis, Hæmorrhoidia. Salamandra — *Marasauval veert indító kigyó*. Anguis, Natrix, Hydrus — *Vizi kigyó*».

Papiros: «*Papyros*, Charta, Papyrus. *Sima papiros*, Glabra papyrus. *Sásos vagy Régal papiros*, Charta regia. *Vékony drága papiros*, Augusta papyrus. *Takora*³⁾ *papiros*, Charta emporctica. *Folyó papiros*, Charta bibula.

190, 191. l.: «Charta, papyrus — *Papiros*, Glabra papyrus — *Sima papiros*. Charta regia — *Sasos, vaj, reegal papiros*. Augusta papyrus — *Drága vékony papiros*. Charta emporctica — *Takaro papi(ros)*. Charta bibula — *Folyó papiros*».

¹⁾ MA. hibásan írta le SZIKSZAIT, mert másolásakor egy sort átugrott; helyesen I. SZIKSZAINÁL a szórva szedett részt.

²⁾ MA. a SZIKSZAINÁL levő neveket abéczerendbe szedte. Ennyi az ő újítása.

³⁾ MA³-ban: *Takaro*.

Szőlő: «Szőlő, Vinea. *Vyonman palantalt szőlő*, Vinea novella. *Régi agg szőlő*, Vinea veterana. *Ritka levelő szőlő*, Vinea Calvata. *Parlag szőlő*, Vinea sterilis et viduata. *Szóló*, Vva. *Enni valo szőlő*, Vva escaria, cibaria. *Lugason termet szőlő*, Vva pergulana. *Allo szőlő*, Venuncula. *Nagyszemő szőlő*, Vva Spionia. *Malosa szőlő*, Vva Malvatica. *Fejer szőlő*, Vva Argitis Spinaria. *Keczke czóczó szőlő*, Vva Bumastos. *Muskotaly szőlő*, Vva a. iana, apiaria. *Romonya szőlő*, Vva praecoqua, praecia, praecociana. *Rosaszemő Bakator szőlő*, Vva Helvola. *Gersely szőlő*, Vva dactylina. *Aszszu szőlő*, Vva passa. *Hullo szőlő*, Vva semicaduca».

45, 47, 48. 1.: «Vinea — Szőlő. Vinea nouella — *Vyðnan plantalt szőlő*. Vinea veterana — *Regi ag szőlő*. Vinea caluata — *Ritka levelő szőlő*. . . . Vva — Szőlő. Vva Escaria, cibaria — *Enni valo szőlő*. Vva Pergulana — *Lugason termör (!) szőlő*. Venuncula — *Allo szőlő*. Vva Spionia — *Nagyszemő szőlő*. Vva Maluatica — *Malosa szőlő*. Vva Argitis, Spinaria — *Feier szőlő*. Vva Bumastos — *Keczke szemő szőlő*. Vva Apiana, apiaria — *Muskotal szőlő*. Vva Romana, durancina — *Romonía szőlő*. Vva praecoqua, praeciae, praecina — *Go her.**) Vva Heluola — *Rosa szemő vaj bakator szőlő*. Vva Heluenata — *Gersely szőlő*. Vva passa — *Aszszu szőlő*. Vva seminata, semicaduca — *Hullo szőlő*».

Az eddig idézett adatok, a melyeknek számát igen könnyű szaporítani (vö. pl. a magy.-lat. rész *alma*, *cseresnye*, *ló*, *majom*, *szőlőtő*, *szilva* szavaknál felsorolt különféle magyar elnevezéseket SZIKSZAI F. megfelelő helyeivel), mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy MOLNÁR Dictionariumának SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája egyik jelentős főforrása. E szerint eddig két művet tudunk megjelölni, a melyek alapján MOLNÁR Dictionariumába a magyar részt beiktatta; az egyik CALEPINUS, a másik SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája.

Tudnunk kell azonban azt is, hogy MOLNÁR SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája mely kiadását használta. Ezt a kérdést könnyen eldönthetjük, ha a Nomenclatura különböző kiadásában előforduló bővítéseket összevetjük MOLNÁR szótárával. A Nomenclatura «Regionvm, terrarvm, gentium et Ciuitatum nomina» csoportjában pl. a különböző kiadásokban bőví-

*) A szórva szedett részeket MA. másolás alkalmával tévedésből kihagyta.

tések vannak. Így az 1597. évi kiadásban jelennek meg először a következő nép- és földrajzi nevek:

SZIKSZAI F. 254. l.: «Bistricia — *Besztercze*»: MA.¹: «*Beszterce* — Bistricia» | SZIKSZAI F. 252. l.: «Cirkassus — *Czerkesz*»: MA.¹: «*Czerkesz* — Circassus» | SZIKSZAI F. 254. l.: «Medius Mons — *Felsőbánya*»: MA.¹: «*Felső bánya* — Medius mons, Civit. Vng.» | SZIKSZAI F. 253. l.: «Carmanus — *Karmany*»: MA.¹: «*Karmany* — Carmanus» | SZIKSZAI F. 253. l.: «Guncium — *Kőszógh*»: MA.¹: «*Kőszeg* — Guncium, Civit. Vngariæ» | SZIKSZAI F. 251. l.: «Marmacia, Marmarussa — *Maramaros*»: MA.¹: «*Maramaros* — Marmacia, Marmarussa» | SZIKSZAI F. 254. l.: «Altinium — *Tolna*»: MA.¹: «*Tolna* — Altinium, Civitas Vngariæ stb. stb.

A nép- és földrajzi neveken kívül hadd álljon itt még néhány fogalomszó, a mely MOLNÁR szótárában megvan s a mely SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája különböző kiadásai közül az 1597. évben megjelentben fordul elő először:

SZIKSZAI F. 145. l.: «Carnifex, tortor — Hoher, *henger*»: MA.¹: «*Henger* — Carnifex» | SZIKSZAI F. 19. l.: «Caryophillum Judicum, majus — Sarga rosa, *Cassai rosa*»: MA.¹: «*Kassai rosa* — Lychnis» | SZIKSZAI F. 69. l.: «Culter præcisorius — Csoroszla, *Lemezvas*»: MA.³: «*Lemezvas* — Culter præcisorius in aratro» | SZIKSZAI F. 159. l.: «Merenda, Antecœnium — Osonna, *lorant*»: MA.¹: «*Lorant* — Merenda, Antecœnium» | SZIKSZAI F. 257. l.: «Alloidium — *Majorház*»: MA.³: «*Majorház* — Allodium» | SZIKSZAI F. 166. l.: «Hydria, urna — Viz merő vödör, *vendely*»: MA.¹: «*Vendely* — Acrotophorum» | SZIKSZAI F. 162. l.: «Caseus secundarius — uy lagy sayt, vagy az első teynek az savojabol csinalt sayt, *sendicze*»: MA.¹: «*Sendicze* — Caseus secundarius» stb. stb.

Azt hiszem, az eddig felhozottakból eléggé kitűnt, hogy MOLNÁR ALBERT SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája 1597. évi kiadását dolgozta fel szótárában.

Hogy e két főforráson kívül mely magyar könyvekből merített még MOLNÁR az első kiadás alkalmával, nem tudom megmondani. TOLDY FERENCZ (A magy. nemz. irod. tört.² I. 82, 4106. l.), s utána SZAMOSI JÁNOS (Szenczi Molnár Albert mint szótáríró: Irodalmi értesítő, szerk. MÁRKI S. Bpest 1874: 139. l.) azt állítja, hogy MOLNÁR egyik magyar nyelvi főforrása KÁROLI Bibliája lett volna. A dolog nagyon valószínűnek látszik, én

azonban ezt az állítást MOLNÁR szótárából nem tudom bebizonyítani. TOLDY, s utána SZAMOSI pedig a bizonyítással említett műveikben adósk maradtak.

A hogy KÁROLI Bibliája magyar szókészletét nem tudom kimutatni MOLNÁR szótárából, éppúgy nem tudom bebizonyítani, hogy MOLNÁR felhasználta volna a CLUSIUS-BEYTHE-féle «Stirpium nomenclator Pannonicus»-t (Antverpiæ 1584) vagy pedig BEYTHE «Fives könyvét» (1595). Egy MOLNÁR ALBERTHEZ intézett levél alapján*) DÉZSI LAJOS azt írja (Molnár A. életrajza 112. l.), hogy MOLNÁR feldolgozta a BEYTHE-féle latin-magyar növénytani szótárt is. Ezt az állítást el nem fogadhatjuk. Mi épp azt tudjuk kimutatni, hogy MOLNÁR BEYTHÉT nem dolgozta fel. Ime néhány példa ennek igazolására:

BEYTHE Nomencl. 1584: «Geranium vulgare. Varyu lab... Geranium alterum, pes columbinus vulgo dictus. *golya köröm*, h, e, ciconiæ vnguis». (Ugyanígy CLUSIUS 422. l., BEYTHE: Fives könyv. Index és 88. l.)

MOLNÁR A.^{1, 2, 3}: «Geranium — *Daru orru fű*» (= SZIKSZAI-FABR. 17. l.: Geranium — *Daru orru fű*).

MA.^{1, 2, 3}-ban *golyaköröm* nem fordul elő.

BEYTHE Nomencl. 1584: «Gallium. *tey sugoryto fiu*, Zent Iuan verága, h. e. flos Sancti Johannis Bap.»

MA.-ban se «Gallium»-ról, se pedig «tejsugorító fű»-ről nincs szó.

Ha pedig MOLNÁR és BEYTHE egyeznek, akkor bizonyos dolog, hogy az illető növénynév SZIKSZAI FABRICIUSBAN is megvan, pl.:

MA.¹: «Helleborum — Pürszentő gyöker, Zaszpa, vel *Fejér Hunyor*, *Sarga kükercz*».

BEYTHE 1584. Nomencl.: «Helleborine Matthioli, *sarga kökőrczin*, Helleborus albus, *feyer hunyor*»

SZIKSZAI F. 1590, 19. l.: «Helleborus albus — *Feier hunyor*, Helleborine Matthioli — *Sarga kőkőrczin*».

MA.^{1, 2, 3}: «*Meteng* — *Vrtica perijuncta*».

BEYTHE 1584, Nomencl.: «*Peruinca*, clematis daphnoides, *meteng*».

SZIKSZAI 1590, 30. l.: «*Vrtica perijuncta* — *Meteng*».

*) Vö. Dézsi L., Molnár A. Naplója 145. l.: «video illas ipsas herbarum denominationes tuo onomastico eodem ordine alphabetico insertas» (1603. jun. 2. kelt levél).

Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy BEYTHE nem forrása MOLNÁR ALBERTnek.

b) A második kiadás 1611-ben jelent meg; címe:

a) *Lexicon latino græco hungaricum: Summâ diligentîâ collectum adauctum et nunc recens excusum, In quo et propria nomina pro Studiosis orthographiæ Græcè sunt expressa, et appellativis synonyma Græca passim inspersa sunt non pauca. Vocibus verò positione et diphtongis carentibus, subjecti sunt versus veterum Poëtarum, quantitates syllabarum indicantes. Item Dictiones Vngariçæ Singulâri studio collectæ, Latinè conversæ, in alphabeti ordinem digestæ, et tertia sui parte adauctæ, synonymisque Latinis locupletatæ: Quibus interspersa sunt usitatiora Proverbia Ungarica, cum adjectis æquipollentibus adagiis Latinis: quæ omnia sub initiali vel præcipua proverbii Vngarici voce facilè reperientur. Auctore Alberto Molnar Szenciensi Hanoviæ MDCXI.»*) — ß) «Dictiones Ungariçæ, summo studio collectæ et Latinè conversæ, juxtaque ordinem literarum, prout scribi solent, digestæ. Nunc denuo diligenter emendatæ, plurimis vocibus, formulisque loquendi Latinè redditæ auctæ; et usitatioribus Proverbiis Ungaricis locupletatæ Auctore Alberto Molnar Szenciensi. Hanoviæ MDCXI.»*

A lat.-magy. rész tartalma: Az ajánló levél Magyar- és Erdélyország főuraihoz, espereseihez stb. van intézve. Ebben a levélben van elmondva, mi e második kiadásban újítás, változtatás. Néhány MOLNÁRHOZ intézett üdvözet után következik egy «Catalogus auctorum», a mely SMETIUS Prosodiájából van kiírva, s a melyet a tulajdonképpeni lat.-magy.-görög szótár követ. A szótári rész után «Numeri et notæ arithmeticæ», «De miraculis mundi», «Duorum clarissimorum virorum de Lexicis Judicia» vannak közölve. A magy.-lat. részben ez van: A—Z-ig terjedő magyar-latin szótár, utána az első kiadásban is közölt régi magyar jogi kifejezések szótárkája, végül HONTERUS J. költeménye «De variarum rerum Nomenclaturis per classes distinctas».

Az a kérdés már most, mennyiben jelez haladást MOLNÁR Dictionariumának második kiadása. A haladást a következő pon-

*) Megvan a M. N. Múzeumban, jegye: RMK. 411. Az ismert példányok felsorolva lásd SZABÓ, RMK. I.

tokba foglalhatjuk össze: α) A lat.-magy. részből latin-görög-magyar rész lett. MOLNÁR lat.-gör.-magy. szótára az első s hosszú ideig (1857-ig) az egyetlen e nemű szótárunk. Hogy mi indította MOLNÁRT a görög nyelv felvételére, arra nem nehéz megfelelni. A humanisták a görög nyelvet bevitték az iskolába; MELANCHTHON 1528-ban Szászországban rendszeresen tanította a görögöt (vö. IVAN MÜLLER, Handb. II. 597), DASYPODIUS P. 1533-tól strassburgi görög nyelvi tanár volt. Nálunk a reformációval terjedt a görög nyelvi ismeret. Erazmistáink, mint teszem KOMJÁTHY, tudtak görögül. A reformáció hívei pedig az iskolában tanították a görög nyelvet, pl. HONTERUS. MOLNÁR tehát iskolai szükségletnek tett eleget, mikor lat.-gör.-magy. szótárt szerkesztett.

A görög nyelvi anyagot, a mint az ajánló levélben mondja, latin-görög-francia szótárakból vette, első sorban természetesen STEPHANUSÉBÓL (vö. lat. rész, előszó: «maximo vero usui mihi fuerunt Dictionaria Latino-Græco-Gallica, quæ mihi opportunè commodavit ex sua Bibliotheca Reverendus Dn. Clemens Besius Gallicanæ Ecclesiæ Novæ-Hanoviensis Minister fidissimus...»).

β) A latin szókincsből ebben a kiadásban több szó van közölve, mint az elsőben. A főújítás azonban az, hogy SMETIUS HENRIK «Prosodia... promptissima, quæ syllabarum positione et diphthongis carentium quantitates, sola veterum Poetarum auctoritate, adductis exemplis demonstrat»*) című művét MOLNÁR a maga szótárába belédolgozta. A tanuló ifjúság ugyanis stílusgyakorlatképpen latin verseket volt köteles írni. Hogy e czélt az iskola minél jobban elérhesse, szükség volt olyan könyvre, a melyből a latin szavak magánhangzóinak időtartamát lehetett megtanulni. MOLNÁR már az első kiadás alkalmával is panaszkodik, hogy a magyar fiúk rossz hangsúlyozással ejtik a latin szavakat. Az iskolának akart tehát használni, mikor SMETIUSnak régi latin költőkből vett példatárát szótárába beiktatta. Hogy mely latin költőből való egy-egy szó, azt Horat., Virg. stb. rövidítések, utalások mondják meg. A közelebbi előfordulást, a kor szokása szerint, ő sem jelöli meg.

γ) Mind a latin, mind pedig a magyar részben lényeges

*) Első kiadása 1599-ben jelent meg. A M. N. Múzeumban levő példányok közt 1603-ból való a legrégebb; könyvtári jegye: L. lat. 1089a.

haladás az, hogy MOLNÁR szótárába latin és magyar közmondásokat, közmondásszerű kifejezéseket iktatott be. A magy.-lat. részben a *«feczke»* szónál pl. ez van: «Czac czaczog mint á feczke», *«kigyô»*-nál meg ez: «kigyót tartani kebeledben», stb. Ugyan így vannak latin közmondások is. Erre nézve szótára előszavában ezt mondja: «Inpersi... usitiora Proverbia Ungarica cum correspondentibus Adagiis Latinis. Ea autem selegi ex Libello Adagiorum Latino-Ungaricorum Cl. Viri Joannis Decii Baronii, quem ante multos annos¹⁾ Argentinae adolescens observanter colui.»

Mi szükség volt arra, hogy MOLNÁR BARONYAI DECSI JÁNOS latin-magyar közmondásait szótárába iktassa? Tudva azt, hogy DECSI ROTTERDAMI ERAZMUSBÓL és más humanista írókból (vö. Nyr. XVIII. 99) merítette Adagiáinak²⁾ latin-görög részét, első sorban is az a gondolat jut eszünkbe, hogy hátha MOLNÁR ezzel is az iskolának akart szolgálatot tenni. S valóban úgy is van. A humanisták, nem művelődéstörténeti, hanem praktikus pädagogiai: erkölcsnemesítő voltakért³⁾ gyűjteni kezdték a közmondásokat, közszólásokat s az iskolában tanították őket. Ilyen másik mű volt a «*Dicta Græciæ sapientum, interprete Erasmo Roterodamo*» is (magyarul 1591-ben jelent meg Debreczenben). MOLNÁR ennek a humanista pädagogiai elvnek tett eleget, mikor e közmondásokat művébe beiktatta.

δ) Az eddig felsorolt újításokon kívül külön is ki kell emelnünk, hogy mind a latin, mind pedig a magyar rész tetemesen bővítve van. MOLNÁR azt mondja, hogy mindazoknak a magyar könyveknek az adatait, a melyeket az első kiadás megjelenése óta elolvasott s a melyeknek egy-egy adatáról észrevette, hogy szótárában nem fordul elő, a maga helyére beiktatta (vö. «*pro secunda Lexici hujus parte locupletanda, quotquot ab amicis et popularibus impetrare potui libros Ungaricos, eos*

¹⁾ 1592-ben, mikor DECSI, mint BÁNYI FERENCZ nevelője megfordult Strassburgban.

²⁾ A mű czíme: «*Adagiorvm græco-latino-vngaricorvm chiliades quinque. . . . Bartphæ 1598.*» A M. N. Muz. példányának könyvtári jegye: RMK. 279.

³⁾ Vö. PAUL, Grundr.³ I. 24.

omnes percursi, et voces omnes quas reperi antè à me non animadversas descripsi et Latine versas editioni huic inserui»). S ebben a kijelentésében teljesen meg is nyugodhatunk: MOLNÁR Dictionariumának második kiadása tetemesen bővített, alaposan átdolgozott munka.

c) MOLNÁR a szótárán folytonosan javított; 1621-ben harmadik kiadásban is megjelent a mű. Címe:

a) Latin-görög m. rész: «Lexicon Latino-Græco-Ungaricum. Jam recens tertiâ curâ recognitum, innumeris pene dictionibus, ac versibus, Syllabarum quantitates indicantibus adauctum, et ita elaboratum, ut ex eo Latinarum dictionum genera, modus declinandi et conjugandi, tanquam ex Thesauro depromi possint. Item Dictionarium Ungarico-Latinum. Infinitis vocibus loquendique formulis ac proverbiiis Vngarico-Latinis locupletatum. Authore Alberto Molnar Szenciensi. Adjecti sunt ad finem libri Indices Chorographici et Chronologici studiosis utiles ac necessarii. Item Syllecta Scholastica clarorum Virorum, Quorum catalogum exhibet frontispicum Syllectorum. Quæ et separatim vendi possunt. Anno MDCXXI. Heidelbergæ»; — β) Magyar-latin rész: «Dictionarium Ungarico Latinum, innumeris vocibus ungaricis, formulisque loquendi Latine redditis, hunc tertiûm locupletatum: Cui inspersa sunt usitatiora Proverbia Ungarica, [cum æquipollentibus Adagiis Latinis: Quæ omnia svb initiali, vel præcipua Adagionis Vngaricæ voce facilè reperiuntur. Authore Alberto Molnar Szenciensi. Heidelbergæ . . . MDCXXI.»

A lat.-gör.-magy. rész tartalma: Az ajánló levél BETHLEN GÁBOR erdélyi fejedelemnek szól. A levélben párhuzamot von MOLNÁR MÁTYÁS király és BETHLEN GÁBOR fejedelem közt. Dicséri BETHLENT, hogy ő is könyvtárat, főiskolát alapított s hogy a főiskolát jeles tanerőkkel látta el. Ezért hálából ajánlja neki szótára harmadik kiadását, a melyről azt mondja, hogy «quod de Patria bene merendi studio, non sine vigiliis hac hyeme [az ajánló levél 1621 márcz. 1-én kelt] recognovi et innumeris penè vocibus adauxi». — A MOLNÁRT magasztaló üdvözlő versek után következik a Catalogus auctorum, majd pedig a tulajdonképeni szótár. A szótári részt a második kiadás lat.-gör.-magy. részében közölt függelékek követik, t. i. számnevek, a világ hét csodájáról stb.

A magy.-lat. rész BETHLEN ISTVÁN kormányzónak van ajánlva.

A tulajdonképpeni szótár után a következő részek közölvék: α) Zsámbokinak valamennyi előző kiadásban közölt jogi szótárkája; β) Magyarország vármegyéinek, városainak, püspökségeinek, vezéreinek, királyainak latin-magyar nevei, majd hasonló névsor a pápákról, római királyokról és császárokról, a török szultánokról; γ) Syllecta Scholastica, a mely tulajdonkép önálló munka.

A harmadik kiadás gondos munka eredménye, a szerző nemcsak hogy bővítette az egyes cikkeket, hanem új, a szótárban addig meg nem levő szavakat is iktatott be. Ime néhány példa: α) Bővített cikkek:

{ 1611. évi kiadás: «Bætis, g. m. βαϊτις, Spaniol Országi folyo viz».
 { 1621. évi kiadás: «Bætis, gen. m. βαϊτις, Spaniol Országi folyo viz.
 Mart. Bætis olivifera crinem redimite corona».

{ 1611: «Líquidum, g. n. Folyo viz».
 { 1621: «Líquidum, di, gen. ne. ὕγρον. Folyo viz, viz».

{ 1611: «Litania, g. f. λιθαια, Alazatos Imatsag».
 { 1621: «Litánia, æ, g. λιθαια. Alazatos Imátság, közönséges könyörgés».

β) Ujjonnan beiktatott cikkek, a melyek tehát sem az 1604-iki, sem pedig az 1611-iki kiadásban nincsenek:

«Liquefaciens, tis, g. o. ἐκτίζω. Megolvaszto».

«Scencinum, ni, g. n. σκενκίνον. Szentz, Magyar országi varos, Nagy szombat és Posony között.

«Szenczinum, ni, g. n. velut alij scribunt Szemcinum, σέμκινον, Szentz, est oppidum Ungariæ non procul à Brachio Danubij, inter Tyrnaviam et Posonium, Germanis Wardtberg, quod nomen insculptum est Reipublicæ sigillo antiquissimo: ubi natus est autor hujus Libri Alb. Molnar Anno Christi 1574. 1. Sept.»*)

«Izzó, Fervens, Fervidus, exæstuans».

«Izzódom, Aestuo, Ferbeo, Fervesco, Desudo, as».

«Kábalkodni, Stullescere, Ineptire».

«Kacz, Manus parvula. Bódog az kinec kezében Kácza: Prov. Felix qui quæ vult, habet» stb.

A közölt példák, a melyeknek számát könnyű szaporítani,

*) Születési napjára vonatkozólag l. Dézsi, Molnár Albert 11. lap.

bizonyítják, hogy MOLNÁR gondosan javította, tökéletesítette a szótárát. Az anyagot természetesen most is az időközben olvasott magyar, illetve latin-görög könyvekből vette, a mint azt a második kiadás alkalmával is tette. E kiadás a magyar szavak helyesírása tekintetében is gondosabb, a mennyiben a magyar szavak magánhangzóinak időmértéke több esetben van megjelölve, mint az előző kiadásokban.

d) MOLNÁR 1633-ban halt meg; szótára azonban halála után is megjelent. Mint említettem, SÁNDOR ISTVÁN szerint (vö. Sokféle VIII. 45) MOLNÁR szótára a szerző halála után még négyszer, mégpedig 1645-ben Frankfurtban, 1700-ban, 1708-ban, 1740-ban Nürnbergben jelent meg. Nekünk azonban csak két kiadásról van tudomásunk, az egyik az 1644—45-iki frankfurti, a másik az 1708-iki nürnbergi.

A frankfurti kiadásról a következőket kell tudnunk: A kiadásnak latin-görög-magyar része 1645-ben, a magyar-latin pedig 1644-ben jelent meg. Az első rész címe: «Lexicon Latino-Græco-Ungaricum. Jam recens quartâ curâ recognitum... Item Dictionarium Ungarico-Latinum... Francofurti ad Mænum... MDCXLV», a másodiké pedig ez: «Dictionarium Vngarico-Latinum... Nunc tertium locupletatum... Francofurti ad Mænum... MDCXLIV.» A műben nincsen ajánlás, sem olyan bejegyzés, a melyből megtudhatnók, ki rendezte a kiadást sajtó alá. A kiadásnak csupán bibliografiai értéke van, s pontos összevetés alapján kimondhatjuk, hogy az 1621. évi kiadásnak a lenyomata annyira, hogy még a sajtóhibák is ugyanazok. Az 1621. évi kiadás magy.-lat. részében pl. 365. lapszámra 378, 379, 368. következik, s ugyanez a hiba van az 1644. évi kiadásban is.

Nevezetesebb a nürnbergi kiadás, a mely 1708-ban BEER KRISTÓF (életrajzi adatait lásd JÖCHER könyvében) gondozásában jelent meg. A kiadás címe a következő:

a) «Dictionarium Quadrilingve Latino-Ungarico-Græco-Germanicum. Innumeris Vocibus, Phrasibus, Formulisque loquendi, et Proverbiis, cum quantitate Syllabarum, Indiceque Græco et Germanico hac in quartâ Editione locupletatum... ab Autoribus Alberto Molnar, Szenciensi et Johanne Christophoro Beer Norib. Noribergæ.... MDCCVIII»; — β) «Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum... nunc quartâ vice locupletatum... pars II. Noribergæ MDCCVIII».

Az első rész tartalma: *Judicium de Lexicis*, a szótári rész és a számnevek; a másodiké: *Judicium de Lexicis*, tulajdonképpeni szótár, jogi kifejezések szótára, görög és német indexek, a világ hét csodája.

A kiadásról a következőket kell megjegyeznünk: α) Mind a lat., mind pedig a magy. rész címlapján az van, hogy ez a negyedik kiadás, holott a negyedik az 1644—45. évi frankfurti.

β) Mind a két rész bővítve van a német nyelvvel, a minek pædagogiai és műveltségtörténeti értéke van (l. erről részletesen PÁRIZ PÁPAI szótárának tárgyalásánál).

γ) A magyar-latin rész egyszerű lenyomata az 1621-iki kiadásnak, azzal a különbséggel, hogy az 1708-iki kiadásba be van iktatva a német értelmezés is.

δ) A latin-görög-magyar részbe szintén be van iktatva a német rész, csak hogy itt a latin rész is bővítve van. Sok olyan latin szó van e kiadásba beiktatva, a mely MOLNÁR előző kiadásában nem fordul elő. A latin-görög-magyar-német rész tehát bővített kiadás. A latin betoldások azonban kétfélék; vagy olyanok e latin szavak, hogy van mellettük magyar értelmezés is, vagy pedig olyanok, hogy a latin szó csak görögül és németül van értelmezve. Ime egynéhány példa:

a) Új cikkek az 1708. kiadásban, a melyek magyarul is vannak értelmezve:

«*Ab aliquo stare, ab alicujus partibus esse, μετά τινος είναι.* Egynek pártját fogván. Einem bey stehen, oder, einem zulegen».

«*Ab æterno, πρὸ χρόνων αἰωνίων.* Örökén. Von Ewigkeit.»

«*Abali, Populi Indiæ.* Indiai Népek. Indianische Völker».

b) Új cikkek az 1708. kiadásban, a melyek magyarul nincsenek értelmezve:

«*Abalienor ἀπαλοτριούμαι.* Ich werde abwendig gemacht».

«*Babylonius, βαβυλώνιος, m.* Ein Babylonier. Meton. Stern Gucker, Nativität-Steller».

«*Nādir, der tiefeste Himmels Punct.*»

«*Nāpellus, i, m.* Eisenhütlein ein Kraut».

Ha mármost gondosan figyelembe vesszük, hogy a latin részben az ujonnan beiktatott szavaknak mily nagy száma van magyarul is értelmezve, akkor azt fogjuk tapasztalni, hogy magyarul is értelmezett új cikkeket csak az *a* hangon kezdődő

latin szavak közt fogunk találni, ellenben *b* s a többi hangon kezdődő szavak közt egyetlen egy sincs magyarul értelmezve.*) Mindebből világos, hogy a latin részben levő ujonnan betoldott latin szavakat a kiadó magyar értelmezésekkel is el akarta látni, azonban az azzal megbizott magyar embert, kinek nevét nem tudjuk, ügybuzgalma csakhamar elhagyta. Ennek tulajdonítható az is, hogy a kiadásban a magyar szavak helyesírása ugyanaz, mint az 1621-iki kiadásban. Ez a helyesírás pedig 1708-ban elavult helyesírás volt. E kiadásnak is tehát magyar nyelvészeti szempontból semmi értéke sincs; ha t. olvasóim nyelvészeti czélből akarják használni MOLNÁR szótárát, akkor az első három kiadást használják. Ezek közt legteljesebb az 1621. évi.

S minthogy most már végig tárgyaltuk MOLNÁR Dictionariumának valamennyi kiadását, fejtegetéseinket a következőkben foglaljuk össze:

a) MOLNÁR ALBERT a németországi humanista pädagogiai elvek hatása alatt készített egy iskolai latin-magyar és magyar-latin szótárt, a melyvel a hazai iskoláztatásnak akart szolgálatot tenni. Abból, hogy a szótárban a görög nyelv, a magyar közmondások, CICERO állandó jelzői, a melyek a stílust emelik, a latin szavak magánhangzóinak időtartama költőkből vett példákön bemutatva, továbbá magyar-latin rész foglalnak helyet, következtethetünk arra a tantervre, a melyet e szótár hivatva volt szolgálni.

β) MOLNÁR a maga szótárát DASYPODIUS nyomán készítette, a kinek művét azonban Dictionariuma 3. kiadásában túlszárnyalta. DASYPODIUS művében a német iskolákban olvasott latin auctorok szókészlete volt tárgyalva, bő mythologiai, földrajzi magyarázatokkal. Volt a műben a német jogi műnyelv szótárkájá s könnyen hordozható nyolczadrétű alakja volt. DASYPODIUS a német szókészlet összegyűjtésénél nem elégedett meg a saját nyelvi tudásával, hanem felhasználta régi német könyveket, szótárakat.***) S mindezek hatással voltak MOLNÁRRA. Ő is össze-

*) Ez érdekes jelenségre SZILY KÁLMÁN, akad. főkönyvtárnok úr figyelmeztetett.

***) Vö. Strassburger Festschrift zur XLVI. Versammlung deutscher Philologen. Strassburg 1901. 35. l.

szerkesztette művét, s e tekintetben a latin szókészletre DASYPODIUSON kívül kora legjelesebb műveiből merített (pl. STEPHANUS-ból). A magyar szókészlet összegyűjtésénél ő sem elégedett meg a maga nyelvi tudásával, hanem szorgalmasan gyűjtötte az anyagot. Főforrásai CALEPINUS Dictionariumának magyar része, SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája és BARONYAI DECSI JÁNOS közmondás-gyűjteménye voltak.

γ) MOLNÁR a maga Dictionariumát folytonosan tökéletesítette. Életében háromszor: 1604-ben, 1611-ben, 1621-ben jelent meg műve, halála után pedig kétszer: 1644—45-ben, 1708-ban. E kiadások közül nyelvészeti czélokra a harmadik, 1621-ben megjelent kiadást kell használni. A használat alkalmával az adatok értékének helyes megállapítása szempontjából szükséges figyelembe venni azt a két szótári művet is, a melyet MOLNÁR feldolgozott: t. i. CALEPINUST és SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturája 1597. évi kiadását.

MELICH JÁNOS.

Külföldi irodalom.

АШБОТЬ ОСКАРЪ. Рефлексъ словъ вида трѣтъ—трѣтъ и тлѣтъ—тлѣтъ въ Мадьярскихъ заимствованіяхъ изъ славянскаго языка. Санктпетербургъ.

FELLMAN JACOB. Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. I.—IV. Helsingfors.

Kokoelma Suomen kansan sananlaskuja. Helsingfors. (Finn Irodalmi Társaság.)

Le Monde Oriental. 1. füzet. (Tart. egyebek közt: WIKLUND K. B. Finnisch-ugrisch und indogermanisch.) Uppsala.

A locativus-féle határozók a votjákban.

(Első közlemény.)

I. Az *-n*-ragos határozók.*)

Az összes finnugor nyelvekben kimutatható egy, a locativus jelölésére szolgáló *-n*(_s), *-n*(_i) határozórag.

Ez a rag a votjákban és a zürjénben két irányban fejlődött. Egyrészt megelőző *-i* (= *i*) tövégi hangzóval *inessivus* szerepű, másrészt megelőző *-ä*-vel főleg *instrumentalis-comitativus*.

Hogyan magyarázhatjuk meg ezt a kétfeléválást? Hogyan egyezik meg a locativusi alapjelentéssel a ragnak ma általános használata *inessivus* és *instrumentalis* jelentésében?

*) Rövidítések:

M. = MUNKÁCSI BERNÁT, Votják népköltészeti hagyományok. (A mellette lévő szám e munka lapszámát jelöli; bab. = babonák; tm. = találós mesék; im. = imádságok; бүв. = бүвөлő igék; d. = dalok; km. = közmondások. Az idézetek számai e rövidítések mellett az illető számú babonára, találós mesére stb. vonatkoznak.)

WICHM. = WICHMANN YRJÖ, Votjakische Sprachproben. WICHM. I. = WICHMANN e gyűjteményének első része (SUS. Aik. XI. 1893); WICHM. II. = a Votjakische Sprachproben második része (Aik. XIX. 1901). (Az idézetek számai úgy vannak alkalmazva, mint a MUNKÁCSI szövegeiből idézett mondatoknál; d. = Lieder; im. = Gebete; бүв. = Zaubersprüche; km. = Sprichwörter; tm. = Rätsel.)

M. VotjSz. = MUNKÁCSI BERNÁT, Votják Szótár. (A belőle vett példák a Szótár rövidítéseivel vannak idézve.)

Votj. nyelvmut. = MUNKÁCSI, Votják nyelvmutatványok. NyK. XVII.

MHat. = SIMONYI ZSIGMOND, A magyar határozók. (A magyar példák túlnyomó részét ebből a munkából vettem.)

NyH. = SZINNYEI JÓZSEF, Magyar Nyelvhasznítás.³ 1905.

SUS. Aik. = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja.

Bud. Fny. = BUDENZ JÓZSEF, Finn nyelvtan.² 1880.

Az *-n* rag locativusi alapjelentése kétségtelen. Nemesak a rokon nyelvek bizonyítják ezt; e jelentés magából a votják nyelvből is kimutatható. Így egyes határozószókbán: *tatin* itten, *otin* ottan, *kitin* hol; éppígy más szólásokban: *gurt-pumín* a falu végén; *soj's tatisän kwamën izkäm iñtijén ulo* ők innen harminez versztnyire (tkp. versztnyi helyen) laknak. M. 95.

Hogy ebből a locativus-jelentésű ragnál hogyan lett az inessivus jelölője, azt megmagyarázza BUDENZnek egy feltevése,* melyet már az Ugrische Sprachstudien-ben (II. 44.) megemlít és az UA. 385. lapján ismételi, hogy t. i. az inessivus ragja *-i-n* eredetibb **-i-sn* helyett való.

Bizonyítékai röviden a következők:

A zürjében és a votjában az eredeti tővégi magánhangzó különféle ragok és képzők előtt részint zürj. *ö*, votj. *ä* alakban, részint pedig *i* alakban jelenik meg. Mármost bebizonyítható, hogy *ö* (*ä*) igen sok esetben «meglévő vagy kimutathatólag megvolt nasalis (*m*, *n*) előtt lép föl», míg *i* rendesen akkor, ha közvetlenül utána nem volt *m*, *n*. Így a sorszámnévképző *-d* előtt azért találunk *-ö*, *-ä* hangot, mert e képző eredeti alakja **-nd* volt. Az *-m* végű igenévből a tőhangzó mindig *ö*, illetőleg *ä* (*e*). Ugyanezt látjuk a *-töm*, *-tem* fosztóképzőben is. Az illativus ragja is azért *ö*, votj. *ä*, mert e rag végén, mint a finn *-sen*, *-h-n* bizonyítja, *-n* volt. Ehhez hozzátehetjük, hogy az adessivus ragja zürj. *-lön*, *-län*, *-len*, votj. *-len* (\sim f. *-lla*, *-llä* < **-lna*, **-lnä*).

Mindez feljogosít bennünket arra, hogy a zürj.-votj. inessivus-ragban, melynek állandó alakja *-i-n*, a tővéghangzója és

WIED. = WIEDEMANN F. J., Grammatik der syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen. 1884.

WIED. Votj. nyt. = WIEDEMANN, Grammatik der wotjakischen Sprache. 1851.

KÚNOS-MUNKÁCSI = KÚNOS-MUNKÁCSI, A belviszonyragok használata a magyarban. (A magyar példák egy része ebből való.)

PATK. = PATKANOV SZERAFIM, Irtisi-osztják szójegyzék. 1902.

PATK. Irt. Ostj. II. = PATKANOV, Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volks poesie II. 1900.

AHLQV. = AHLQVIST, Über die Sprache der Nord-Ostjaken. 1880.

A vogul példák BEKE ÖDÖNNEK A vogul határozók cz. dolgozatából (NyK. XXXV. 1905.) vannak véve.

*) Előtte már BOLLER gondolt erre.

a rag között egy elveszett nem-nasalis mássalhangzó megvoltát felvegyük. Ez a mássalhangzó a rokon nyelvek és a zürj.-votják elativus (*mortis*, votj. *murtis* < **mortist*, **murtist*) tanúsága szerint nem lehetett más, mint *ś*.

Ez az *ś* elem specializálta az *-n*-nek általános locativusi értékét inessivus-szá.

Ez a rag azonban nemcsak az inessivusnak, hanem a superessivusnak, sőt az adessivusnak a jele is.

Mindkét jelentésfejlődés könnyen érthető. Inessivus-jelentésből nagyon természetes az átmenet superessivusra. Az inessivus első sorban «teljesen körülzárt térben vagy testben való bensőséget fejez ki. Ehhez képest az első, legcsekélyebb fokú átvitel az, ha nem teljesen, hanem csak három vagy két felülettől elzárt térben való bensőséget jelez. Innen az átvitel az egy felületen való bensőség kifejezéséhez halad, vagyis midőn a subjectum az objectumnak többé nem felületeitől, hanem csak vonalaitól van körülveve, tehát az objectumon „rajta” van.» (KÚNOS-MUNKÁCSI 17, 18). Nagyon természetesnek találjuk az inessivusi rag alkalmazását ezekben: *kökiin* a bölesőben. WICHM. I. d. 294., *nukin* a völgyben. M. bab. 155., *baktšaiad* kertedben. Szinte észrevehetetlen az átmenet az utóbbiakról erre: *azbaram udvaromban*. WICHM. I. d. 438, 441. Pedig már ebben a magyar *-ben* mellett superessivusi *-n* ragot is használ. (Ez ház udvarából soha ki ne fogjon Isten adománya, sőt szaporodjon. Népk. III. 267. Ő el is ment, beszállott királynak udvarára. U. o. I. 228). Innen már csak egy lépés a tulajdonképpeni superessivushoz ezekben: *kék piñal néljos kër én vetlo* két fiatal leány járkal a pusztán (M. d. 31.); éppúgy mint a magyarban: *mikor által menendez a kietlenben, föld meg indolt*. Apor C. 15. | *budosnak kyetlenben, es tauol ualo helyekben*. Ehr C. 114. | *sižil vusa busijn iz-vošas adamijaz adžoz* őszszel egy juhót áldozó embert pillant meg a mezőn. M. 139.

A mi a másik jelentésfejlődést illeti, azt t. i., hogy ugyanez az *-i-n* rag néha adessivusi viszonyt is jelölhet, arra vonatkozólag csak a magyar *mellett* névutót hozzuk fel, mely a *mell* főnév ragos alakja lévén, «mellettem tulajdonkép a. m. «mellemen», vagyis oly közel hozzám, hogy majdnem mellemet érinti». MHat. II. 78. (L. az adessivus tárgyalásánál.)

Látjuk tehát, hogy az inessivusi jelentésből nagyon természetes a superessivus és érthető az adessivus fejlődése.

Inessivusnak kellett lennie az *-i-n* rag alapjelentésének, mert míg az iness. kifejezésére ritkán használnak névutót, addig a superessivusi jelentésben rendes a *jil'in, vil'in* «föliött» névutókkal való körülírás.

A mondottakat röviden összefoglalva: a finnugor locativusi **-n_s*, **-n_i* a votjákban *-n* alakban van meg; *-i-n* alakjában e rag eredetibb **-i—sn-*ból lett, a finn *-ssa, -ssä* pontos megfelelője és a magyar «-ben» jelentésével bír; rövidült névutó, éppúgy mint az említett finn és magyar rag. Alapjelentése szintén inessivus.

A finnugor locativusi **-n_s*, **-n_i* azonban nemcsak a most tárgyalt ragban van meg a votjákban; megvan *-ä-n* alakban is (a mely sok mélyhangú szóban és a többszám *-jos* jele után *-i-n* alakú, és így összeesik az inessivusi alakkal), mégpedig *instrumentalis-comitativus* rag szerepében.

A locativus ragja hogyan lett az instrumentális jelölője? Több finnugor nyelvben tapasztalt jelenség, hogy helyhatározó jelentésből eszközhatározó fejlődött. A mordvinban az inessivus egyúttal instrumentális is, pl. *pejelsa* késsel, *mantša* bottal; így a finnben az *-n* instrumentális-ragot BUDENZ a locativus-rag kopott másának tartja (Fny. 88. UA. 378.). Így a magyarban a *-ben* lehet eszközhatározónak is a ragja, pl. *Megnyomorít téged az Uristen nagy inségben* RMK. II. 208. Éppígy az *-n* ragnak is van ilyen szerepe, pl. *Valamely állat négy láb on vagy többen jár, tisztátalan.* Kár. Bibl. I. 98.

A votjákban magában is lehet az inessivus eszközhatározó jelentésű. L. alább.

A jelentésfejlődés (helyhatározóból eszközhatározó) igen egyszerű. A következő mondatokban az eszközhatározók oly közel állnak a helyhatározóhoz, hogy könnyen annak lehetne őket nézni: *cečizä sarbään biñ-gozi-kuža muzä ležäm* mézét egy kosárban kötéllel bocsátotta alá a földre. M. 134. | *puden liktisa, vänen bertiškom* gyalog jöttünk, lóháton (tkp. lóval) megyünk vissza. WICHM. I. d. 276. Hasonló szólás *-in* raggal: *vor ašla-šeän-ik val-vil'in vorttilä* a tolvaj éppígy nyargal a lovon, mint előbb. M. 134. || finn: *neljän jalan juosta* négy láb on futni. || m. *négy láb on jár.*

Az *-ä-n* rag comitativusi szerepe eredeti helyhatározó jelentéséből magyarázódik meg. A helyhatározásnak az a faja, a melyet az *-n* jelölt, két tárgy között lévő bizonyos kapcsolatot, összefüggést fejezett ki. Két tárgy a térben egymáson, egymás mellett van, a két tárgy együtt van: egyik tárgy a másikkal együtt van. (Vö. *og-inän* (egy helyen >) együtt; éppígy *og-ajin* együtt, egy helyütt).

Ezen a nézeten van WESKE is, ki «*Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes*» cz. könyvének 42., 43. lapjain ezt mondja: «*Den Zusammenhang des Comitativs mit dem Locativ glaube ich mit folgendem Satze ausdrücken zu können: was bei, an etwas ist, ist eben mit etwas. Dieser Ansicht ist auch schon BOLLER*».

A) Az *-i-n*-ragos határozók.

Láttuk, hogy az *-i-n* ragnak inessivus az alapjelentése, míg az *-ä-n* főleg instrumentalis-comitativus.

Mielőtt az *-i-n* rag használatára áttérnénk, ezen rag alaktanát illetőleg még a következőket akarjuk röviden megemlíteni.

MUNKÁCSI a szarapuli, jelabugai, malmyši, glazovi és ufai nyelvjárásból *-in* alakot idéz; a kazáni nyelvjárásban azonban e rag alakja: *-én*. WICHMANN a malmyž(-uržumi) és jelabugai nyj.-ban *-in*, az ufai, glazovi és beszermani nyj.-ban azonban *in* alakot talált.

Mint már említettük, az *i* (*i*) nem tartozik a raghoz, ill. eredetileg nem tartozott hozzá; nem egyéb, mint a szó tövének véghangzója, mely azért tartotta meg *i*-színezetét, mert közvetlenül utána nem következett nasalis. Ez a tövégi hangzó természetesen csak különben mássalhangzón végződő szó végén volt meg, míg amúgy is magánhangzón végződő szó végén nem szerepelt.

A magánhangzóra végződő szavak inessivusát ezek szerint *-i-* nélkül kellene képezni; valójában pedig éppen az így képezett alakok a legritkébbak. Csak néhány ilyen alak fordul elő: *korkan* a házban (*korka* ház), *kwalan* a nyári sátorban (*kwala*), *azlon* elöl, előbb, *pedlon* kint, *vadlan* hajdan (*palan* valamely félen v. oldalon). Külömben pedig a magánhangzós végű szók is *-i-n*-nal képezik ezt az alakjukat; pl. *puin* a fában, *duñnein*, *duñnein* a világban, *tüen* a tóban, *vuiñ* a vízben, *vu-koin* a malomban, *lapkain* a boltban stb. Ezeket az alakokat úgy kell magyaráznunk, hogy a szók túlnyomó része mássalhangzós végű

volt; ezeknek teljesebb, *i*-végű tövéhez járult a rag. Ezekből elvonták azután az *-i-n* alakot, mint az inessivus ragját és ezt hozzátették a magánhangzóra végződő szókhoz is. Egészen hasonló fejlődést látunk — hogy egy igen közeleső példát vegyünk — a magyarban, a hol a legkülömbözőbb nyelvjárásokban találunk a *ki-n*, *mi-n* helyén ilyen alakokat: *kiën*, *miën* (*kiön*, *miön*). Itt is a nyelvérték a *parton*, *vizën*, *földön*-féle alakoknak egész *-on*, *-ën*, *-ön* végzetét vette ragnak. — A votjákban az *-i-n* ragalak általánossá vált, és csak néhány határozószó és egy-két más szó tartotta meg eredeti *-n* ragos alakját. Annyira általánossá vált az *-in*, hogy WIEDEMANN egyenesen az *-in* alakból magyarázza a *korkan*-féle alakokat (>**korka-yn*, 36. l.) — A magánhangzón végződő szók és a magánhangzón kezdődő rag közé gyakran toldanak hiatus-töltő *i-t*, pl. *busijin* a mezőn, *duíneijn* a világon, *kokijin* a bölcsőben, *tsattšaijn* az erdőben stb.

Birtokos személyragokkal együtt az inessivusnak ezek az alakjai (*jurt* ház):

jurtam, *jurtad*, *jurtaz*, házamban, házadban, házában;
jurtami, *jurtadi*, *jurtazi*, házunkban, házatokban, házukban;
jurtjosam, *jurtjosad*, *jurtjosaz*, házaimban stb.;
jurtjosami, *jurtjosadi*, *jurtjosazi*, házainkban stb.

Ezek a most felsorolt személyragos inessivus-alakok összeestek az illativus megfelelő alakjaival. A zürjénben részben szintén egybeestek az inessivus és illativus személyragos alakjai, de nem egészen. Ott u. i. az iness.-i *karam* mellett találunk *karöyn* (városomban) alakot is; az ill.-i *karam* mellett pedig *karöö* (városomba) alakot. Ilyen synkretistikus esetek a rokon nyelvekben is előfordulnak. A magyarban — az újabb nyelvben — éppen a zürj.-votjákkal egyezőleg az iness. és illativus esett egybe (bár nem általánosan). Pl. *Abba a faluba minden ember bolond vót*. Nyr. III. 34. | *Uram a városba piros csidma vönni, apám az erdőbe somfa vesszöt vágni, anyám a malomba fejér liszt őrteni*. Vadr. 15. BRASSAI a *-ben* és *-be* ragok egybeesését annyira általánosnak vette, hogy kijelentette, hogy «a *-ban* és *-ba* közt állított külömbség semmisem egyéb, mint a nyelv-tanárok költeménye».

Gyakoriak a synkretistikus (személyragos) esetek különösen a finn nyelvjárásokban. Az indogermán nyelvekben közönségesek.

1. Helyhatározók.

a) *Locativus*.

Az *-i-n* rag alapjelentése a magyar *-ben* ragéval azonos. Mindamellettt előfordul általános locativusi jelentésben is. Ezt a

jelenséget legegyszerűbben úgy magyarázhatjuk, hogy az *-i-n* helyhatározó rag átvette a régiebb *-n* (finnugor **-n_s*, **-n_z*) locativusi rag szerepét, éppúgy mint a magyarban a rendszeren superessivus értékű *-n* szintén lehet a locativus jelölője. (Vö. MHat. I. 110.)

Magyarázhatjuk azonban az *-i-n* rag locativusi funkcióját a superessivusból is: *duññein* a világban, a világon, *mužemin* a földön, *busijin* a mezőn, jelentése nagyon közel jár a locativushoz.

α) Hely, vidék stb.: *pudoän-životän, kirkon valän, kiskon-iskalän sion-juon intijam tiroš sot Inmarä!* lábas jószággal, befogni való lóval, fejő tehénnel adj ételt, italt sokat tartózkodásom helyén, *Inmar-om!* M. 151. | *odig ažin ginē addžem južit aš* csak egy helyen látott világos pontot. WICHM. II. 156. | *uał-lana dırja udmortjos viša:kšī uli:zi odig me sta in* régen a votjások mind egy vidéken laktak. Ū. o. II. 147. | *miłam arajmē kētēn-dēr? dat šajērjos ēn vetlā-dēr* a mi bátyánk ugyan hol [van]? Idegen vidékeken jár bizony. M. d. 230. | *vadlan pidi-laz vetliš adami kīdokin, mizon šajirin ulsa, gurtaz bertini potām* hajdan egy lábán járó (= szegény) ember messze, idegen vidéken élén, elindult, hogy visszatérjen falujába. M. 71. | *ta bakatirjos . . . ož-đirja kaliklän aža palaz velozī vilām* ezen hősök . . . háború idején a népnek élén (tkp. előfelén, előoldalán) járnak vala. M. 61. | *ulla palan Terentej, vanna palan Palagej* alsó félen (t. i. a falu alsó utcáján) Terentej, felső félen Palagej. M. d. 80.

Valaminek a közepe táján, szélén, végén: *vulän šor-va çs az mužem med luoz* a víz közepe táján hadd legyen föld. Istor. 3. | *Mikalla . . . ta šobértälän šor-va çs az paš leštā Miska . . .* ezen takarónak a közepe táján egy lyukat csinál. M. 91. | *vu durin ketš-sin* am Rande des Wassers ein Hasenaugé (a víz szélén, partján). WICHM. II. tm. 218. | *gurt-pum in tuž badžin obin sutkoz* a falu végén egy igen nagy csűr ég. M. 139. | *burtsin no puto puγaz uko* a selyemöv végén paszománt van. WICHM. I. d. 99. | *muzon nēnal muzon gurt-puγēn luā tažē-ik žažüg-šēd* másnapon a másik faluvégén van ugyancsak így a «lúd-lakoma». M. 171.

β) Határozószók.

Itt: *tatin*, Kaz. *tatēn* (egyszer: M. 70. *tain* és *tatin* alak a szarapuli nyelvjárásból); malmyž-urž. *tatin*, glazovi *tatin*, *tatin*, beszerm. *tatin*. Pl. *mali tatin ton pukkod-na?* minek ülsz te még itten? M. 142. | *tatin dırjam žalez ei val mikor itt* (itthon) voltam, nem könyörültetek meg rajtam. WICHM. I. d. 469., II. 181.

Ott: *otin*, Kaz. *otēn*; malmyž-urž. *otin*, glazovi *otin*, beszerm. *otin*. Pl. *otin, otin šukkisa vijām luckaškis-vorlän šojz van* ott meg ott egy agyonütött tolvajnak van a holtteste. M. 86. |

òtîn no dišmon, tàtîn no dišmon ott is ellenség, itt is ellenség. WICHM. I. d. 60. || *tiñ-òtîn* (ime, ott) = *tiñ òtîn*. Ez a *tiñ* pedig *ta-iñi*-ből van összevonva. *tiñ òtîn pokšči kizez šerîn, kîpî urtsîn kelš* ime ott alszik a kis fenyőfa alatt, a fatőke mellett. WICHM. II. 144. Éppígy u. o. II. 155.

Az *otin* eredetibb **soñ* helyett való. Míg *tatîn* alapszava a közelbe mutató *ta* névmás, addig *otin*-nak a távolba mutató *so* az alapszava (vö. *soku* akkor, *so-käm* annyi stb.). Érdekes, hogy ez a *soñ* alak elő is fordul, de csak egyszer: WICHM. II. 156. *odig ašîn ginš addžem juđit až: s òtîn atsko lipetjos, uto punjšos* csak egy helyen látott világos pontot: ottan tetők látszanak, kutyák ugatnak.* (Zürj. *setön, sen.*)

Az *òtîn* (WICHM. II. 177.) és *tatîn* (u. o. II. 129.) szintén «ott, itt» jelentésű alakokban, a nyelvérzék a tulajdonképpen ragos szókat ragtalan névmásnak tekintette és az *-i-n* ragot hozzátéve, ezeket *otin* és *tatîn* jelentésében használta.

Nyomatékosítva: *tatîn-ik* ugyanitt, *otin-ik* ugyancsak ott, ugyanott, éppen ott.

Hol? *kîtin*, Kaz. *kêtên*; malm.-urž., jelabugai *kîtin*, glazovi, beszerm. *kîtin*. *Kîtin med-ag kolom-ini?* vajjon hol fogok már hálni? M. 69.

kol kîtin bárhol, *olo-kîtin* valahol, *ne-no-kîtin-no* sehol.

Már itt említjük, hogy *kîtin* lehet módhatározószó is. Ezt a használatát mutatják a következő mondatok: *kîtin solî istarsinüü pîrni?* hogy juthatna ő a birói székbe? M. 143. | *odik surîn keñerüz sortisa bittod, berän kîtin kuzjini jonžä ud šetti* egy szakasz kerítést összetörvén, nem találod módját, hogy rakjad ismét össze. GAVR. tm. 46.

Más határozószók:

pedlon kint; *korkan no eböü, pedlon no eböü* es ist weder in der Stube, noch draussen. WICHM. II. tm. 112.

berlon hátul.

kidökîn távol, *matîn* közel; l. inessivus β.

A határozószókul használatos névutókat l. a névutók tárgyalásánál.

b) *Inessivus.*

Eredetének megfelelőleg inessivus a főjelentése, vagyis egy tárgy belsejében való léteft fejez ki, «még pedig a nyugvás, vagy legalább relativ (a mennyiben a subjectum az objectum terén belül esetleg mozoghat is) nyugvás momentumával». (KÜNOS-MUNKÁCSI 17. l.)

*) Vö. *oti* helyett *soti*: WICHM. II. 127.

α) Teljesen körülzárt térben való levést fejez ki.

Láda, szekrény stb.: *kakirna sandikkin kakit-ves* domború ládában drágakő-gyöngy. M. tm. 90. | *kirdžan kiulosi sindikkin* dalaim, melyeket énekelni akartam, a szekrényben vannak. WICHM. I. d. 318. | *odig bekčäjin kik portam vina* luoz egy hordóban két különféle pálinka van. M. tm. 36. Ennek változatai u. o. tm. 86., WICHM II. tm. 303., 406. | *sikalez gidaz, biziz gid vilaz.* — *til guraz no tšin* a tehén az istállóban van, farka az istálló tetején. — A tűz a kályhában és a füst. WICHM. II. tm. 426.

Épület, ház stb.: *poplän čerkin vošam-beraz-kä kuläm murt sultiz: sojä popli vini kulä* ha a holt ember feltámad, miután a pap [érte] imádkozott: a papnak meg kell őt ölni. M. bab. 79. | *vu-ko in kartez pižža izäm* a malomban megőrölte az ember a lisztjét. M. 142. | *ta vu-ko en čortüz vu-ko-kužo, gondērāz tiš-oktiš karä* ebben a malomban az ördögöt malomgazdának, a medvét gabnaszedőnek teszi. M. 92. | *mudor en višäm-berä vañ korkaš murtjos šedän-šanän, arakän-surän ikemä, bēdzēm kwala mēno* a *mudor*-ban [való] imádkozás után az emberek minden házból a szérüre, a szentséges *kwa*-ba mennek itallal, étellel, pálinkával, sörrel. M. 170. | *kišnoj os tabun kwalan* asszonyok: [egész] falka a *kwa*-sátorban. M. d. 108. | *so lapkain vuz tuž duno* abban a köböltban igen drága az áru. M. d. 64. | *sebet-korkan perešjos šektaško, nēlj os-pijos kubēžän, kērežän kēržasa äkto* a *sebet*-házban az öregek vendégeskednek, a leányok és legények hegedünél, hárfánál énekelvén játszanak. M. 171. | *so ta korkan kužo-no oval* ő nem is gazda ebben a házban. M. 143. | *korka-jilä kwaka-kä pukšiz: ta jurtin kuläm murt luoz* ha a háztetőre varjú ül: ezen házban halott ember lesz. M. bab. 18.

A ház egyes részei: *gurbetšän babam tiš* a pinczében a nagyatyá szakála. WICHM. II. tm. 441. | *minam vižiu in kuvem murt vañ ali* a padló alatti térben holt ember van. WICHM. II. 82. | *kens in juem džulš* az éléskamrában rezeg orosz. WICHM. II. tm. 249. | *čum in koli, uromä* a leány-hálókamrában háltam, kedvesem. M. d. 100. | *tuala šedäm šeräklammē Uln-gurtedlän muñčojaz* az idén [történő] játékunk, nevetgélésünk *Uln-gurt* [falunak] fürdőkamrájában van. M. d. 121. | *kišnoj os tabun kwalan, nēlj os tabun čum in, pijos tabun z akotin, jalaŋ-ginä apajponna* asszonyok: [egész] falka a *kwa*-sátorban, lányok: [egész] falka a [háló]-kamrában, fiúk: [egész] falka az árnyékszékben egyre csak a nénike kedvéért. M. d. 108. | *korka-sig in liz bugor* a házpadlásón kék gombolyag. M. tm. 8. | *korka-sig in pales nan* im Hausboden ein Stückchen Brot. WICHM. II. tm. 263. | *valjosidlän ižnäsjoši puniškiž-kä: pudo-utšed gida ulä* ha

lovaidnak sörényei összegöndörödnek: marhaórző [istenséged] istállódban él. M. bab. 3. || *korkan an šula!* a szobában ne füttyülj. M. bab. 98. | *gurtaz Šuizä kišnoez noš-ik tiškaškoz* otthon (tkp. lakásán) Sunyit ismét leszidja a felesége. M. 139. | *gurtin ta mešokäz žus-ulä ponsa, ačiz gur-vilä tuboz* otthon ezt a zsákot a pad alá teszi, maga pedig a kemenceze tetejébe mászik. M. 109.

Számtalan részből álló anyag belsejében, egyes részei között való létel: *mon ta vuin das-kik ar uliško ini-no ne-no-ku-no soles pädässä ažilämä ovol-na* én ebben a vízben tizenkét éve élek már, de még sohasem láthattam a fenekét. M. 49. | *vuin no tšorig tuž uno* a vízben igen sok hal van. WICHM. I. d. 97. | *sumedün šed paršios kadés* az iszapban [hentergő] fekete disznókhoz hasonlók. WICHM. I. d. 434. | *korka-bordün taka-šin* házfalban kecskeszem. M. tm. 44. | *korka bordün taka-šur* in der Hauswand ein Widderhorn. WICHM. II. tm. 17. | *luo mu šiem ad sari pužimed* a homokföldben [nő] a szürkésbarna fenyő. WICHM. I. d. 261. || vö. magy.: *Fekete földben terem a jó búza.* Erd. I. 147.

Néha tekintetbe veszik, hogy ez az anyag sok részből áll (a melyek között valamilyen tárgy van), és a *puškin* belsejében, között' névutót használják: *tuž šoliko adamijos-no vañ, kudiz čirtijäniz eoš, kudiz kusküniz eoš vir-puškin vetlo* igen bűnös emberek is vannak, ki a nyakáig, ki a csipőjéig járkál vérben. M. 72. | *bord-puškin gord čabej* a fal belsejében vörös búza. M. tm. 123.

Testrészek: *dčram esübä dec-kä luoz, düüna kuljájz esäblasal* ha fejemben jó lenne a gondolatom, a mi a világon kell, kigondolnám. M. d. 250. | *šulmaskäm šulm in voj uz lu* a bús szívben nincsen zsír. M. km. 10. | *mėnam küťjos a m-no iěl žua* az én keblemben is láng ég. M. d. 29. | *kinä-kä vožmaškod-kä dorad: piči pinallés taži šusa, žua: «š in ma d-a, pe l a d-a?» «š in ma m»-kä šuiz: vožmam adamied ton-dorä liktoz; «pe l a m»-kä šuiz: uz likti* ha valakit vársz magadhoz: kérdezd a kicsiny gyermektől: «szemedben-e, füledben-e?» Ha [azt] mondja «szemedben»: várt embered el fog jönni hozzád; — ha [azt] mondja «füledben»: nem jön el. M. bab. 150.

β) Nem teljesen körülrzárt térben való «bensőséget» jelent.

Edény, pohár, fazék stb.: *vož pičauai in töd'i arak* zöld pohárban fehér bor. WICHM. I. d. 3. | *og gōršok in kik-turli tšesküt šid* egy fazékban kétféle édes leves. WICHM. II. tm. 155. | *piči purti in tšesküt šid pōžoz* kis katlanban édes leves fő. U. o. II. tm. 174. | *nán-šum es in šermet-kort* a kenyérsütő teknőben zabolavas. U. o. tm. 139. || Éppígy a következők: *žiržü mešokin gurtaz nuäm* fejét egy zsákban haza vitte. M. 109. | *milam kėrsėlän kisijaž azvešan alicn žėngertä-dēr* a mi vejünk

zsebében cseng alkalmasint az arany az ezüsttel. M. d. 161. | *pop so bürdis-pala mēnēsa aḡa-vēlēn kūkijēn kēllis nēl-pijāz adžū* a pap ama siró felé menvén, a mesgyén egy bölcsőben fekvő gyermeket lát. M. 88.

Mélységek: *korsoin oš bursoz* a kútban ökor bög. M. tm. 47. | *so nūkin odig baddzim iz luoz* abban a völgyben nagy kő van. WICHM. II. 60. || folyó, tó: *Tujmi šurin čorig tuž uno, so čorigāz kutāmā luoz med-a?* *Tujmi* folyóban igen sok a hal, azt a halat vajjon megfoghatom-e? M. d. 193. ε. | *so tūēn čortjos ulo* abban a tóban ördögök élnek. M. 90. | *jiriz milam žus-ulamī, mugoriz tiin* a feje a mi padunk alatt van, a teste a tóban. M. 109.

Szék: *ižēsa, sultēsa dal karid-a kupes-no pukon-pukonēn?* aludván, fölkelvén megpihentél-e a kereskedőnek [illő] ülő széken? M. d. 162. V. ö. *tšuk'na swutisa d'au kari-d-a gospoda pukon-pukonin?* reggel fölkelvén, pihentél-e az urak széken? WICHM. I. d. 175. || magy. *Székben magamat hordoztatom.* Lev. T. II. 369. || hajó, szán: *so pižin lev vilām* ama hajón volt egy oroszlán. M. 51. | *ali gorsa puke vau dōđin* az imént hangosan nevetve ült a szánban. WICHM. II. 110. || zürj.: *adzis mukōd kyk vokōs pyžyn aslanys aikōd* er sah andere zwei Brüder in einem Boote mit ihrem Vater. WIED. 120. || magy.: *Kive hágván az hajócskából.* JordC. 400.

Udvar, kert: *so važsin adami gurtaz bertisa azbara z bādžin gu gudžam* akkor az ember hazatért és udvarán egy nagy gödröt ásott. M. 112. | *mēniskēm dēr-sēmū tül tugaz, ku mon gi d'k-a žēn ošūz kērēli* nekem a szél zilálta össze a hajamat, a midőn az udvaron az ökröt kizsigereitem. M. 93. | *mugordī veškīt, bandī motor, wumo-baktšaijn budi-d-a?* testetek derék, arczotok szép, almakertben nőttetek-e? WICHM. I. d. 192. || magy.: *Szedek a kertünkben neked szép virágot.* Ar. III. 300. || erdő: *so nūlāskēn datēr kionjos van* abban az erdőben sok farkas van. M. 89. | *tālīn adamilēs nīmzā verasa, an keški* az erdőben az embernek nevét mondván, ne kiáltst. M. bab. 135. || magy.: *kinn vōt az erdőbe fát vágni.* Nyr. IV. 138.

Város, falu, kerület, világ: *ta gorodin tuž uzir-no žēč ulis gorod-kužo vilām* ebben a városban egy igen gazdag és jól élő városúr volt. M. 70. | *utšijed kirđžauoz kariosin* a fülemile a városokban énekel. WICHM. I. d. 244. | *tinad gurtad kin-kā-so noš-ik kuloz* faludban valaki ismét meg fog halni. M. bab. 78. | *Kuzonin euž murtā, Vatkain kiršijā* Kázánban anyai rokonom, Vjatkában sógorom [van]. M. d. 82. | *Ulēn-gurtēn-no aj nēljos van* hej, *Ulēn-gurt*-ban is vannak leányok. M. d. 78. | *milemiz d'uas d'žaniin* a mi kérőnk džani [falu]-ban van. WICHM. I. d. 88. | *ta Sarapul okruga in todimtā cik*

oj val éppen a szarapuli területben teljességgel nincs, kit ne ismernek. M. d. 82. | *ta puris dúnja en Mikalla kek nenal vetlésa, ber-pugaz suräs-doris korkaüz adžü* éppen a homályos világban Miska két napig járván, végtére az út mellett egy házat lát meg. M. 93. | *vaékala dirja ta dúnje in mizon murtjos ulillam — tuž badžines marjos-kü* hajdani időben ezen a világon más emberek éltek — olyan igen nagyfélék. M. 54.

Nagyon érdekesek a következő, ide tartozó szólások: *soiaz du nje ad džets ul ni* lebe jenseits glücklich. WICHM. I. d. 456. | (*è, kodo, kodo! soiaz du nje ad mñid!* ach, Eudoxia, Eudoxia! In die jenseitige Welt gingst du! U. o. d. 458.) | *taiaz du nje in tñid sekñit potiz ulñi leša* wurde es dir vielleicht schwer, in dieser Welt zu leben? U. o. | *soiaz du nje ad džets ul!* jenseits lebe glücklich! U. o. és I. d. 463. | *soiaz du nje in džets ulñi med kildoz ni, piže!* möge es dir, mein Sohn, jenseits gut gehen! U. o. d. 461. | *soiaz du nje in ulod ni, mon taiaz kñli oñam* du bist schon jenseits, ich blieb allein zurück in dieser Welt. U. o. d. 462. | *kaptši kar natalali ulñi taiaz du nje in!* erleichtere Natalie das Leben in dieser Welt! WICHM. I. im. 50. Ezekben a szólásokban, melyek — úgy látszik — csak a glazovi nyelvjárásban fordulnak elő, állandóvá lett a *ta* és *so* névmás *-i-n* ragos alakja (ámbar jelzői használatban fölösleges, vagy legalább is kivételes a rag kitevése), ill. ennek determinált alakja: *ta-j-az*, *so-j-az*. A determinációnak ily különös alkalmazására nézve vö. *soiz kñnem no so-berε naltškem no ad-džem atšiz asize berogin* sie schloss ihr Auge zu, darauf schaute sie und sah sich am Ufer. WICHM. II. 162.;*) *kuaž vuntem kudjosiz solen val kesegjosiz kñdokin* Gott hatte vergessen, welche entfernteren Landstriche ihm gehörten. U. o. II. 140.; *kudiniz šinmñid adžiskod?* melyik szemeddel látsz? M. 115. Ez utóbbira vonatkozólag BUDENZ (Ugr. Sprachstudien II.) már megjegyezte, hogy a determinatio e szóban körülbelül a német «da»-nak felel meg, tehát *kudiz* «welcher da». Így kell magyaráznunk az említett szólásokat is, tehát *taiaz du nje in* jelentése: «itt, ezen a világon».**)

Az előbb említett *gurt* szó nemcsak «falu» jelentésű; lakást, lakóhelyet is tesz; így *gurtin*: otthon, tkp. a lakásban. Példák: *gurtin ta mešoküz žus-ulä ponsa, ačiz gur-vilä tuboz* otthon ezt a zsákot a pad alá teszi, maga pedig a kemence tetejébe mászik. M. 109. | *se'ä gurt ad Vošsud-jibo-ulad pon!* ezt tedd otthon *Vošsud*-oszlopod alá! M. 114. | L. inessivus α).

*) Éppígy *taiaz* ez. WICHM. II. 160.; *taiz* ez. Kaz. Mát. 10, 4.

**) Vö. *muket duñeyn* in der anderen Welt. WIED. 120.

Ég. hold: *in min Illa piroloklän vorttilon uroboez van* az égben Illyés prófétának száguldó kocsija van. M. 177. | *utšijed kirdžauoz kariosin, kariosin ebou, in marin* a fülemile a városban énekel, de nem a városban, hanem az égen (a levegőben; WICHM.: am Himmel). WICHM. I. d. 244. V. ö. *učied čerdoz in mar en* fülemiléd a levegőben énekel. Gavr. d. 141. | *so-tiriš adkâ so nil karnanüniz toležin* azon időtől fogva látszik az a leány vederrúdjával a holdban. M. 57. || magy.: *És magasan forgott véres lobogója az égben.* Zal.

A ház egyes részei: *korka-sergin čut lodigar gu gužoz* házsarokban béna . . . gödröt ás. M. tm. 45. | *korka-sergin «krašin soroko»* in der Stubenecke eine «Neuchristin-Haube». WICHM. II. tm. 106. | *iumšan puškin sur tšeskit, aulak sergin nju muso* a *iumšan* alkalmával a sör édes, magányos sarokban a leány kedves. WICHM. I. d. 402. | *gulbe čin urod žuč kišno-jir luoz* a kemenczekuczkóban rossz muszka asszonyfej van. M. tm. 57. || *koli mon kapka z, juho kuspín* a kapuban háltam én, a kapuoszlopok közt. M. d. 98. Vö. *kapka-kuspad oj-a kol?* nem háltam e kapudban? M. d. 97. || magy.: *Az én lovam a kapuba enyelög.* Nyr. VIII. 244. (Ajtóban, ablakban rendesen a. m. az ajtó, ablak oldalai között [példánkban: *kapka-kuspad* kapud között], tehát valóban körülzárt térben. SIM. MHat. I. 59.)

Testrészek: *basna-no deräm veladě, děč valdě, puště kija dě* vászoning rajtatok, jó lovatok, subátok kezetekben. M. d. 268. | *Vestä-nil peľaz azves igi, Vestä-leány* füleiben ezüst fülbevaló. M. tm. 111. || magy.: *Kézben fegyverrel, harczon elesni dicső.* Ar. I. 440. | *Voltal-e már komiszáros kezébe?* Népk. gy. I. 198.

Itt említjük meg ezeket: *so-tiriš ta-berü adamili kuro-žilün šepin-ginü potä-na* azon időtől fogva az embernek csakis a gabonaszár hegyén, a kalászbán terem [a gabonája]. M. 54. | *ta iz-vüldäm en paš veläm* ebben a köfedélben egy nyílás volt. M. 94. | *Volgalän, moralän vožaz vož hiz van* a Volgának, a tengernek deltájában egy zöld pichtafenyőfa van. M. 178.

Távol, közel: *kusipmi ki d'okin, limi*) matin šauam ležisa uuomi* die Entfernung zwischen uns ist gross, der Schnee ist nah, wir können uns nur Grussgeschenke senden. WICHM. I. d. 168. | *mënam üromä tuž kudokën* az én kedvesem igen távol [van]. M. d. 59. | *muš-tubiš šojaz kutäm-no matin vetliš*

*) *limi* helyett más változatokban *luumi* (lelkünk). Vö. M. d. 56. *kusëpmë kudokën, lulmë matën, gožtät ležisa ulomé* a távolság köztünk nagy, de lelkünk közel van; küldjünk egymáshoz levelet. Vö. még GAVR. d. 169.

val-vilä kertülisa puktäm a mézszedő kapta a holttestet és rákötözte egy közel járó lóra. M. 134. || osztj.: *vanna* közel; ÉO. *zuvna*, DO. *zuvèn, zovàn*, SO. *kovan* messze, távol. | vog.: *akw'-mat-èrt matèr èlèn ti kuritèné sujti* egyszer csak a távolban valami csattogás hallik. VogNGy. I. 13. || magy.: *Ime látok, látok . . . megnyílt a jövendő távolban, közelben*. Ar: Ráchel sir. | *Zewkes feyervarhoz leen w kezelben*. RMK. I. 9.

KÚNOS és MUNKÁCSI úgy fogják föl a *-ben* rag szerepét e szavakban, hogy «a felületen való helyviszonyt» jelent, tehát superessivus-functiójú. De úgy is magyarázhatjuk a *-ben* ragot ezekben a kifejezésekben, hogy (csak részben) körülzárt térben való bensőséget fejez ki. A beszélő egy tért képzel maga körül, nemcsak a föld síkjában, hanem fölfelé is. A mi ezen a «sphærán» belül van, az közelben van, a mi rajta kívül van, az távolban, a magasban van.*) Így mondja a mordvin is: *malaso* közelben; így magyarázható a finn névutóknak is egy része: *seisoo tuomarin edessä* áll a bíró előtt. BUD. Fny. 108. Így a votjában is: *vèlèn kižili kün-gènä* a magasban csillag csupán három [van]. M. d. 76. | *uujn no ponar, viujn no ponar* unten ist eine Laterne, oben ist eine Laterne. WICHM. I. d. 60.

c) Superessivus.

Már a bevezetésben láttuk, hogy milyen könnyű és természetes az átmenet inessivusról superessivusra.

Így láttuk, hogy *duńjaèn* 'a világban' lehet inessivus-értelmű, de már superessivus a jelentése ebben: *so tiriš ta aemä kalik duńnein volkkini kutkäm* azon időtől kezdve ez a mi fajunk a világon szétterjedni kezdett. M. 55. Sőt a superessivus kifejezésére szolgáló névutóval is: . . . *kol-mar mar-kä adami kulä duńne-vilin čisto kildäm* mindenféle, a mi csak embernek kell a világon, minden előtermett. U. o. | Éppígy: *tulis koškiš badžin vu ad lud-žadžged ujaloz* tavaszkor folyó nagy vizedben úszkál vad ludad. M. d. 4. és u. o. 94.: *tü-vèlèn ujaš èžžäz adžä* egy tóban úszó kacsát lát. | Éppígy: *toležin siliš adami* a holdban álló ember. M. 56., nem akar mást mondani, mint azt, hogy a hold vonalaitól körülzárt (látszólagos) felületen látszik egy emberi alak.

Világ, föld, ég, vidék: *to'n-a meda duńnein kot-maleš zek* mindennél nagyobb (legnagyobb) vagy-e a világ?

*) Az említett osztják és vogul alakok tiszta locativusok; de ezekben a nyelvekben tudvalevőleg mindig locativus szal fejezik ki az inessivust.

WICHM. I. d. 447. | *kema um ulelä ta düññein, tau šuini kulä ta nünallä* soká nem élünk ezen a világon, köszönetet kell mondani ezért a napért. M. d. 190. | *milam vordiskäm mužem in dalan šušted kergaloz* a mi szülőföldünkön mindig énekel a gáborjánszarka. M. d. 261. (WICHM. I. d. 283.) | *soki-ik veš düññeviliš olo-kinjos — mužem = vilin-no, inmin-no, vuin-no ulišjos — cisto so-dorä lukašillam* akkor az egész világról való állatok — a földön, égben és vízben élők — mind hozzá gyülekeztek. M. 70. | *inmin pilem uja, mužem-vilin bahatir koškä* az égen felhő úszik, a földön hős járkál. M. 61. | *og palaz van, og palaz orol* egyik felén van, másik felén nincs. M. tm. 83. WICHM. II. tm. 295. | *so-páyan gur-šui tuž duno* azon a vidéken a kemencze-agyag igen drága. WICHM. II. 111. || magy.: *mykoron Parusia feldeben volt uolna.* EhrC. 26. (vö. *mi luom bukar mužiemad* wir sind in der Bucharei. WICHM. I. d. 255.) | *hoğ zaran-doklana Moubitidesnek videkeben.* BécsiC. 1. | *es vetere wt ez muncas vilagbele.* HB.

Hely, pusztá, mező, utcza: *ta duññelän intijaz niš-ik ne-no-mir-no vilimtä* ennek a világnak a helyén kezdetben semmi sem volt. M. 49.*) | *tođi-no lud-keč-pijosid čeber kiraz med šidoz* fehér nyúlfiókjaid hadd játsszanak szép pusztájukon. M. d. 260. | *sižil vusa busijin iz-vošas adamijüz adžoz* ősszel egy juhót áldozó embert pillant meg a mezőn. M. 139. | *šošles med utod kvin busijin pudo-životnä* vadtól óvd meg három legelőn lábas jószágomat. M. 167. | *uraměn pēnē aj utä-dēr* hej, az utcán alkalmasint a kutya ugat. M. d. 161. | *milemestē ultsaïn lošiaškon dīria džutis lu!* légy támaszunk, ha az utcán (részegen) tántorgunk. WICHM. I. im. 55. || magy.: *Budosnak kyetlenben es tauol ualo helyekben.* EhrC. 114. | *El ne essék itt az utban.* Vadr. 281. | *es mene az mezewbe.* EhrC. 139. || finn: *hyvä on ystävä tiessä* jó a barát az úton. AHL. 27.

Part, lejtő stb.: *soiz kñem no so-bere nallškem no addžem atšiz asize berogin* ő behúnyta a szemét, azután nézett és a parton látta magát. WICHM. II. 162. | *odig adami i-durin gozi punäm* egy ember a tóparton kötelet font. M. 111. | *Oē-durinton, Kam-durin mon* te az Ocs partján [élsz], én a Káma partján. M. d. 189. | *gurež bam in žec jurmi* a hegy oldalán jó házunk. M. d. 266. | *gurež no baηad ošmesed* hegyed lejtőjén forrás van. WICHM. I. d. 74. | *džuzit gurežen d'ju'los az kezit ošmesios tuž uno* a magas hegy tetején sok hideg forrás van. U. o. d. 12. | *šikis-pidsin wañ milam bubijos* a ládafenéken

*) Vö. locativus.

vannak a mi atyuskáink. M. d. 191. | *vu pidesin ukmiso kut* a víz fenekén háncsszalagból font bockor. WICHM. II. tm. 221. ||
Vö. magy.: *Fának tetejibe zöld füvet . . .* Nyr. III. 174.

Polcz, ágy stb.: *keziien kamzou džaziiin* pamuttal varrott mellényed a polczon van. WICHM. I. d. 88. | *vinizlen polataz vitem solen šudez* öcsénének ágypolczán volt a szerencséje (jó szelleme). WICHM. II. 145. | *valem tušakad ognad ižo'd-ke* ha megvetett ágyadban (kiterített derékaljadon) egyedül halsz. WICHM. I. d. 56. | *kež-minderin mon koli* kež-vászonvánkoson háltam én. M. d. 99. || *milam apaiios kitin kirdžano?* *viuin kenatlan kanataz* hol énekelnek a mi leányaink? A felső kamrának korlátján. WICHM. I. d. 87. | *utšogin tiulos džua dir* a tűzhelyen ég a tűz. U. o. 260. | *pukem so guražin* ő a kemenczén ült. U. o. II. 134.

Fa, pózna: *utši-papaied kitin no kirdža?* *pužim no te'in,* *ba d'-puin* hol énekel a fülemile? a fenyőerdőben, a fűzfán. WICHM. I. d. 87. | *ta-berε monε tsapkis-šurid* *köünj ležo'd-a?* engedsz-e mostan engem a fenyőszilánk-rúdon hálni? U. o. II. 105. || Vö. finn: *lintu istuu puussa* a madár a fán (tkp. fában) ül. Bud. Fny. 107. (De *vilin, jilin* névutókkal is; l. ezeket.)

Testrészek: *vau d'irin šermet žingirtoz* a ló fején a fék csörög. WICHM. I. d. 127. 199. | *d'iram iziie ug pu'ki* sapkám nem ül (nincs jól rajta) a fejemen. U. o. d. 262. | *odig adamilen jir-pītsaz imž* egy embernek a feje tetején van a szája. U. o. II. tm. 404. | *im-niraz odig kuez-no, liez-no-šana ne-no-miriz-no ovol-ni* arczán csupa bőrén és csontján kívül semmije sincs már. M. 81. | *šöd džitsšied'len guruu az mamik no uz lo* a feketé rókának állán nincs pelyhe. WICHM. I. d. 22. | *vélaz-no pustol, kūska az burtciin* rajta posztó, csipőjén bársony. M. d. 160. | *nijizlen kiiaz zarui zundesz vitem* leányának kezén arany gyűrű volt. WICHM. II. 66. | *azveš poskes suiia d šekit poti'z-a?* ezüst karpereced nehéznek tűnt-e karodon? U. o. I. d. 368. | *vallän pēdaz bugol* a ló lábán békó [van]. Gavr. d. 51. WICHM. I. d. 272. | *čorigā bižam tiros leša ini tuž, soin lo biži tuž šokit luiz* igen sok lehet már a halam a farkamon, azért lett bizonyára farkam igen nehéz. M. 126.

Az inessivus ragjának ilyen különös alkalmazása több rokon nyelvben is előfordul. Pl. magyar: *Kerályi korona fejében.* ErdyC. 511. b. | *az pypšoky gyrew nychen wyyaban.* U. o. 443. | *kyket ez zent zwz wisel uala ev labayban.* Marg. Élet. 96. | *két fejr karodban két szép arany perecz.* Vadr. 239. || finn: *minulla on sormukset sormissa* nekem gyűrűk vannak az ujjaimon (ujjaimban). Bud. Fny. 95. | *saappaat jalassa* csizma a lábon. U. o. | *lakki on päässä; huivi kaulassa* kalap van a fejben; kendő a nyakon. U. o.

d) *Adessivus*.

Az *-i-n* ragnak inessivus és superessivus funkcióján kívül a *adessivus*-jelölő szerepe is lehet. Ez az utóbbi azonban aránylag ritka és csak néhány szóra szorítkozik.

Ez a jelentése a locativusból vezethető le legegyszerűbben; így kell magyaráznunk a magyar *mell-ett* névutót. Ebben t. i. a rag locativusi jelentésű, úgyhogy *mellett* = oldalon, valakinek az oldalán.

Hogy azonban valódi inessivus-ragos szók adessivus, azaz *-nál* jelentésűek lehetnek, azt a rokon nyelvek is bizonyítják. Így a finnben *vieressä* mellett, *-nál* (*viere-*, n. *vieri* oldal, part), *ohessa* mellett (*oh-*, n. *ohi* mellék, oldal), *ääressä* mellett (*ääre-*, n. *ääri* szél, margo); éppígy a mordvinban: *malaso* mellett.

Az átmenetnél talán ilyenekre gondolhatunk: *töd'i kam-durad töd'i kiš-pued töd'i kamed'li pir atške* a fehér (tisztavizű) folyó partján (mellett) lévő fehér nyírfa a tiszta folyóban tükröződik. WICHM. I. d. 180. | *Oš-dur'in ton* te az Ocs partján élsz. M. d. 189. *vu dur'in* am Rande des Wassers. WICHM. II. tm. 218.

Oldal: *nju-muniez vorditož pi-muniez vordisäu'd-ke, as urdesad užani darasäu* ha a helyett, hogy leányt nemzettél, fiat nemzettél volna, oldalodon (melletted) dolgozhattam volna. WICHM. I. d. 339. | *kaban urts'in kelillam* a boglya oldalában háltak. U. o. d. 474. | *gurits'in (gur urdes'in) kotšiš mar vožma?* mire leselkedik a macska a kemenceze mellett? U. o. d. 83. || finn: *kerjäläinen istuu tien ohessa (vieressä)* a koldus az út mellett ül. BUD. Fny. 109. || Vö. magy.: *oldalában*; a *mellett* névutóra nézve a «nyakában a veszély»-féle szólásokat. (M. Hat. II. 78.).

Valaminek a tövében: *odig gurežlän vėžijaz tuž bad-žem gurež-murtáz adžo* egy hegynek tövében egy igen nagy hegyi embert látnak. M. 92. | *so kizlän vižijaz tođi oēmās van* annak a pichtafenyőnek a tövében egy fehér forrás van. M. 178. | *kenas vėžija d lukam lēmijed* csűröd tövében rakásban van a hó. M. d. 118. | *uzijän borē kētēn kišma? küž turēmedlän vėžijaz* a földi eper és bori-eper hol érik? Hosszú szénádnak tövében. M. d. 261. | *tuala turnam turēmmē vož kiš-pijedlän vėžijaz* az idén lekaszált szénánk a zöld nyírfának tövében van. M. d. 121. | *so kiž vižii in pegattšos šid pōsto vjuem* azon fenyő alatt menekülők levesüket főzték. WICHM. II. 66. | *pužim vižii ad gu gudžim* a fenyő tövében gödröt ástunk. U. o. d. 20. | *vite dīr kapka vižii az* sie wartet gewiss am Tore. U. o. d. 277. | *mi tatsi lyktm vau ullasa; d'uskimi uk'no vižii ad* lovunkat hajtva ide jöttünk; ablakod alatt fogtuk ki. U. o. d. 62. | *baskit-vižii ad tšuz tšatšaid* lépcsőd tövében (WICHM.: vor deiner

Treppe) sárga virág van. U. o. d. 153. | *korkaz vižii a d'uboed* pitvarod előtt czölöp van. U. o. d. 200.

Vö. magyar: *Egy cserfa teueben nugottak uolna.* TihC. | *Egy magános sir tövében ül a remete.* Kist. K. | *Árva gólya áll magában, egy teleknek a lábájában.* Ar. I. 14. | *A kapu aljában.* Nyr. VIII. 300. | *a hegy tövében a. m. egészen közel a hegyhez, a hegy mellett.* MHat. I. 226.

Névutók.

A névutók rendszeren speciálisabb viszonyok jelölésére szolgálnak. A névutó tőszava a megelőző főnévvel birtokviszonyban van, a mely vagy meg van jelölve (pl. *süd nuläsjosédlän sürjosaz* a fekete erdők mögött. M. d. 231. | *kamioslen ühiosaz* a folyók fölött. WICHM. I. d. 416. | *solen söráz* mögötte. U. o. II. tm. 301. | *kik sika-vihjoslen vilaz lami ug kudža* két testvéren nem marad meg a hó [testvérnek fölötté]. WICHM. II. tm. 376.), vagy — mégpedig rendszeren — nincs megjelölve.*) Az utóbbi esetben birtokosjelzős összetételnek vehetjük a főnevet és a névutó tőszavát, úgyhogy pl. *gid-vilin* = *gid-vil* (istálló teteje, istállóföl) alapszó + a hozzá járuló rag. A votjakban ilyen birtokos összetételek közönségesek, pl. *atikai d'urt* atya-ház, atyám háza, *atikai d'urtam* atya-házamba, atyám házába (WICHM. I. d. 4.), *vau d'ir* lófej, a ló feje, *vau d'irin* a lófejen, a ló fején (u. o. d. 199.), *im-dor* a száj tájéka, ajak stb. Így a névutók tőszava is összetélt alkot a főnévvel.**)

Hogy így kell felfognunk a névutós kifejezéseket, azt legjobban az a tény bizonyítja, hogy, ha a főnévhez, melyhez a névutó járul, személyragot akarunk tenni, ezt a személyragot igen gyakran — sőt az esetek túlnyomó többségében — a névutóhoz tesszük. Pl. *pidiz vilin* lába fölött. M. tm. 4.; *kisnoed-dorin* feleségednél. M. 142.; *voz vjuad* réteden. WICHM. I. d. 298.; *žus-vilad* padodra. M. bab. 84.; *žok-vilaz* asztalán. M. d. 155.; *bay-vilaz* arczán. M. 92.; *žus-ulami* padunk alatt. M. 109.; *koua azadi* sátorotok előtt. WICHM. I. d. 27.; *soosten busi šorazi* mezőjük közepén. U. o. II. 89.

*) Így pl. *gurežen d'jułosaz* a hegy tetején, a hegyen (WICHM. I. d. 12.) és *gurež ijuvin* a hegy tetején, a hegyen. (U. o. d. 392.)

***) Hiszen gyakran alig tudjuk megmondani, hogy valamely szó már viszonzszóvá vált-e, vagy pedig csak mint igazi összetétel második tagja szerepel-e. Így a fent említett *vižijin* «tövében» akár névutónak is volna vehető. Erre különben számos példát fogunk látni.

A névutó gyakran többes-jelt is kap, a mi azt bizonyítja, hogy az illető névutónak még nagyon érzik a főnévi jelentése: *kamioslen iiliosaz* a folyók fölött. WICHM. I. d. 416.; *vilásjoséd-län sürjosaz* az erdők mögött. M. d. 231.; *kebit aziosin* a boltok előtt. WICHM. I. d. 167. Ez utóbbi példában, úgy látszik, a névutóhoz van téve a többes jele (nem a főnévhez) éppúgy, mint a *žus-vilad* (padodra)-félekben a személyrag. Vö. az összetett főnevek ilyen ragozását: *gizi-vižjosid* körmeid töve, tkp. körömtöveid. M. bab. 105.

Személyes névmások után a névutó lehet személyragos, de személyrag nélkül is előfordul: *so-vüzén* ő mellette, a mellett. M. 94.; *mon-dorä* hozzám. M. 70.; *mon-dorin* nálam. WICHM. II. 104.; *ton-vilä* te rád. M. bab. 68.; *sojos-välän* fölöttük. M. 94.; *solen šoraz* mögötte. WICHM. II. tm. 301.; *sojen šoraz* közötté, közepén. U. o. II. tm. 95.; *ton intijad* helyetted. M. 72.

Személyes névmás nélkül, inkább mint személyragos határozószó: *vélädé* rajtatok. M. d. 268.; *viüad* rajtad. WICHM. I. d. 368. stb.

Végül még csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a névutók végén lévő *-i-n* rag nem mindig az inessivus (a tárgyban bent levés) kifejezője, hanem igen gyakran csak általános locativus jelentésű. Így van ez a finnben is, a hol a névutók végén az eredeti locativusi jelentésében alkalmazott essivusi *-na*, *-nä* mellett ugyanilyen jelentéssel az inessivusi *-ssa*, *-ssä* is szerepel: *luona* -nál, *tykönä* -nál, *takana* mögött | *vieressä* mellett, *perässä* után stb. Eppigy a mordvinban az inessivus ragját használják névutók ragjául, pl. *langso* -n, fölött, *jožoso* mellett, -nál, *jutkso* között stb.

vilin fölött, -n (*vilis* -ról, *vilä* -ra)* a superessivus kifejezésére szolgál. Jelentheti egyformán a fölöttele levést és a rajta nyugvást. Pl. *sojos-välän oškésa iz-vüldäm ulä val* fölöttük egy köfedél függ vala. M. 94. | *mějego murtän gurež-murt paš välän ulsa*, *gozijaz ležo* a bajuszos és hegyi ember a nyílás fölött lévén, *lebocsátják* a kötelelet. U. o. | *ššan vilin ššan, ššan vilin ššan, ššan vilin sogi* kád fölött kád, kád fölött kád, kád fölött gereben. WICHM. II. tm. 435. (Hasonló példa u. o. tm. 180.).

Világ, föld, mező, rét stb.: *duñie-vilin šurs izkäm nur van* a világon egy ezer versztnyi mocsár van. M. 177. | *vaékala dirja ta mužem-vilin porän-no ud-murtän ulillam* hajdani időben ezen a földön cseremisiz és votják lakott. M. 61. | *lud vilin tedŕi bugor pitŕjaške* a mezőn fehér gombolyag gurúl.

* *vil* felső rész, felület, felszín, pl. *vu-vilä-kä čožän-žadžägan šot!* vajha adnád a víz színét kacsával, lúddal! M. 158.

WICHM. II. tm. 396. | *čeber-no vož vilin čeber papa vetloz* szép réten szép madár jár. M. d. 193. γ. | *vož vjuin turim tuž dāytem* a réten a fű igen dúsan nőtt. WICHM. I. d. 73. | *so-berε so murt šai vjuin mar luemez űarak veram* az az ember azután mindent elmondott, a mi vele a temetőben történt. WICHM. II. 75. | *gidk-až-no-vēlad aj dēbojed udvarodon* [van] oszlopod. M. d. 160. | *šīnīr vilin pišai pogillāškε* auf der Dreschtenne wälzt sich ein Kater. WICHM. II. tm. 431.

Híd, út; rúd stb.: *pukä-pä so viž-vilin badžin sinän sināškisa* az a hídon nagy fésűvel fésülködve ült. M. 67. | *pop so būrdiš-pala mēnsa, aya-vēlēn kūkijēn kēllis nēl-pijāz adžā* a pap ama síró felé menvén, a mesgynén egy bölcsőben fekvő gyermeket lát. M. 88. | *ta bugor-sori tuž kema minsa, šurās-vilin tuž žec jurt-jer adžām* ezen gombolyag után igen soká menvén, az úton egy igen szép házat látott. M. 71. | *odig šuri-vilin kvamin tur pukoz* egy rúdon harmincz fajd ül. M. tm. 33. | *so keńer vilin pukis adami pε vera* a kerítésen ülő ember így szól. WICHM. II. 130.

Ágy, pad stb.: *so korkan vales vilin kille vumurtlen kišnoiεz* abban a szobában ágyán fekszik a vumurt felesége. WICHM. II. 162. | *ta tšeber apaišoslen tušak vju* az a vidéki burtšin-les no űebit kju kuεε beim Schlafen auf den Matratzen dieser schönen Mädchen braucht man Worte, die weicher als die Seide sind. WICHM. I. d. 387. | *kūž gīn-vilin kūž bigār killoz* hosszú nemezpokrőczon hosszú tatár fekszik. M. tm. 96. WICHM. II. tm. 272. | *d'us vjuin pukikiz . . .* mikor a padon ült. WICHM. II. 74. | *polat vilin killiskod?* ágypoleczon heversz? M. d. 134. | *vil' korkaied'len džök vju* az samavor pőže új házad asztalán a szamovár forr. WICHM. I. d. 80. | *ta peresšos korkalē-bēdā baškič-vēlēn . . . Inmarlē višāško* ezen öregek házanként a küszőbön [állva], . . . Inmar-nak imádkoznak. M. 170. | *korka-pol-vilaz parča voldām, žok-vilaz tođi žok-kisūt voldām* szobája padlóján aranszőnyeg van kiterítve, asztalán fehér asztalkendő van felterítve. M. d. 155.

Tető, kemence stb.: *lipät-vilin palež-kellān* a házfedelen palež-sajt. M. tm. 22. | *šikalez gidaz, bižiz gid vilaz* a tehén az istállóban, farka az istálló tetején. WICHM. II. tm. 426. | *žiči gur-vilin «noš-ik koškāmato» šusa ažlo-šeān-ik kešāškini kutkoz* a róka a kemenczén, hogy megint ijesztgessen, úgy mint előbb, kiabálni kezd. M. 122. | *muri-vilin liž saldat* kémény tetején kek katona. M. tm. 124.

Víz, tó, mocsár: *Inmar ta vu-vilin badžin pižān ujava vetlām* Inmar ezen a vizen egy nagy hajóval hajózva járt. M. 49. | *tū-vēlēn ujaš čūžāz adžū* egy tóban úszó kacstát lát. M. 94. | *vilin širias dušeslen vu vilin šudoz vužerez* a magasan

repülő ölyv árnyéka a víz felszínén tükröződik. WICHM. I. d. 417. | *nur-vilîn noš-ik tuž badžin jurt-jer kildäm* a mocsáron ismét egy igen nagy ház jelent meg. M. 78.

Testrészek: *Mikalla . . . badžem mėjeo murtlän dër-sězä tugaškämën adžü, baŋ-vëlaz sîn-kelijüz adžü* Miska . . . a nagy bajuszos embernek a haját szétzilálva látja, arcán könnyet lát. M. 92. | *od-kä bigati, šuk-ažü-ik tinad jirid pel-pum-vilad uz lu-ni* ha nem bírod [megtenni], reggelre nem lesz már válladon a fejed. M. 70. | *žadžglän pidiz vilîn kokjez, imiz-näriz, sinmiz* a lúdnak lába fölött testtörzse, arcza, szeme. M. tm. 4.

Itt még a következők említendők meg:

kidoke koškem vorgoronlen kagaz vilîn vetloz ivorez a messzire ment legénynek üdvözlete papiroson érkezik. WICHM. I. d. 417. | *šur-durjosad vož bad-pued, kwar-viljosad čėčėd* folyód partjain zöld fűzfád, levelein mézed. M. d. 157. | *so pilem-vëlėn kėloz* az a felhőn fog maradni. M. 91. | *žüji-vilîn kor kėllä* a mohon gerenda fekszik. M. tm. 96. | *nėl-pi ubo-vëlėn budis nėmis-küžė-kajik čal budä* a gyermek karón növő bab módjára gyorsan felnő. M. 88. | *mi um veräške, kju vera, kirež no viujin ši vera* mi nem szólunk, a nyelv szól, a hárfán is a húr szól. WICHM. I. d. 319.

A folyó mellett: *ud-murt kaliklän kot-kudizles žėč, kužmo bakatirjosi Kalmäz-vilîn ulėllam* a votják népnek legjobb és legerősebb hősei a Kalmäz (folyó) mellékén laktak. M. 61.* | *nur-vilîn bordsa silikiz doraz liktis bakäüz adžäm* a mint ott sírva állott a mocsárnál, egy hozzá jövő békát látott meg. M. 77. || Vö. *nur-vilä minäm* a mocsárhoz (tkp. -ra) ment. U. o. || *zürj. sek Jordan vylö Joan dynö voys* ekkor a Jordánhoz jött Jánoshoz. WIED. 218. || Vö. a francia *sur prepositio* hasonló használatát.

Más szólások:

atased no tširdoz ug gurt viujosa d vorgoron no murtoioz saikatisa der Hahn kräht im Dorfe, erweckt die erwachsenen Männer. WICHM. I. d. 362. | *kik šika-vinjoslen vilaz limi ug ku'ddža* két testvéren nem marad meg a hó. U. o. II. tm. 376. | *vu vilîn silon dirja . . .* bei dem Fest der Wasserweihe. U. o. II. 119. | *uko katames kutšasa šali no viujin poškitim* nachdem wir Filzschuhe angezogen hatten, die mit Goldstickereien versehen waren, nutzten wir sie ab, indem wir über Stöcke wanderten. U. o. I. d. 288.

*) Ebben a mondatban a *vilîn* még nem névtó, hanem *Kalmäz-vil* összetett főnévnek (K. folyó melléke, vidéke) -i-n ragos alakja (superessivusi jelentésben).

Mint határozószó *vilin* „fönt” jelentésű:

viwin torogoi kirdža dir fönt (a magasban) énekel a fülemile. WICHM. I. d. 243. | *vilin didik tuž lobqloz* a magasban sokat repdes a galamb. M. d. 245.

Személyragos alakok (*vilam, vilad, vilaz, vilami, viladi, vilazi*): *basma-no derám vèlad è* vászoning rajtatok. M. d. 268. | *vèlaz-no pustol, küskaz burtèin* rajta pusztó, csipőjén bársony. M. d. 160.

jilin tetején, fölött, -n (*jilis* tetejéről, fölülről, -ról; *jili* tetejére, fölé, -ra).*) Igen gyakran még nem névutó, és ilyenkor tetején jelentésű.

är-jilin kános, kános-jilin sur-puñ, sur-puñi-jilin zaqari veš czölöpzet fölött csűr. a csűr tetején szarv-kanál, a szarv-kanál tetején kékes zöld gyöngy. M. tm. 4. Vö. *kik d'ubo d'iuin kenas, kenas d'iuin* bugirtskon *bodi, bugirtskon bodi d'iuin li puñ* auf zwei Säulen steht ein Speicher, auf dem Speicher steht ein schreiendes Rohr, am Ende des schreienden Rohres ist ein knöcherner Löffel. WICHM. II. tm. 89. | *šizimdon-šizim kižili minam iir ijuam* hetvenhét csillag van fejem fölött. U. o. I. бүв. 21.

Épület: *korka-jilin pal-nañ* háztetön fél kenyér. M. tm. 93. WICHM. II. tm. 257. | *ataiez vordiskimte, piiez korka jilin puke* az apa meg nem született meg, a fia [már] a ház tetején ül. WICHM. II. tm. 224. | *das-kik sobor-čerklän jilaz das-kik multez van* tizenkét székesegyház tetején tizenkét bogója van. M. 177.

Hegy, fa, oszlop stb.: *gurež ijuin uumo-pu* a hegyen almafa van. WICHM. I. d. 392. M. d. 210. | *gurež jilin tori valni* a hegytetőn barna lovunk. M. d. 266. | *vož kiž-pu-jilin burli koni van* zöld lúczfenyő tetején szürkés evet van. M. d. 101. | *čukna čep-kéded pis-pu-d'èlad* reggel kőd van a facsúcsón (a fán). M. d. 58. WICHM. I. d. 235. | *korkaž vižiad d'uboed, d'uboed d'iuin uumoed* pitvarod előtt czölöp van, a czölöpön alma van. WICHM. I. d. 200. | *lijau jiuin közü-kömets* a fatönkön borsókalács. U. o. II. tm. 279. | *tü-dorä vuša, m-è-rék-d'èlèn pukis čort-pijaz adžä* a tóhoz érvén, a fatönk tetején ülő ördögfiókot lát. M. 90 | *so-tiris ta-berä adamili kuro-jilin šepin-ginä potä-na* azon időtől fogva az embernek csakis a gabonaszár hegyén, a kalászbán terem [a gabonája]. M. 54.

Folyó, part, mező: *tódi gine kamioslen ijljosaz turlj gine papaios tširdyloz* a tiszta folyók fölött sokféle madár

*) *jil* tető, felső rész, pl. *tül pis-pu d'èljostäs sežjaloz* a szél rengeti a fák tetőit. M. d. 124.

énekel. WICHM. I. d. 416. | *ta šurlän dar-d'élaz kuž mējēgo murt pukā* ennek a folyónak a partján egy hosszú bajuszos ember ül. M. d. 92. | *busi d'iw in gord atas lobāuoz* a mezőn vörös kakas repül. WICHM. II. tm. 53. (Ezekben rendszeren csak *puszta-in* rag használatos.)

pēd-d'élam sēlon kal iwūl lábamra (lábamon) állani nincs erőm. M. d. 219. Vö. *vilin*. | *milam esjosmē mar kajik? ki-d'élēn sežjan sur kajik* a mi társaink milyenek? olyanok mint a kézhegyén rázott sör[-csepp]. M. d. 218. | *milam apailen musoiez luoz souen kiw d'iw az* a mi nénénk kedvessége nyelvéen van. WICHM. I. d. 190. | *dumāt-jilin val kwajoz* a kötőfék fölött húzik a ló. M. tm. 61. WICHM. II. tm. 5., 57., 236.

šur jilin a folyó forrásánál:*) *sooslen šur-jiw a zi tuž badžin izzi van* an der Stelle, wo ihr Fluss entspringt, ist ein sehr grosser Stein. WICHM. II. 89.

ulin alatt (*ulis* alól, *ulā*, *ulī* alá).**) Gyakran csak összetélt képez a megelőző főnévvel, tehát még nem tulajdonképpeni névutó. Pl. *minam vižiw in kwuēn murt van ali* im Raume unter der Diele (a padló-al-ban, alatti térben) ist ein toter Mensch. WICHM. II. 82. és *viž uw in tsibor sindik* unter dem Fussboden eine bunte Kiste. U. o. tm. 214. | *söd džitsiud'len guruw az mamik no uz lo, mar luoz?* a fekete róka állán nincs hely, mi az? U. o. I. d. 22. || éppígy: *ižikid is'anidā jir-ula-d-kā ponid: votalod* ha nadrágodat, midőn alszol, fejed alá (tkp. fejalodba) teszed: álmodni fogsz. M. bab. 69.

Hegy, fa: *ta gurež-ulēn kočēs-pi bižēlā* ezen hegy alatt egy macskakölyök futkos. M. 95. | *gurež ulin sari valni* a hegy alatt sárga lovunk. M. d. 266. | *tiñ-ōtīn zek kīz ulin ketštaya ižtagaiēn kīon-jir pešto* íme, ott a nagy fenyő alatt a kecskebak és a kos farkasfejet főznek. WICHM. II. 155. | *beriš ulin bōrdisa ule* ott sir a hársfa alatt. U. o. II. 94. || *ablak: juaske so nil ukno ulin kelinē aiizlēs* az a leány az ablak alatt éjjeli szállást kér atyjától. U. o. II. 156.

Asztal, pad stb.: *šukna sultisa žok-ulin sezižā, libo žegūz-kū adžid: jued-ñañed tiros luoz* ha reggel felkelvén, az asztal alatt akár zabszemet, akár rozsszemet meglátsz: gabonád sok lesz. M. bab. 121. | *jiriz milam žus-ulam i, mugoriz tiñ* a feje a mi padunk alatt van, a teste a tóban. M. 109. || *égbolt: in-gur-ulin šuž čipi* égbolt alatt sárga csibe. M. tm. 5. | *in-gur-ulin zarni-buko luoz* égbolt alatt arany iv. M. tm. 42.

*) *šur-jil* folyóvidék, folyómellék, pl. *Kaniko-šur-jil* K. folyóvidék stb., l. M. 194.

**) *ul* alsó rész, pl. *kun-ul* hónalj M. 185., *žok-ul* asztalfiók.

Vö. WICHM. II. tm. 74. | *in-gur uujin gord kuñan* unter dem Ofen des Himmels (d. h. dem Himmelsgewölbe) ein rotes Kalb. U. o. tm. 79.

Eső, hó, jég: *zor-ulin silsa badžin budod* eső alatt állván, nagyra nősz. M. bab. 31. | *limi-ulin toljäm kudi gužaz-kä, koži so arin udaltoz* ha a hó alatt telelt áfonya megfoltosodik, a borsó azon évben (dúsan) terem. M. bab. 27. | *ťsorig d'e ulin* a hal a jég alatt. WICHM. II. tm. 6. || függöny, kendő: *odig šulik-ulin nil icimen čimalo* egy menyasszonykendő alatt négy menyecske hunyorítja [szemeit]. M. tm. 2. Vö. M. tm. 34. | *odig katanči-ulin nil vil ken bordoz* egy függöny alatt négy új asszony sir. M. tm. 85.

kar ulin (folyó mellett fekvő helységekről): *gurja-kar ulin, veša-kar ulin, idna-kar ulin vumurtjos uzires gurja-kar* (gurja-falva) alatt, *veša-kar* (falva) alatt, *idna-kar* (falva) alatt a *vumurtok* gazdagok. WICHM. II. 119. | *kar-ulin vumurt natšar* a város alatt a *vumurtok* szegények. U. o.

Határozószói használatban: *vaškala dirja in korka-polatkad' ulin viläm* hajdani időben az ég mint [valami] házi ágy-polecz alatt volt. M. 53. | *uujin no ponar, vujin no ponar* lent is lámpa, fönt is lámpa. WICHM. I. d. 60.

šorin közepén, vminek a közepén (*šoris* közepéből, *šori* vminek a közepébe).*) Gyakran még nagyon érzik a főnévi jelentése; t. i. legtöbbször egy felület, sük közepében lételt fejez ki.

Erdő, mező, udvar stb.: *bakča šorin butniked, nulas šorin sotniked* kert közepén fodorménta, erdő közepén a csösz. M. d. 140. | *nules šorin tšeber kir* az erdő közepén szép rét. WICHM. II. tm. 30. | *bušē-no šorad ljm-pued* a mező közepén zelniceceserje. M. d. 73. | *lud-šorin zarni-šikis* mező közepén aranyláda. M. tm. 120.***) | *azbar-šorad kamiž-jubo* udvarod közepén nádoszlop. M. d. 5. | *inšir-šorin kustäm kion čätčalo* a szérű közepén csipőtlen farkas ugrál. M. tm. 127. | *vu šorin til džua* a víz közepén ég a tűz. WICHM. II. tm. 440.

Falu, ház, út stb.: *atased čortoz gurt-šorin, kukijed šiloz lag-šorin* kakasod kukorékol a falu közepén, kakukod kakukol a fenyves közepén. M. d. 233. | *ta bėdžem kwalalän šoraz tél žua* ezen szentséges *kva* közepén tűz ég. M. 170. | *korka šorin gaškes mač'vei* a szoba közepén a görbe hátú Mátyás. WICHM. II. tm. 110. | *pol šorin je-tuš* a padló közepén jég-teknő. WICHM. II. tm. 445. | *uram šorin tšibor sindik* az út közepén tarka láda. U. o. tm. 208. | *so kunokalen odigne*

*) *šor* közép, pl. *tol-šor* tél közepé. M. d. 206.

**) *lud-šurin* M. tm. 135. valószínűleg csak sajtóhiba.

vilem šimniz zek kîmîs šoraz a háziúrnak nagy homloka közepén csak egy szeme volt. U. o. II. 132.

šor-vačsaz l. a locativus tárgyalásánál.

šorin megfelelehet a magyar -ben-nek: *öm šurumaškisäümü, öm bördišäümü* —, *šuuem no šorin kuiki van* nem gyászoltunk volna, nem sírtunk volna, de a szívünkben gyász van. WICHM. I. d. 271.

Néha közöttt jelentésű, a német *zwischen* viszonzóznak felel meg («két tárgy vagy kevés tárgy közötti helyzetet jelöl» MHat. II. 101.): *kik-puno, kik-kultšo, soven šoraz kort-tšog* zwei Enden, zwei Griffe, dazwischen ein Eisennagel. WICHM. II. tm. 95.

šorin = ném. unter («a nagyobb tömegben való létet fejezi ki»): *töw šorin gaškes poddžatš* az emberek közt görbe hátú falusi jegyző. WICHM. II. tm. 201. | *gur tiroso pirog, soven šoraz kouđi* der Ofen ist voll Pasteten, unter diesen ein Laib. U. o. tm. 73. | *uallana arjosi kildišin uliz kalik šorin mužjem vilin, tatše kuala-n-ik* in alter Zeit lebte der *kildišin* auf der Erde unter den Menschen eben in einem solchen Hause (wie wir Wotjaken). U. o. II. 142.

A m. mellett-nek felel meg (adessivus): *tör šorad tušák lukami* an der Mitte der Giebelwand häuften wir die Matratzen. WICHM. I. d. 231. | *šu murtlen töreez so šoryn sylkyz* indem der Hauptmann bei ihm stand. WIED. 215. || *aji-kü pusjäm siro pueđ* — *ta šorin* gyantás fád, [melyet] atyám megbélyegzett — itten (ezen a vidéken) [van]. M. d. 257.

Határozószói használatban: *lekos šoraz berga* er dreht sich hin und her in der Mitte. WICHM. I. d. 445. | *kik jiliz, kik kollšoiez, šoraz kort-tšog* két feje, két karikája, közepén vasszög. U. o. II. tm. 443.

a žin előtt (*ažis* elől, *ažä* elé).*) Néha még nagyon érzik a főnévi jelentése, pl. *ötoz, ötoz annuška, vilin kenos ažaz ötoz* Annuska vár, a padláskamra előtt (im Vorzimmer der oberen Bodenkammer) vár. WICHM. I. d. 420. | *biddzim gine ekseilen ažiosaz turli gine vorgoron bergaloz* a nagy császár tartózkodási helyein sokféle legény forog. U. o. d. 416. Ezek mindjárt példái lehetnek az összetételről a névutóra való átmenetnek.

Egyaránt használják tárgy- és személynevek mellett:

Tárgynevek: *Mudro-ažin šur van* Mudro előtt patak van. M. 61. | *Pogilän čum-ažaz pi vetlä* Poginak hálókamrája előtt legény járkál. M. d. 104.

*) *až* előrész, pl. *gur-až* a kemence eleje; gyakran csak általában «hely» jelentésű, pl. *tođimte ažin ki-ži uuom?* hogyan éljek ismeretlen helyen? WICHM. I. d. 339.

Személynevek: *mon tiledlé pehmét azén veramáz ti murt-azén veralá* a mit én a sötétben mondok nektek, azt ti mondjátok az emberek előtt. Kaz. Mát. 10, 27. | *prot's beršam a žam potiše evel ug ni* most nincs itt senki, ki előttem vagy utánam járna. WICHM. I. d. 461.

Valakinek szeme előtt: *mugorjostélän veskêtez motor pijoslän šin-azaz* testeteknek karcsúsága szép legényeknek [van] szemük előtt. M. d. 66. L. Állapothatározó alatt.

baŋin előtt (*baŋ* arcz, pofa). Alig fordul elő.

ystyz sojosze kyk kyk as baŋyn er schickte sie zu zwei und zwei vor sich her. WIED. 154.

berin mögött (*beris* mögől, *berä* mögé).¹⁾

vu-ko-berad lut-pu vai malmold mögött égerfa van. M. d. 125. | *korka-berin tordäm iz* ház mögében felfúvódott juh. M. tm. 94. WICHM. II. tm. 255., 334.²⁾ | *korka-berin vajo šača luoz* ház mögött kétágú vessző van. M. tm. 46. | *muñtsi berin kelillam* sie schliefen hinter der Badestube. WICHM. I. d. 436. Más példák: WICHM. II. tm. 254., 256., 253.

bordin mellett, -nál (*bordis* mellől, -től, *bordi* -hoz).³⁾

gurež-no borda d kün pužemed a hegy mellett három fenyő. M. d. 143. | *korka-no borda d tūdē ma-kä* háza mellett fehér valami. M. d. 139. || *solen borda z uai pi.üle*z mellette van a kis gyermeke. WICHM. II. 162. | *so-bordin Šajtan vetlä* ő mellette *Šajtan* járkal. M. lab. 36.

Superessivusi jelentésben: *pispu bordin kul'i* a toboz a fán. WICHM. II. tm. 145. | *palentskiz no adžiz so zek kiz borda z adamiez* eltávozott és egy magas fenyőfán lát egy embert (t. i. az az ember oda volt kötözve a fához). U. o. II. 165.

din'in -nál (*din'is* -től, *dinä* -hoz).⁴⁾

kauik viuin džuk pöšte-no dinä z kehiro šidez-no ebou az emberek előtt (nyilvánosan) kását főz, de odahaza még dara-

¹⁾ *ber* mög, hátsó rész. MUNKÁCSI a szótárában nem is vesz föl külön *berin* névutót, hanem összetételnek veszi az ilyeneket, mint *korka-berin* és így elemzi: *korka-ber+in* ház mögé-ben. Pedig kétségtelenül már névutónak veendő.

²⁾ WICHMANN-nál «hinter dem Hause».

³⁾ *bord* (a vúló szó) fal, pl. *korka-bordin taka-šin* a házfalban kecskeszem. M. tm. 44. | *korka-bordin taka-šur* in der Hauswand ein Widderhorn. WICHM. II. tm. 17. || *superessivus*: *korka-bordin tšiläs ves* an der Hauswand eine glänzende Perle. U. o. tm. 18. (Más példa u. o. tm. 292.).

⁴⁾ *din* tö; *din'in* ritkán használatos. Helyette inkább *bordin*, *dorin* fordul elő.

leve-se sincsen. WICHM. II. km. 45. | *so-din̄in* nála. Glaz. Azb. 114. *pokciez inmar din̄in soles badzim* a ki istennél legkisebb, nagyobb ő nálánál. Luk. 7, 28. (WIED.) | *mušez-diñin luoz tubämin gondir*. Amin. mes. 6.

din̄in és *din̄ü* mint adessivust és allativust jelölő névutók a glazovi nyelvjárásban *-in̄in* és *-nä* alakban is előfordulnak, mégpedig a megelőző főnévhez már valóságos rag gyanánt függesztve, és így úgyszólván szemünk láttára változik át egy névutó raggá. *)

mal̄i mumiñin̄in evel ulin̄i kildem miért nem lehet nekem anyámnál élnem? WICHM. I. d. 464. | *ulem mumiñin̄in kunojasa* vendégül volt anyjánál. U. o. II. 149. | *ton džéts ulid moñnam* te jól végezted el dolgodat nálam. U. o. II. 127.

dorin -nál, mellett (*doriš* -tól, *dori* -hoz).**))

Tárgynevek: *vu-doradē-no bugēro* vizek mellett deszkakerítés. M. d. 46. | *bag-vē'am nulam potoz, ku mon gurdorēn sēli* arczomon az izzadság jött ki, midőn a kemence mellett álltam. M. 93. | *ös dorin pišos niyu vozmāyo* az ajtónál a legények leányokra leskelődnek. WICHM. I. d. 83.

Személynevek: *kišnoed-dorin dusimez van lo feleségednél bizonyára ott van szeretője*. M. 142. | *soberes kiktētiaz minoñnaz džutš dorin evel kelillämzē* mikor másodszor mentek, nem szálltak meg éjjelre az orosznál. WICHM. II. 159. | *doraz üvil-dēr kēk pižez* bizony nincsen nála a két fia. M. d. 194.

dorin néha nem közvetlenül mellette, hanem közelében lételt jelent: *so gutšin̄-kuš dorin soen vukioez viuem: gutšin̄-kuš* közelében malma volt. WICHM. II. 98. | *tolko udmurt-šai šusu nimaškiš intj giņe soen uuem doraz udmurtjoslen todemzi a*

*) A *-nä* ragot már WIEDEMANN ismeri. A *-in̄in* ragról mindössze annyit tudtunk, a mennyit MUNKÁCSI jegyez meg szótárában, t. i. «*monñam, tonñad, soñä* (Glaz. = *mon din̄am* etc.) hozzám, hozzád, hozzája; nálam, nálad, nála». A *monñam, tonñad* alakoknak «*nálam, nálad*»-ban megállapított jelentése inessivusi *in̄in*-ra enged következtetni.

**) *dor* mellék, környék, oldal, pl. *žoz-dor part*, folyószél. M. 158. *til-dor* a tűz melléke. M. 163. Közel áll hozzá a *dur* szó, határszél, vég, oldal jelentéssel; *durin* szintén lehet adessivus jelentésű, pl. *töd'i kam-durad töd'i kiš-pued . . . die weisse Birke, die am klaren Flusse steht . . .* WICHM. I. d. 180. *so kišton karonzi možga-gurt dorin kiñegšur durin* diese Opferzeremonie vollzieht sich im (inkább: neben dem) Dorfe Možga, am Flusse *kiñegšur*. U. o. II. 100.

votjákok csak egy «votják-temető» nevű helyet ismernek az ő lakóhelye közelében. U. o.

Különös alkalmazása a *dorin* névutónak: *so sâua-vi doraz sâuaze oktini pâuesmurt dišem viuem* der Waldgeist hatte gelernt, die Haselhühner aus den Schlingen (szó szerint: a hurok mellett) zu nehmen. WICHM. II. 85.

jorsin környéken, körül (correlativ alakjai *jorsis*, *jorsä*).¹⁾ Alig fordul elő és nem is mondható igazi névutónak. Pl. *kar-jorsin* a város környékén. M. VotjSz. 276.

kotirin körül.²⁾

tël kotêrên sulto kurbon-sîziis murtân vüskâis murtjos a tűz körül állanak az áldozatot felajánló ember és az imádkozó emberek. M. 170. | *touez kotirin kizili* a csillagok a hold körül. WICHM. II. tm. 73.

Superessivusi jelentésben, «valamin köröskörül»: *korka kotirin si bin-gozi*. — *dzuï* um das Haus herum ein Haarseil. — Das Moos (in der Wandfuge). WICHM. II. tm. 338, 16, 380, 260. stb. | *tşog kotirin gon* a czövek körül haj. U. o. tm. 205.

Alapjelentésének megfelelőleg néha csak «környékén» a jelentése: *busi kotirin sil-târki* a szántóföld környékén hústányér. M. tm. 26.

Határozószói használatban: *kotir*³⁾ *kuriskon inä-vuü* egem, vizem, kit itten körben állva kérünk (tkp. körül kért egem, vizem). M. 152. | *kotirak* (= *kotir-ak*) *tşattşa* köröskörül erdő. WICHM. II. 156. || *niulosios bergâuoz kotirad* a leányok körülötted keringenek. U. o. I. d. 107. || *souen putoiez kûin kotir* sein Gürtel ist dreimal um ihn gegürtet. U. o. d. 109, 110.

kuspîn között (*kuspis* közül, *kuspi* közé).⁴⁾

Két vagy több törgy között való levést fejez ki: *kik nuk-kuspîn kion son sîskoz* két völgyszakadék közt egy farkas inat rág. M. tm. 52. WICHM. II. tm. 93. | *valâz ton piçi majâ-kâ-sân-ginâ pid-kuspad paêkatid* te a lovat valami kicsiséget lábaddal közé szorítottad. M. 112. | *saldatjos kuspîn âkšej*

¹⁾ *joros* környék, vidék.

²⁾ *kotir* környezet, környék. Előfordul *kotrin* (< *kotirin*) alakban is. WICHM. II. tm. 231.

³⁾ A *kotirin* végéről gyakran elmarad a rag, de nemcsak az adverbiumban; pl. *lud-dor kotir sil paddza* a szántóföld körül húsból való létra. WICHM. II. tm. 123. Ilyenfajta elhagyás van a *pujit* névutónál is. Vö. a magy. -kor és -kép ragokat.

⁴⁾ *kusip* köz, két hely közötti tér.

a katonák közt a császár. M. tm. 99. | *vu-oslän sur-kuspa z...*
a vizibikának szarva között. M. 178. || *o'uo kuspa di dišmon*
van-a? van-e köztetek féltékeny? WICHM. I. d. 129.

Kapuban: *kapka-kuspad ej-a kol?* nem háltam-e kapudban? M. d. 97. | *kapka-kusp'in mon kol* a kapuban háltam én. M. d. 99. De vö. *kol mon kapkaz, jubo kus-p'in* a kapuban háltam én, a kapuoszlopok közt. M. d. 98. Ez a mondat mindjárt mutatja, hogyan kell érteni a «kapu között» szólást, úgy t. i., «hogy a kapunak két félfája van értve, ezért a „között” névutó». M. 235. Így értendő az *os-kusip* «ajtóköz», küszöb szó is: *kion lud-kečlän os-kuspa z-no loškišni uz vu...* a farkas még a nyúlnek ajtóküszöbére sem érkezik rálépni. M. 121.

Az olyan szólásokban, mint: *Kuěoän-no Vuž-žumjään kus-p'in paěkam šik-nuk van:* *Kuěo* és *Vuž-žumja* között egy mely berkesvölgy van. M. bab. 155. | *kuzonen musko kusip'in limi usitek paš kilem* Kazán és Moszkva között ür (üres hely) maradt, mivel nem havazott. WICHM. I. d. 174., az instrumentalis -*än* ragja csak kapcsolja azt a két főnevet, annak a két tárgynak a nevét, a melyek között való levést akarunk kifejezni. Az -*än* rag tehát ezekben semmiképpen sem függ a névutótól; ezek tehát nem olyanok, mint pl. a magyarban a -*n* kívül, fölül-félék.

palan valamely félen vagy oldalon (*palas* felől, *pala* felé) még nem igazi névutó.

ta palan-no apajä, so palan-no apajä ezen az oldalon nénikém, azon az oldalon nénikém. M. d. 132. | *šurlän ton-palaz vu-ko-ko-no piž-no van* a folyónak feléd eső oldalán egy malomkő és egy csónak van. M. 82. | *Kam tu-palan liz val adžkă* a Káma túlsó oldalán kék ló látszik. M. tm. 115. | *ož-dirja kaliklän a žla palaz vetloži viläm* háború idején a népnek élén járnak vala. M. 61. | *so päu gurežad limi ušem, ta päuaz usini mar luem?* a hegy túlsó oldalán esett a hó, mi maradt erre a felére? WICHM. I. d. 53. | *až-palan elül: utške utške no a žpalaz turin-ded'i kač* nézi, nézi, és előtte valami szénás szánhoz hasonló van. Ű. o. II. 139.*)

polin -ben, valaminek a belsejében (*poliš* -ből, *poli* -be).**)

Jona šoreglän küt-polaz küin nēnal kēlläm Jónás három napig feküdt a hal belsejében. Kaz. Mát. 12, 40. | *čajnik-poladē mu-sur van* teás csészétekben méhsőr van. Gavr. d. 121.

Igen gyakran gyűjtőnévhez járul; ilyenkor «között» jelentésű. Ugyanezt látjuk a magyarban, a hol ilyen esetekben

*) Talán idevaló ez is: *alpan-no tulpan luomé* ide-oda tán-torgunk. M. d. 178.

**) *pol* belsejében.

-ben és között szintén egyformán használható (SIMONYI, MHat. I. 52., II. 103.).

ta bakatirjos kalik-polin kun-äksej-kad ulillam ezen hősök a nep között fejedelemként éltek. M. 61. | *uz luä-ni ta-berä ud-murt kalik-polin ta Kalmäz-bakatirjos kadesjosiz* nem lesznek már ezután a votják népben ezen Kalmäz-hősökhöz hasonlók. M. 63. | *suräm-polin pil-inzi* polyva között drágagyöngy. M. tm. 99. | *söd pušner pöuin söd suter* fekete csalán között fekete ribiszke. WICHM. I. d. 191.

Ritkábban többesszámú főnév után: *ozi so pokci pi nuujosiz-polin tuž žec ulni kuthäm* akképpen ama kis fiú igen jól kezdett élni bátyjai közt. M. 78. V. ö. *kuspın* és *puškin* névutókat.

puškin hasonló jelentéssel mint *polin* (correlativ alakjai *puėkiš* és *puėki*.)*)

-ben jelentésű: *pu pušškın kort, kort pušškın turım, turım pušškın til* fában vas, vasban fű, fűben tűz. WICHM. II. tm. 424. | *ponarlen puškaz tiyu džua* a lámpában ég a tűz. U. o. I. d. 60. | *känos=kož-puškaz šulis bastisa* . . . az éléskamrában a *šulis*-teknőt vévén (kezembe). M. 153. | *bord-puėkin gord čabej* a fal belsejében vörös búza. M. tm. 123. | *tšarka pušškın vina uan* a csészében pálinka van. WICHM. I. d. 438. || *puškaz-ke eböu, viuijaz ud la'ki* ha nincs meg belsejében, rá nem ragaszthatod. U. o. II. km. 60.

Gyűjtőnevek mellett között jelentésű: *pudo-životed kijad-kä oz ul: sojä kinli-kä semä-puėkad vuzam-seän sot* ha lábajóságod kezud alatt nem él meg: azt add oda valakinek családbelijeid közt áru módjára. M. bab. 75.***) | *surem pušškın tšiläs veš* polyva között csillogó gyöngy. WICHM. II. tm. 183. | *kuž turım puškad töd'i ketšed* a magas fűben fehér nyúl. I. d. 324. | *šéziied puškin d'önüed zabod* között bogács van. U. o. d. 30. | *tšiiš-pu puškin (poškin) poškitim* wir nutzten sie ab, indem wir zwischen den Kirschbäumen wanderten. U. o. d. 288. || *adamijos* . . . *kudiz čirtijaniz šoš, kudiz kuskiniz šoš vir-puėkin vetlo* az emberek, ki a nyakáig, ki a csipőjéig jár-kál vérben. M. 72.

Néha középett, középen jelentésű: *kézo täl poškén bad-pu täl* fenyves erdő közepén fűzfaerdő. M. d. 235. A jelentés-fejlődés természetes.

Különös a *puėkin* használata a következőkben:

og šobîret puškin nil džus-kišno killoz. — *žek* unter der-

*) *puė* belső, valaminek a belseje, pl. *korka puškiž šunit* a ház belseje meleg, a házamban meleg van. M. d. 193. α).

**) L. Partitivus.

selben Decke schlafen vier russische Frauen. — Der Tisch. WICHM. II. tm. 32. | *milam n̄l̄ios zavod vozišios, milam iegitios in putškin kelasios* unsere Mädchen halten sich Liebhaber, unsere Jugend schläft hinter den Bettvorhängen. U. o. I. 432.

puyit̄in szemben. Rendesen ragtalanul *puyit̄*, *pumit̄* alakban fordul elő:

bord-bordin äksej-puyit̄en-ik ki adžiskesa k̄lj̄os gošt̄am a falon éppen a császárral szemben egy kéz jelent meg és szavakat írt. Istor. 66. | *sogem intylen p̄nytaž pukyljam* a sírral szemben ültek. WIED. 213.

Rendesen határozószóul használatos, és ilyenkor rendesen az allativus *-li* ragja, ritkábban az instrumentalis *-än* ragja járul a megelőző főnévhez:

ñuke d'li puyit̄ baktšaid a völgygyel szemben van kertet. WICHM. I. d. 23. | *ërodl̄ë puyit̄ tuom̄ë* a rossznak (t. i. embernek) ellenére leszünk. M. d. 276. | *ërodän puyit̄ lüümekü* ha a rosszal szemben vagyunk. U. o. | *puyit̄ sel̄en̄ë* ellentállani. Istor. 175.

šorin mögött (*šoris* mögöl, *šori* mögé).*) A különbséget *berin* és *šorin* közt WIEDEMANN abban állapítja meg, hogy *berin* «mindig kis távolság kifejezésére szolgál», vagyis akkor használatos, ha az illető tárgy a névutós kifejezésben megjelölt tárgynak közvetlenül mögötte van; *šorin* pedig nem jelöli meg a távolságot közelebből.

šüd ñuläsjos ëdlän šürjos az lémélis kezét *pužmer* van a fekete erdők mögött hónál hidegebb dér van. M. d. 231. | *busi šorin sil paddža* a mező mögött húsból való létra. WICHM. II. tm. 232. | *it̄im šorad ayaied* szérüd mögött földed. WICHM. I. d. 329. | *murjo šorin koj-nuši* kemény mögött zsiros sulyok. M. tm. 112. WICHM. II. tm. 289. | *so os-šorin vat̄kisa uläm* ő az ajtó mögött volt rejtőzködve. M. 119. || *d'žek šer̄in puke solen kišnoiez* hinter dem Tische sitzt seine Frau. WICHM. II. 167. || *tin̄d̄in pokš̄i k̄izež šer̄in, k̄ip̄i urts̄in kel̄e* ime, ott alszik a kis fenyő alatt, a fatőke mellett. U. o. II. 144. | *delet̄e med šotož šeraz vetl̄isežl̄i no adja* áldását arra is, ki a nyáj után megy. U. o. I. im. 23.

vatsin szemben, fölött. Ezt a használatát sem MUNKÁCSI, sem WICHMANN nem ismeri, csak WIEDEMANN említi a következő példákkal együtt: *tyn vylyjam šai-gu vatsyn pukysa* ott

*) *šor* mög, hátsó rész, pl. *mil̄ěškim šorež ut̄škisa ki-teuē* bleibet stehen und schauet uns nach (tkp. nézzétek hátunkat). WICHM. I. d. 248.

voltak a sírral szemben ülve; *tani no so vatsyn in usťyskem* es ime, fölötte megnyílt az ég. WIED. 217.

viskin között, középett.

*inmarän-no pilemän**) *viskin zarüi-burdo dušäs ulä* a menny és felhő között él egy aranyszárnyú ölyv. M. 177. | *kalik ötin ulo gureš viskin, palatkaien korka mesta* az emberek ottan a hegyek között sátrakban laknak, nem házakban. WICHM. II. 177.

vozin mellett (*voziš* mellől, *vozi* mellé).

uj-votam pirä uromä, sajkaško-kä vozam oval éjjeli álmomba belép kedvesem, midőn felébredek, nincs mellettem. M. d. 34. | *mënäsa, mënäsa badžem gurež az džü, so-vüž en kočš-pi bižälä* menvén, menvén, egy nagy hegyet lát, a mellett egy macskakölyök futkos. M. 94. | «*korka vöza d korka pukto*» *kožad-a?* azt gondoltad-e, hogy «házad mellett házat építetek»? WICHM. I. d. 370. || *keltysa-no Nazaretez lyktyz kütškyz-no ulyny zariz wöžyn* és N. városát elhagyván, mene és lakozék a tenger mellett. Mát. 4, 13. | *ton wöza d* melletted. Mát. 20, 21. | *so wöžyn lyktyšjos* a vele (szó szerint mellette) jövök. Mát. 12, 4. WIED.

A helyhatározó *-in* ragnak néhány különösebb alkalmazásáról kell még szólnunk.

α) Néhány ige mellett a határozó rendesen illativusi ragot vesz föl, néha azonban *-in* ragot is találunk a főnév végén:

kild- megjelenni, jelentkezni, pl. *so izon važsin mužem-vilä jurt-žer kildäm* az ő alvása közben a földön háztelek jelentkezett. M. 55. || *so kuštämäniz mužem-vilän nužjos-gopjos . . . kildillam* azáltal, hogy [földet] dobott ki, a földön hegyszakadékok, völgyek . . . keletkeztek. M. 49.

kil- maradni, pl. *ažisjos šürä këlözä* az elül levők hátra maradnak. Istor. 106. || *so pilem-välän këlöz* az a felhőn fog maradni. M. 91.

pot- kikelni, kinőni, pl. *mu-virä potäm uzijed . . .* a dombon kinőtt földi eper. M. d. 252. || *adamilä kuro-žilün šepin-ginü potä-na* az embernek csak a gabonaszár hegyén, a kalászban terem (a gabonája). M. 54.

tub- fölmászni, fölszállni, pl. *mi Jerusalimä tubiškomē* fölmegyünk Jeruzsálembé. Kaz. Mát. 20, 18. || *gurež iju in tubisa . . . nachdem ich den Berg bestiegen hatte*. WICHM. I. d. 384.

pon- tenni, helyezni, pl. *ta adamä žiržä vilä ponsa mar karämzä-no ug šod-ni-ug* ez az ember fejét magasan hordván (tkp. magasba téve) ime már azt sem tudja, mit tegyen. M. 53. ||

*) Az instrumentalis *-än* ragjára vonatkozólag l. a *kuspin* névutónál tett megjegyzéseket.

kítin mar punemîn uan vešaskîtek martek, soos bašto a hová valami áldás nélkül van téve (a hol valami le van téve), azt elviszik. WICHM. II. 162.

Rendesen inessivus-szal, ritkán illativus-szal:

pilašk- fürödni, pl. *so tîjin kwiñ niljos pilaskozi* abban a tóban három leány fürdik. M. 69. || *Jisus Jordan vüä plaskësa, çukënësa potâm* Jézus a Jordán vizében megfürödvén, megkeresztelkedve jött ki. Badz. 31.

β) A magyartól eltérőleg *-in* ragot találunk a következőkben:

tuptal- hozzátapad, ered. jelentése: «vmin megtartja magát, megragad» (M.), pl. *dolit keñer-puç-vilîn limi uz tupta* sima kerítésrúd hegyén nem tapad oda a hó. M. tm. 14.

paëkat- nyomogatni, összenyomni, pl. *valáz ton . . . pîdkuspad paëkatid* te a lovat lábad közé szorítottad. M. 112. | *ad'ami urom väuez makes kuspaz ginε patškatiz . . . mein Freund, der Mensch presste das Pferd zwischen seinen Schenkeln.* WICHM. II. 53.

Üt valahová (testrészre): *dayakaz çapkenê pofon* ütni. VotjSz. 308., 258. | *bamam šukkiz* arczúl ütött. U. o. 605. | *ayaz žugini* pofon vág. U. o. 508. | *val-kužo . . . šojáz jiraz piçulâniz šukkisa, kušin-ak pogirtâm* a ló gazdája fejbe ütven puskájával a holttestet, hanyatt borította azt. M. 134. | *kin-kä çapkoz tonä bur bayad* a ki téged jobb felől arczúl üt. Mát. 5, 39. WIED. Votj. nyt. 27.*) || Vö. magyar: *Legkisebb panaszért is a kadia száz pälczát veret a talpán.* Mik. 42. lev.

γ) *šetti-* «találni» ige mellett rendszeren az elativus *-is* ragja használatos; néha azonban a magyarral és a legtöbb nyelvvél egyezően *-in* ragot találunk mellette: *lud-vilîs sor šedtâm* a mezőn nyestet talált. M. d. 49. || *šuräs-vilîn tîjáz šettâm* az úton tavat talált. M. 69. | *õtîn ton šettod pešî korka* ott kis házat találsz. WICHM. II. 126., de már a következő mondatban: *šettem ñuleskîš pešî korka* az erdőben kis házat talált.

Az inessivus használata ezekben a most említett mondatokban szokatlan és valószínűleg idegen befolyásra vihető vissza. Elativust használ ezekben a zürjén és az ész t nyelv is.

Ugyanez áll a *dž-* «látni» igéről is, pl. *so tîjin kwiñ pilaskîš . . . niljosiz adžäm* abban a tóban három fürdő leányt látott. M. 69.

δ) Az elativus correlativ esete természet szerint az illativus.

*) A határozó mindig személyragos, úgy hogy tulajdonképpen nem állapítható meg, vajjon inessivus-szal vagy illativus-szal van-e dolgunk. WIEDEMANN azonban inessivusoknak veszi e határozókat és ezért mi is ide soroltuk őket.

Néha azonban inessivust találunk az illat. helyén: *anaitem no ataitem kilēm tšuz tšui kabanis no kabanin bidesmoz; anaitem no ataitem kilēm niu-pi pid-nir ijuis pid-nir ijuin tšizškisa vetloz* auch das gelbe Füllen, das vater- und mutterlos geworden ist, wächst gross, wenn es vom Getreideschober zum Getreideschober wandert; ein Waisenkind wird mit dem Fusse gestossen und wird von einer Fussspitze zu der anderen geschleudert. WICHM. I. d. 415. | *džetš murtilen no niupiez mo'n-ke luisäu, džök šeris no džök šer in vetlisäu* ha gazdag embernek volnék a gyermeke, asztalról asztalra járnék. WICHM. I. d. 360. Még egy példa u. o. I. d. 359.

e) Az *-in* ragos szó néha jelzője egy másik szónak, pl. *Ulên-gurt* «Alsó falu»: *Ulên-gurtën-no aj nêljos van hej, Ulên-gurtban is vannak leányok*. M. d. 78.; *palên-gurt*: *palên-gurtën-no nêljos van* az oldalt eső faluban is vannak leányok. U. o.; *vilin-kenas* felső kamra: *milam apaiios kitin kirdžauo? viuin-kenaslen kanataz* hol énekelnek a mi leányaink? A felső kamra korlátján (auf dem Geländer der Bodenkammer). WICHM. I. d. 87. (Vö. u. o. d. 420.); *kék palan üs* kétszárnyú ajtó. VotjSz. 541.

Mindezekben az *-i-n* valódi helyhatározó ragja, csakhogy utána «való» vagy «lévő» egészítendő ki, úgy hogy pl. *ulên-gurt* = lent [levő] falu (a falu ott lent, lent a falu).

Világosabbá teszük a dolgot a következő példák:

gurež no bapad ošmesed gurež vižiad luisäu-ke! ha a hegy oldalán lévő forrásod (forrásod a hegy lejtőjén) a hegy tövében volna! WICHM. I. d. 118. | *korka no šora d umortoid arniäu bidε med ležoz!* házad mögött levő méhkasod minden héten bocsásson (egy-egy rajt). U. o. d. 213. | *viški-pi d sin dun vejjos-kades milam mumijos* a kádfenéken [levő] tiszta vajhoz hasonlók a mi anyuskáink. M. d. 191. | *kwas-vilin vetläm hokoresolyán-járás*. M. tm. 72. | *vu durin vu-mulj kadés* einer am Ufer des Stromes wachsenden Wasserbeere ähnlich (így is lehetne: einer Wasserbeere am Ufer...). WICHM. I. d. 434. || *džizol tširos ož ortšoz*. — *tšorig d'ę ulin* der unter der Pritsche befindliche Raum ist voller Soldaten, welche vorbeimarschieren. — Die Fische unter dem Eis. WICHM. II. tm. 6. | *gur tširos pirog, sojen šoraz koudi*. — *touez kotirin kižili* der Ofen ist voll Pasteten, unter diesen ein Laib. — Die Sterne um den Mond. U. o. tm. 73.*)

Egészen mások természetesen az olyan mondatok, a melyek-

*) Vö. a mordvin hasonló szerkezeteket. NyK. XIX. 128. XXII. 455. — V. ö. lat. *pugna ad Cannas*, gör. ἡ ἐν Μαρμαρίνι μάχη, ném. *der Weg durch den Wald* stb. stb.

ben *van* vagy *luoz* («van») egészíthető ki, pl. *muri-vilin liz saldat* kémény tetején kék katona [van]. M. tm. 124. | *azbar-šora d kamiz-jubo* udvarod közepén nádoszlop. M. d. 5. Ezekben rendes helyhatározókkal van dolgunk.

2. Időhatározók.

Az *-in* rag időhatározó szerepe a helyi jelentésből fejlődött.

a) Határozószók.

Berlon suono a zlon šukām a mit utóbb kellett volna mondani, előbb mondódott. M. 159. | *mi, pinal kalik, beris veranoze uallon veraskom* mi, fiatal emberek; [talán] előbb mondjuk, a mit később kellene mondani. WICHM. I. im. 34. | *egizo nunuven tsatsaiez imiraz uz bitmi* egy ikerszülető gyermeknek himlője sohasem szűnik meg. WICHM. II. tm. 62. | *tolonles va d-lan* tegnapelőtt. VotjSz. 365. | *tatin pellam adamiles nimzū verani kulā* itten (ekkor) a ráolvasott embernek nevét kell mondani. M. 177.

A rendes *soki, soku* ,akkor' határozószónak *-in* ragos alakja is előfordul: *sokiin-kā oz ul* ha akkor sem él meg. M. bab. 75.

b) Főnevek.

Idő, kor: *gužem kuažen tšeberez turli tsatsaiven dauiraz* a nyári idő szépsége a különféle virágok (virágzásának) idejében van. WICHM. I. d. 7. | «*tšik tšik*» *no karoz utšüed kuaredlen poton vakitaz* a fülemile lombfakadás idején énekel. U. o. d. 406. | *ta vijen aröz mon ortčeti das-kék-no arös nöljosén* ebben az időben az évet elmulattam tizenkét éves lányokkal. M. d. 116. | *so vijin* akkor. M. 86. | *tačä-ik tačä kw a žjosin kizi ton tatči vuid uromä* ilyen, ilyen időben (tkp. időjárásokban) hogyan jöttél te ide, barátom? M. d. 164. | *so izon va žsin** *mužem-vilā jurter kildām* az ő alvása közben a földön háztelek keletkezett. M. 55. | *so va žsin kışnoz dusimzū olām* abban az időben a felesége magához hívta a szeretőjét. M. 133. || *og arā-berā ta vačsén* egy hét múlva ilyenkor. M. VotjSz. 642. | *milam-no piñal ba rētēn šékēt-dēr lüz zamana* a mi ifjú korunkban is bizony igen nehéz lett az esztendő. M. d. 17.

Idejében: *dīraz nuleskin vajliz kurbon* idejében mu-

* *važsin* már névutónak is volna vehető.

tatott be áldozatot az erdőben. WICHM. II. 140. *) || Vö. magy. *Holnap idejében megin' útra kelhet.* Tol. sz.

Év, évszakok: *tulis kîn mušemâz pars-kâ giriz, so ar in ju uz udaltî* ha tavaszkor a fagyos földet a disznó túrja, abban az évben a gabona nem terem dúsan. M. bab. 7. | *so ar in kulod* abban az évben meg fogsz halni. M. bab. 20. | *kiktêti tulîs az sézi kižimî noš vuem* im folgenden Frühling wurde es wieder Zeit, dass man Hafer säte. WICHM. II. 144. || zürjén: *tölyn* télen.

Hónap, nap, éj: *köskemâud kikiwen sîlon t. ue é az* vágyódol utána abban a hónapban, mikor a kakuk szól. WICHM. I. d. 308. | *kajta nunalaz . . . kion taži šuni kutkâm* következő napon a farkas így kezdett szólani. M. 118. | *tunne nunâ u in* a mai napon, ma. WICHM. I. im. 11. a) b) c) d) stb. M. 158. | *kud nunâ u in kuškâuoz pid vižiam* mely napon hull lábam elé? WICHM. I. d. 411. | *inultêti sutka az adđêz so vumurtlen kîsnoiez vilin asleštiz dišse* a negyedik napon ruháját a vumurt feleségének testén látja. U. o. II. 162. | *u in liktillam tros vožojos* éjjel sok vožo jött. U. o. II. 134. | *u in Albasti-no tatêti liktâm* éjjel idejött az Albasti is. M. 82. || Vö. zürjén: *med veškô velôdtiššjas sylön voi yn oz vony* damit seine Schüler nicht in der Nacht kommen. WIED. 120. || magy.: *Pinkesdben.* LányiC. 300. | *ebbe az éjjêbe.* Nyr. I. 375.

-on végü igenévnél: *Galileja zariz kotyryn vetlon az Simonez adžem* indem er um den Galileischen See wandelte, sah er den Simon. WIED. 168. Ilyen használata az -in ragnak ritka.

Az -in ragos időhatározó néha azt az időt jelöli, a melynek határain belül, a mely alatt a cselekvés végbemegy:

eksei ars in d'irše mišoz a császár egyszer egy évben beretválja fejét. WICHM. II. tm. 63. | *mon oig sutka skîn vui daskik-šuars vjors* egy nap és egy éjtszaka alatt tizenkétezer versztet tettem meg. U. o. II. 167. | *odig gužem in ku in arš in budê* egy nyár alatt három rőföt nő. U. o. tm. 293. | *veš pir vižija d odig kos šušed-šana ne-no-mirid-no med-az lu* egész nemzetségeden át az egy száraz viaszt kivéve ne legyen semmid. M. 58. | *Inmar dūnnaaz kwat nēnals en tupatēsa vuttam* I. hat nap alatt teremte a világot. Nacs. 3. | *veš duñne-kalik pir-vižija z-no šisa uz bitti* az egész világ népsége összes nemzetségén át sem fogyasztja el. U. o.

Ezek a példák átvezetnek bennünket ahhoz az esethez, a mikor az -in rag a magyar -ig ragos (egy pillanatig tart stb., tehát mennyi ideig? kérdésre felelő) időhatározásnak felel

*) Vö. instrumentalis-szal: *dêrenêz sajkata mon uij sultê* midőn idejében költöttél, én nem keltem föl. M. d. 119.

meg: *aräs ošliš mussä ars en sijesa ud bëttë* egy éven át éven az egyéves tinónak a máját, nem fogyasztod el. Gavr. tm. 55. | *muziem viuiš söd kiüzeg og minut in šin uskijisa ku-ke bitto'z-ke* ha a földön levő fekete kigyót egy pillanatig tartó tekintetével megöli. WICHM. I. büv. 4.

Vö. magyar: *Míg a maga porontyára egy héten háromszor is adott tisztát, addig a király fiacskájára három hétben sem egyszer.* MER. Dun. népm. 3. | *Ha annyi időn meg tudod kerülni a várost, a meddig én, akkor megházasodhatol.* Nyr. XIV. 519. || A Bécsi és MünchC.-ben sokszor időtartást jelel a *-ben* rag a rendes *-ig* helyett. MHat. I. 64. || finn: *hän kutoo verkon viikossa* ő egy hálót köt egy hét alatt. Bud. Fny. 95.

Néhány szónak *-in*-ragos alakja azt az időt jelöli, a melynek letelte után, a mely múlva valami történik: *arñaskin Noj didikáz ležüm* egy hét múlva *Noj* a galambot küldte. Ucsseb. 179. | *ars en-no lëktäm Akaskamë* az évfordulóval (egy év múlva, ez a mostani év elmúlván) megjött a mi A. ünneünk. M. d. 173. | *ars in no liktem akaskaied ortšiz no koškiz* das jährlich wiederkommende Fest *ak.* zerrann und verschwand. WICHM. I. d. 224. | *ars in piez luoz* egy év múlva fia lesz. Sar. Azb. 35.

Már a helyhatározóknál láttuk, hogy az *-in*-ragos határozó néha szorosabban tartozik egy-egy névszóhoz (nem pedig a mondat igéjéhez), a melynek így mintegy jelzőjévé lesz; ez az eset — bár sokkal ritkábban — az időhatározóknál is előfordul: *ui in luškaskišiosleš vožma*, schütze sie vor nächtlichen Dieben. WICHM. I. im. 20.*)

Névutók.

a *žin* előtt. Rendszeren *-on* [ill. *-an*] végű igenevek mellett használatos: *koškon a žaz e nëljos pijostë türlë kërzan-këljos këržalo* mielőtt elmennek, a leányok a legényeknek különféle dalkokat énekelnek. M. 171. | *kinä-kä pellani kutkon-a žin* mielőtt rákezdik a varázsmondást. M. 177. | *kuas jugan a žin sašte soie* hajnalhasadás előtt isten fölkelte őt. WICHM. II. 141. | *kiön džutšez gurt doraz vuon a žin pottini kosem* mielőtt a faluhoz értek, a farkas felszólította az orosz embert, hogy ereszsze ki. U. o. II. 80. | *kulon-ažaz* halála előtt M. 62. WICHM. II. 100.

din in maga nem fordul elő mint időhatározó névutó, csak a már fent említett rövidített *-in in* alakjában, a mely az illető névszóhoz ragként járul. A töszó rendszeren *-on* (*-an*) végű igenév:

*) Határozószókat is használnak így; pl. *pir* mindig, folyton: *pir vižijad ne-no-ku-no . . . čecied med-az luili-ni* egész (tkp. folyton [tartó]) nemzetségedben sohase legyen mézed. M. 58.

š i i s k o n á z z i l i k t i z t e l - k e š mikor ettek, forgószelel jött. WICHM. II. 164. | *so kišnojez naške ni no naškoóna az uše* az asszony már leszáll, de leszállás közben leesik. U. o. II. 153. | *so-bere kiktetiaz m i n o n á z z d ž u t š d o r i n e v e l k e ž i l l a m z i* mikor másodszor mentek, nem szálltak meg éjjelre az orosz embernél. U. o. II. 159.

j o r s i n körül: *š u n d y d ž u ž a n j o r s y n* sagon inty vyle lykto napfölkelte körül a sírhoz jönnek. WIED. 208. | *kwamin ar-j o r s i n* mintegy 30 év alatt. Sar. Azb. 73, 89.

k o t i r i n bizonyos idő lefolyása alatt: *mon odig uj-k o t i r i n* müzemáz gírša . . . *ėuknali vil' nań vuto* én egy éj alatt a földet megszántván . . . reggelre friss kenyeret teremtek elő. M. 70. | *sőböre odig wi kotir kosem kwamin valez enerani* azután azt parancsolta, hogy egy éj alatt harmincz lovat nyergeljen meg. WICHM. II. 93. | Más példa: M. 70.

k u s p i n között, közben: *odig-pol tain ulon-kuspazi adami kudžisa, medojos-kuspın taži ušjaskam* egyszer itt tartózkodásuk alatt az ember megrészegedvén, a béresek közt így dicsekedett. M. 70. | *jo-vilä sultonän-no voj-dirän kuspın kižiškikiđ* ha a jégre való állás [ünnepe] és a vajás hét közt hallgatózol. M. bab. 93. | *piž so-kuspın jalan ujasa, ujasa čorigaš-dorä vuäm* a csónak ekközben mindig tovább úszva egy halászhoz jutott. M. 134. | *so kuspın kutškem kizjos virini* ekközben a fenyőfák el kezdtek mozogni. WICHM. II. 56.

p u š k i n közben, között: *kwamin kulli, «kultir» puškin «tšätir»* dreissig Zapfen, während des Tröpfelns richtet sich da etwas Steifes auf. WICHM. II. tm. 120. | *jumšan puškin sur tšeskit, ađlak sergin nižu muso: jumšan* közben a sör édes, magányos sarokban a leány kedves. WICHM. II. km. 67., I. d. 402. | *šion d'uon puškī n-ginε iška-vin luoz* evés-ivás közben barátot találsz. WICHM. II. km. 25.*)

š o r k i n valakinek a távollétében: *voj-vajon-šorka z karte z gur-vilistiž vaškām* mialatt ő oda volt vaját hozni (vaj-hozás távollétében) férje leszállt a kemenczéről. M. 133. | *mon-šorkin* az én távollétem alatt. M. VotjSz. 467.

v a ž s i n közben: *kišnoezlän milim pižon-va žsaz karte z no vuäm* feleségének lepénysütése közben megjött a férj is. M. 133. | *pižon-va žsazi karte z kišnoezli nošik . . . šuäm* fürdésük közben ismét így szólt a férj feleségének. M. 134. | *so va žs i n adami til-šukkonän korkaz til-no pottini vuäm* akközben az ember a csiholóval világot is ráért gyújtani. M. 142. | *so-va žs i n sojos šuräs-vilä potillam* akközben ők az útra jutottak ki. M. 126.

v i s k i n között: *odig-pol* — *jo-vilä-sultonän-no umištonän viskin* — *so niläz šur-muniz . . . vuli istäm* egyszer — a jégre-

*) Vö. az állapothatározókat.

állás és az *umiston* [ünnepek] között — azt a leányt mostoha anyja . . . vízért küldte. M. 57. Vö. *kuspîn* névutót.

3. Állapothatározók.*)

Állapot: *vütên azves-ukšo adžid-kä: bürdon* ha álomban ezüstpénzt láttál: sirás [lesz]. M. bab. 174. | *atšimeuen ta šamen šuvdiriaškemmi uiiin vötami väu medam?* éjjel álomban volt-e, hogy mi így fogunk mulatni? WICHM. I. d. 215. | *pužim busi-šorin da uraz silä* a fenyőfa a mező közepén magánosan (tkp. magányban) áll. VotjSz. 387. | *biži tubi kiš-puše erkaz lobaš tui ponna* gyorsan felmáztam a nyírfára, a szabadon lebegő kéregért. WICHM. I. d. 379. | *vale-ik ug tšida mestaz ulni šumpotemeniz* lovam örömeiben nem bír nyugton maradni. U. o. d. 441. || Vö. magy.: *Midőn a természet szunnyadoz álomban.* Ányos. | *Magam ba bolygom néma búval a forrás partjait.* Bajza.

Viszony: *žečkîn-burîn ulni-vilni žec kapci azla-paldä šot* add jó, könnyű jövődet, hogy jóban, üdvben élhessünk, lehessünk. M. 161. | *arsên léktäm Akaskamäz tēn es lēgēn, kauřakvaratäk duēnē med kēldētod val* intézzed, hogy ez esztendőben megjött Akaskánkat békességben, lárma, zaj nélkül ülhes-sük. M. 169. || *tutēn vañ ēskaljos odik lukēn kēllēsa vandāmēn adžü* itten látja, hogy mind a tehenek egy rakáson heverve, össze vannak kaszabolva. M. 90. || Vö. magy.: *Ne fualkodjál a jó szerencsében.* Fal. 577. | *Hagyjátok őt békében élni.* Pet. 329.

Cselekvés: *ti ka-ik kañju ad'ami vañ medam šundi utemjn* gibt es wohl unter der Sonne (im Angesichte der Sonne) so angenehme Menschen wie ihr? WICHM. I. d. 167. | *odig ke-ñešîn ulni* egyetérteni (egy tanácsban van). VotjSz. 138. (WIED.) || Vö. magy.: *mykoron sokayg allot volna ezenkeppen ev imad-sagyban.* Marg. Él. 76. | *Elmerült annak nézésében.* Ján. 22.

Árnyékban, ködben: *turim turnami bad'džim kiš-puven saukimaz* füvet kaszáltunk egy magas nyírfa árnyékában. WICHM. I. d. 34., 298. | *uzijän borē kišmaloz čukna-no salkēn busjosēn* a földi eper és boré-eper megérik reggel a fagyos ködökben. M. d. 170.

Vminek a fényénél: *surdeti poti tui tiu in, lageti poti iur tiu in, inmeti likti in tiu in* a nyírfaerdőn átmentem nyírfa-kéreg(ből való fáklya) fényénél; a fenyőerdőn átmentem a fenyő-szurok világításánál; az égen átjöttem az ég fényénél. WICHM. I. d. 407.

*) Mintegy a határon a valódi helyhat. és az állapothat. között állanak az olyan kifejezések, mint pl. *ke-ñešîn ponižî kalik* . . . egy gyűlésben embereket választottak. WICHM. II. 146.

Kezében: *pudo-životed kijad-kä oz ul* ha lábas jószágod kezed alatt (tkp. kezekben) nem él meg. M. bab. 75. || *atikai kiiin uuim no eksei ki uuie kilim ug* wir waren in der zarten Pflege (tkp. kezében) des Vaters und wir gerieten ja in die strenge Zucht des Kaisers. WICHM. I. d. 246. | *uštonez anikai no kiiin* der Schlüssel ist in der Tasche der Mutter (tkp. kezében, ő nála; *kijin* tehát a. m. hatalmában, *penes alquem*). U. o. d. 318.

Szívében, eszében: *mënam kütjosam-no tël žua* az én keblemben is láng ég. M. d. 29. | *tilad todadi vai medam?* denket ihr wohl daran? WICHM. I. d. 159. | *aslam miukidam nãupaško* ich sinn' in meinem Sinne. U. o. d. 74. | *innar . . . keltiz-na vižmã zî todinî asleštiz podem-pusjosses* Gott liess sie aber die Kenntnis der eigenen Zeichen im Gedächtnis behalten. U. o. II. 147.

Itt még a következőket kell megemlítenünk:

S'olta-bakatir veš cum-lipätãz mid dorin pottisa koškoz S'. hőse az egész kamratetõt másik oldalára fordítván, elmegy. M. 63. | *mid dorin pottinî v. middorintinî* a másik oldalra fordítani (pl. a ruhát v. vminek a fedelét). M. VotjSz. 400. | *kido-kis întijãz matën karësa lëktim mi tatsë* a távoli helyet közel[be] hozva jöttünk mi ide. Gavr. d. 94.

Névutók.

a žin előtt:

Valaki előtt, vkinek jelenlétében: *mon tiledle peimët ažen veramãz ti murt ažen veralã* a mit nektek a sötétben mondok, a világon (tkp. az emberek előtt) mondjátok. Kaz. Mát. 10, 27. | *Jirodiadalãn nëlëz murtjos-a žën äktësa Jirodliš mël-këdzã baštãm* Héródiás leánya az emberek előtt tánczolva, Héródes tetszését megnyerte. U. o. 14, 6. | *kunojosëz-a žën . . . vendégei előtt. Istor. 118.*

Valakinek szeme előtt: *soki-ik pokci pilãn sín-a žãz tuž badžin jur-tjer kildãm* akkor a kis fiúnak szeme előtt egy igen nagy ház jelent meg. M. 77. | *vuzerdi sín a žãm lujsãu-ke* bárcsak szemünk előtt volna árnyékokot. WICHM. I. d. 133. || *ton atškiškod minam sín a žãm tšuk'na no džuzãm šundi ka-ik* az én szememben a reggel felkelő naphoz hasonlóan látszol. U. o. d. 193. | *Vö. solen a žãz luë korka*, előtte ház jelent meg. U. o. II. 165.

Eredeti jelentése («előrészt, hely») van meg *og-a žën* «együtt» szóban (tkp. egy helyen): *ãn kurãkti, og-a žin ulsa, ačmãos um birã* ne búsulj, együtt élve mi nem fogunk elveszni. M. 70. | *so urt-murtjosën og-a žën ulã* ő együtt lakik a votjãkokkal. M. 95. | *ójdo bižom og-a žën* nosza, fussunk együtt. M. 90.

bordin -nál, mellett.

vuz bordin iska-vin ug lo kereskedés közben nem találsz

barátot. WICHM. II. km. 25. | «*érom*» — *šučsa ug vetlišké, vízjosež bordaz üz-kä lu* nem járok [valakivel], szeretőmnek mondván [öt], ha nincsen neki esze. M. d. 96.*)

dinîn rövidített alakja a következő különös alkalmazásban fordul elő: *koť mar už bordi o gnîn kutskono ni astim* minden munkához nekem magamnak (egyedül) kell hozzáfognom. WICHM. I. d. 461. | *pu ponna, turîn ponna, kutsaşkînî telîşkînî no ognîn mînono ug ni tabireze* fáért, szénáért, csépelni, a gabonát szelelni egyedül kell ezután mennem. U. o.

Hogy a következő alakokban: *ognam* (WICHM. I. d. 457, 462. II. 128.), *ognad* (u. o. II. 128.), *ognaz* (u. o. II. 192, 124, 160.; *ognaz* Glaz. Mát. 14, 23.), *ognadi* (Márk 6, 31.), melyek mind a glazovi nyelvjárásból vannak idézve (és ennél fogva lehetnének személyragozott *-nîn* ragos alakok), valóban a *-nîn* rag vagy névutó van-e meg, nem dönthető el teljes biztossággal, mert a többi nyelvjárásban *ognam* stb. alakok állnak velük szemben. Az *n—n* váltakozására pedig több példa van: *in* és Kaz. *in* ég; *šin*, Kaz. *šin* szem.

intijin helyett (*inti* hely).

mon ton intija d žužasal, minam luoz-a én felszállanék a te helyedben (te helyetted), nekem lehet-e? M. 72. | *milam in-tějén kiñ šedoz?* ki fog a mi helyünkben (helyettünk) játszani? M. d. 224. WICHM. I. d. 238. | *žužasa, šundi intijin veš duñneaz kotirtäm* nap helyett fölszállván az egész világot körüljárta. M. 72. | *milam no siem ug iuem in-tija z in-mared kittem ug med sotoz* statt dessen, was wir gegessen und getrunken haben, gebe (euch) Gott Brot ohne Spreu. WICHM. I. d. 367. || Vö. magyar: *jótét helyébe jót várj.* «Hogy a meghatározó szóból helyettesítést jelentő névutó lett, ez egyike a legátlátszóbb s legelterjedtebb átviteleknek. Hiszen sokszor a helyettes valósággal helyére áll annak, a kit helyettesít, teszem a fölváltó ör a fölváltandó helyébe.» SIMONYI, MHat. II. 203.

kotirin körül. Számnevek mellett «körülbelül, megközeleltőleg» jelentésű.

veralo leša niššu kotir uaijos úgy látszik, azt mondják, hogy körülbelül négyszáz (verszt). WICHM. II. 130. | V. ö. *kwamin ar-jorsin* mintegy 30 év alatt. Azb. 73, 89. || zürj.: *šojysjasys völy vit šurs verös gögör* der Essenden waren ungefähr 5000 Männer. WIED. 207. || magy.: 5000 körül.

Ilyenfajta számhatározásnál rendszeren *minda* («mennyeségű») használatos, pl. *vaíméž sü-kéz murt mēnda lüillam* valameny-

*) Vö. az utóbbihoz MUNKÁCSI jegyzetét: *bordaz* ezen értelemben «neki» szokatlan kifejezés; talán az orosz y hero van utánozva benne. M. 233.

nyien mintegy 120 ember voltak. Badz. 62. WIEDEMANN csak ezt az utóbbi szerkezetet ismeri, úgy hogy a fõnt említett zürjén mondatban a *vit šurs gögör* kifejezésnek a votjákban szerinte *vit šurys mynda* (nem pedig *kotir*) felelne meg. L. WIED. 155. || Vó. még *üüldonlé matä* körülbelül 40. Istor. 58.

kuspín között.

milam duonjos vüüzé-kä, üvül-dér kuspamé unjosmê ha eljönnek a mi ünnepünk, bizony nem alhatunk (tkp. nincsenek közöttünk álmaink). M. d. 176. | *odig-pol kabakü kvin vedinjos šošasa, kuspazi éyğäšni kutkillam* egyszer egy csapszékbe három varázsló gyülvén, egymás közt vetélkedni kezdtek. M. 85. | *adami . . . medojos-kuspín taži usjaškäm* az ember a béresek közt így dicsekedett. M. 70. | *kuspazi veraskini kutskillam* egymás között kezdtek beszélni. WICHM. II. 74.

puškin -ben, között.

déc atékrlän néléz-piez küt poškaz dec esüb lukaloz a jó atyuskának gyermeke keble belsejében jó gondolatot gyűjt. M. d. 209. | «*šedti ini kiži vllani tájä!*» *šuož as puškaz* «Megleltem már [a módját], hogyan kergethetem el azt», mondja magában. M. 121. | *i umšan puškin sur tšeskit, áulak sergin niu muso* a *jumšan* közben a sör édes, magányos sarokban a leány kedves. WICHM. I. d. 402., II. km. 67. | *vuz bordin iska-vin ug lo; šion-d'uoñ puškin-gine iska-vin luoz* kereskedés közben nem találsz barátot; evés, ivás közben találsz barátot. U. o. II. km. 25. L. az időhatározók közt is.

šorkin vkinek a távollétében, háta mögött.

šorkaz veraskini vkinek a háta mögött (rosszat) beszélni. M. VotjSz. 467.

šorin középen.

mon šorén šeklanodé kételkedni fogtok bennem. Istor. 133.

vilin fölött, rajta.

a) Gondolata, vágya rajta van: *šilojä potäm ämez-josid: volnoj kaliklän milkid so vilin* a bozótban kinőtt málnák: a szabad népnek gondolata rajta. M. d. 253. | *žazäg-län milkid vu vilin, vorgoronlän milkid vañ-bur vilin* a lúdnak gondolata a vizen, a legénynek gondolata a vagonon. M. d. 193a. | *džážeglen miukid vu viuin, milam no miukid niu viuin* die Gedanken der Gans sind auf dem Wasser, unsere Gedanken sind bei den Mädchen. WICHM. I. d. 64. | *džážeglen milkid šéži vilin* die Gans sehnt sich nach dem Hafer. U. o. d. 437., II. km. 77.

A szerkezet magyarázata világos. Hogy mennyire érzik még ezekben a szólásokban a *vilin* eredeti jelentése, azt talán legjobban ez a szójáték mutatja: *nillen milkid pi ulin, pilen milkid níl vilin* das Mädchen sehnt sich nach dem Burschen, der

Bursche nach dem Mädchen. WICHM. I. d. 437., II. km. 77. (Ugyanez I. d. 474., csakhogy mind a két mondatban *vilin* névutóval). || Vö. magyar: *De rajta járnak váltig gondjaim*. Szenv: Messz. 73. | *Ehes lónak zabon az eszi*. Nyr. VII. 130. || «Egyéb-iránt más nyelvekben is közönséges ez a kép: ném.: *über etwas nachdenken*, ang.: *to reflect upon . . .*, fr.: *réfléchir, spéculer, rêver sur quelque chose.*» MHat. I. 143.

β) A gondolkodik-félékhez tartozik ez is:

ĕknu sultoz vorgoroned, už-viljosad voldirjaškoz reggel fölkel a legény, szétterjeszkedik a dologra (figyelmét ráirányozza; sürgölődik-forgolódik munkáján). M. d. 252. Eredeti jelentésében: *ĕkna žužuloz šundijed, kwar-viljosad voldirjaškoz* reggel fölkel a nap, szétterjeszkedik a leveleken (t. i. a fénye). U. o. || vö. magy.: *Ne törődjél a magad betegségén*. Hall: Paizs. 470.

γ) *dun-vilin silni* alkudozni (tkp. az áron állani): *vor-dini pudo-život baštikid kema an sil dun-vilin; kema dun-vilin silid-kä, pudo-životed uz ul-ni* ha lábas jószágot vesz el tartásra, soká ne alkudjál; ha soká alkuszol, lábas jószágod nem fog majd élni. M. bab. 133.

δ) Vminek megfelelni, eleget tenni: *siliz ajlän kil vilaz* megfelelt atyja parancsának (Kár.: cselekedte az atyjának akaratát). Glaz. Mát. 21, 31. || Névutó nélkül is, *-in* raggal: *aslaz bagadajaz sëlmtä* nem tett eleget ígérétenek (nem állotta, tartotta meg a fogadását). Istor. 166.

ε) *kalik vilin: kâvik vimin džuk pöšte-no dinaz keñiro šidez-no ebou* az emberek előtt kását főz; de odahaza (azaz rendesen) még darából csinált leveसे sincsen. WICHM. II. km. 45.

4. Essivus.

Az essivus kifejezésére rendesen az instrumentalis *-ä-n* ragja szolgál, de az *-i-n* rag is előfordul ily használatban.

Kunoïn kema ulsa, baka-ämes-pi noš-ik gurtaz bertäm soká léven vendégségben (tkp. vendégben), a békavó ismét visszatért falujába. M. 78. | *keña ar uliskod saldatin?* das wievielte Jahr dienst du als Soldat? WICHM. II. 165. | *so-berš so vit ar ulisa šedem saldatš no ulem saldatin dasvit ar azután* öt év múlva katona lett és tizenöt évig szolgált mint katona. U. o. | *kuke soki (saldatin) mino saldatjos pis korän* einmal (während des Dienstes) gehen die Soldaten, um Holz zu hauen. U. o.

Vö. magy.: *Teste, lelke zálogba van* (eladósodott ember). Nyr. VI. 173. | *Örökben nekünk adták*. Hall: Pajzs. 313. || finn: *poika on paimenessa* a fiú pásztorkodik (pásztorban

van). Bud. Fny. 94. | cseremisiz: *tudo meman aulušto kütü-cöštö ö a mi falunkban pásztorban van.* NyK. III. 100. || Vö. magy.: *meghívlak a vendégbe, de nem a lakodalomba.* Nyr. IX. 32.

kĩdökĩn távol: *kusépmé kudökėn, lulmė matėn* a távol-ság köztünk nagy (tkp. a köztünk lévő tér távol[ban] van), de lelkünk közel van. M. d. 56. Hasonló példák WICHM. I. d. 291, 292. | *kĩdökĩn-a kuzonož?* még messze van Kazánig? WICHM. II. 130. || *touėžen pĩlem mãu(i) mãtin?* warum sind der Mond und die Wolke einander so nah? U. o. I. d. 72.

5. Partitivus.

Rendesen névutók segítségével fejezik ki. Pusztá főnévvel csak nagyon ritkán:

kãuikĩn nõ kãuik ug oi tuž uno ug az emberek közt igen sokféle ember van. WICHM. I. d. 364. | Vö. *kalikã potondĩrja žėc kĩtkon valjostã šotĩsalĩd-kã* a sokadalomba (tkp. népbe) való menés idején vajha jó befogni való lovaiddat adnád. M. 163.

Vö. magy.: *A nagy urakbann kevésb jót találok, mint rongyos prórokbann.* Orczy: KöltSz. 181.

Névutók.

puėkĩn: šĩd-nãn nõ poškĩn šĩd-nãn van, vížez nõ baštĩs arak van az ételek-italok közt mindenféle étel-ital van, az észtrabló pálinka is van. WICHM. I. d. 226. | *ta «argėšjos»: ċėn pereškãs pijos-murtãn kėšno-murt argėš pũksėmtã perešjos poškėn* ezek az *argėš*-ok a legöregebb férfi és nő azon vének közül, kik még *argėš*-t nem ültek. M. 171. | *kinli-kã semĩa-puėkad...* *šot* add oda valakinek családbelijeid között. M. bab. 75. | *áj Mãrĩa, ton nėl-kėšno zãtez-poškėn dano!* ó Mária, dicsó vagy te a női nemben. Badz. 15. || Vö. magy.: *Ritkán vagyon a hegedűsben bornemisza.* Decsi: Adag. 120.

kuspĩn: o'uo kuspãdi dĩšmon van-a? talán féltékeny van köztetek? WICHM. I. d. 129. || Vö. magy.: *Mint az rózsza az töviskek között, olyatán az én szeretőm az leányzók között.* Pécsi: Szűz. 155.

polĩn: ne-no-kĩn-no ti-polĩn ĩstaršĩnãã pĩrono-kãdez ovėl köztetek (közületek) egy sincs, a ki a bírói székbe való volna. M. 143. | *uz luã-nĩ ta-berã ud-murt kalik-polĩn ta Kalmãz-bakãtirjos kãdešjosiz* nem lesznek már ezután a votják népben ezen Kalmãz-hősökhöz hasonlók. M. 63.

Fokos Dávid.

Értelmi egyezés és hasonló incongruentiák a magyarban, finnben és törökben.

KERTÉSZ MANÓ az «Analógia a mondat szerkesztésben» cz. jutalmazott dolgozatában (különnyomat: Nyelvészeti Füzetek 21. sz.), melyet közelebbről az Akadémia is dicséretben részesített, azt igyekszik bizonyítani, hogy azok a jelenségek, melyeket közönségesen értelem szerint való egyezésnek [constructio ad sensum] szoktak nevezni, szintén analógiás alakulások, mint sok más szerkezet, s hogy az analógia és kombináló mondat szerkesztés, nemkülömben az értelem szerint való egyezés a létrehozó okot tekintve tulajdonképen egy és ugyanaz. (Id. m. 26. és 10. l.)

A különben jóra való dolgozat egyéb tételeit és eredményeit ezúttal mellőzve (esetleg majd más alkalommal ismertetjük), itt csak az ú. n. értelmi egyezéshez, annak magyarázatához kívánok szólni röviden. Ugyanis e kérdéssel is már régebb idő óta foglalkozgatom s a magyar értelmi egyezést is behatóbban szeretném tárgyalni, mint olyan kérdést, mely újabb, lélektani alapon szintén megérdemli a behatóbb figyelmet és kutatást, e «kivételek» megmagyarázását.

Itt csak egy pár, KERTÉSZTŐL is magyarázott ilyen szerkezetet, mondat csoportot kívánok a valóságnak megfelelően másként magyarázni meg, hozzávévén a rokon nyelvek köréből pl. egyfelől a finnnek, másfelől a töröknek egynehány szintén itt érinthető szerkezetét.

A) Magyar nyelv. — KERTÉSZ szerint a) a számnévi jelzős alany után álló többes számú állítmány az effélékben: Az két lovas legény Apponyi uram után harmad napra *indultanak* el onnat (Lev. T. 2:171), ilyen úton jöhetett létre: *A két lovas legény... indult + a lov. legények indultak*; tehát kombinációval, melyben az utóbbi szerkezet analógiája hathatott az elsőre. Nem tekintve az esetleges latin hatást, mely a régieknél effélékben szintén érvényesülhetett, nem egyszerűbb-e arra gondolnunk csak, hogy itt egyszerűen a «többség képzete» v. «érzése» (sensus) nyomult előtérbe a levélíró pennája alatt

az állítmány kifejezésénél, s ez annál könnyebben történhetett, mivel a tulajdonképeni állítmány az alanytól messzibb van, és a formai egyezés (a két lovas legény *indult*) szükségének érzése sem gátolta az író-t a többes szám alkalmazásában. Vö. az efféléket is: *Tizönkét kömijes* esszetanakodék, magoss Déva várát hogy *fölepittenék* (KRIZA, Vadr.). — Éppen így egyszerűen a többség képzetének kifejezésével van dolgunk a többes számú állítmánynál, vagy a számnév után álló többes számnál az effélékben: *Hat vagy nyolecz ember* az testet rudakon *vitték* (APOR: Met. 409). Lássá, hogy a *tizenkét vitézek* is *arra tartanak* (Vadr. 473), stb. Az a kombinációval való analógiás, közvetítéses magyarázat itt nemde nehézkes, metafizikai magyarázat volna; mikor a mondat KERTÉSZ szerint is, mint WUNDT tanítja, szimultán, spontán természetű, teljes képzettartalmával egyszerre lép föl a tudatban. Közvetve, igen, hathatnak tán mindezekben a többes alanyú mondatok is, de nem az olyan másodíknak fölvett, állítólag kombinált változat, hanem általában a többes alanyú mondatok; és hát azokban is a «többség képze» jut kifejezésre.

β) Így magyarázhatók szerintem az olyan szerkezetek is, melyekben egyes számú alanyhoz a vele kapcsolatban levő *-vel* ragos társ-határozó következtében szintén többes számú állítmány járul. Tehát az effélék pl.: *Zrinyi Deli Viddal így beszélnek vala* (Zr. 10: 14). — KERTÉSZ szerint az ilyen mondat is analógiás alakulás volna, mely ebből a két mondatból «állt elő»(?): *Zrinyi Deli Viddal így beszél vala* + *Zrinyi és D. V. így beszélnek vala*. Nem egyszerűbb-e itt is egyszerűen úgy képzelní el a dolgot, hogy az író lelkében az állítmány kifejezésénél egyszerűen a «többség képze» nyomult előtérbe, és ez itt ismét annyival könnyebben történhetett, mivel személyekről, több személyről volt szó. Az a két mondatból való feltevés, kombinációs-analógiás szerkezet, nemcsak hogy lehetetlen durva érzékeltetése az egyszerűen is elképzelhető önkénytelen, szimultán mondatalkatnak (vö. az összevont mondatról szóló munkámat effélékre); de metafizikai is, mintegy közvetítésekhez fordul, a hol a jelenség közvetlenül is elképzelhető és elképzelendő. — S nemde nem a többség képzetének v. érzésének egyszerű előtolulásával, mintegy előre való logikai, helyesebben lélektani egyezéssel van-e dolgunk pl. az effélékben is: *Az első tánczot járták* az násznagy a nyoszolyó asszonynyal (APOR: Met. 386. KERTÉSZ u. o. 28. l.). Mint pl. *Mögállnak, mögállnak három hajdu legén* Bíró Jánosnének kötött kapujába. (Népk. Gyüjt. 3: 22. Bíró Anna balladája.)

γ) De meg nem is tudja olyanformán kimutatni KERTÉSZ a többes számú állítmány okát az *egyik-másik, kiki-féle* szerkezetekben,

ilyen példákban: Az *egyik* az hajónak utolsó részébe, *másik* az elsőbe *ilnek vala* (PESTI Mes. 207, u. o.). «Az efajta mondatoknál — mondja — nem tudjuk kimutatni azt a szerkezetet, a melyeknek a hatása alatt többes számba került az állítmány; egyebet nem mondhatunk, mint hogy ezekre a mondatokra magának a többség fogalmának volt hatása.» Természetesen éppen azért nem analógiás alakulások, legfőlebb a többes alanyú szokásos szerkezetek analógiája hathatott volna és hathatna az efféléknél is; de helyesebben így beszélhetünk: sokszor tán idegen hatás is van bennük, de akkor is s tulajdonképpen a többség képzete (nem is logikai fogalma, hiszen tulajdonkép csak lélektanilag s nem logikailag szólhatunk) jutott érvényre (s nem: «volt hatással», mint KERTÉSZ magát kifejezte). — És így magyarázható a KERTÉSZTŐL e) pont alatt fejtegetett gyűjtő fogalmú *kiki* után álló többes szám is, mint pl. Édes övéikhez *kiki* oszolhatnak (AR. Bud. H. 10. 1.).

Helyesebben értelmezte az efféléket Gombocz Z. «A jelenkori nyelvészet alapelveiről» szóló dolgozatában (különnyomat 40. l.), a mihez csupán annyit jegyezhetünk meg, hogy «logikai» helyett nemde inkább «lélektani» egyezéstről lehet szó az effélékben, mint már fennebb éreztettem, minthogy a nyelvben — mint tudjuk — nem a gondolat, a logika, hanem a lélek egyszerű megnyilatkozása jut első sorban kifejezésre.

d) Tovább menve a KERTÉSZTŐL is hangsúlyozott több cselekvő személy fogalma érezhető az *egymás* használatánál is, mikor így beszélünk: *szeretik egymást v. Egyik a másikat gyűlölik* (ZRINYI 1:65. KERTÉSZ u. o.). A fogalmat is azonban ismét lélektanilag értve és nem úgy szólva, mint KERTÉSZ, hogy az a többség fogalma hatott az egyes számú szerkezetre: *szereti egy (a) másit*; hanem: egyszerűen ez a «többség képzete» jutott egészen önkénytelenül kifejezésre az állítmányban.

e) Így érthetők és csakis így magyarázhatók szerintem azok a leggyakrabban említett efféle mondatok is, melyekben az alany gyűjtőnév (collectivum) s az állítmány többes számban áll.*) Pl. Jámbor népe a kis helynek, halkan lépve *gyűlnek, mennek* (AR.: Ünneprontók). KERTÉSZ az efféléket úgy magyarázza, hogy ezekben egy többes számú főnév hatott és hozta létre az incongruentiát, ilyenformán: jámbor népe + jámbor lakói. Nem természetesebb és nem egyszerűbb-e itt is a közvetítő metafizikai suppositio — kombináció és analógia — helyett azt mondani, hogy itt az alany gyűjtőnév és egész önkény-

*) Vö. a latin és görög nyelvtanokat is.

telenül benne van a többség, sokaság képzete, s éppen következő új verssorban, némileg tán a rím kedvéért is kerülhetett az állítmány többes számba. Vagy mint pl. HEGEDŰS ISTVÁN kifejezi az «Értelmi egyezés a görögben» cz. cikkében (NyK. 25:207): az effélékben «a lényeg az, hogy a gyűjtőnév mellett az állítmány distributív jellegű és így kerül többesbe».

ζ) Hasonlóképpen magyarázhatók a *kegyelmed*, *kegyelmetek*, *nagyságtok* stb. régi megszólítások után való értelem szerint való egyeztetések is, a melyek a rendes formai egyeztetés mellett előfordulnak. Pl. rendes formai egyeztetéssel: Te *kegyelmed* v. *kegyelmetek* legyen (egyes 3. sz.) segítségével nekie (RMNy.); értelmi egyeztetéssel: *Ó hatalmasságok éhen jöttek vissza* (MIKES; többes sz. 3. sz.); de így is: Isten *tartson Nagyságotat* (RMNy.; egyes 2. sz.). Utóbbi esetekben a többség, illetőleg a személy képzete nyomult előtérbe, s ezért áll amott többes szám (*jöttek*), emitt meg egyes 2. személyre értett igealak (*tartson*) mintegy a szokástól eltérőleg. — Igen, kombináció van aztán az affélékben, hol «az író — mint KERTÉSZ is kifejezi — a formai szerkesztést elhagyja és átcsap az értelem szerintibe», tehát a két utóbbi szerkezet önkénytelen vegyítésénél, pl. Azért én böcsülettel *kérom* kglmetöket, mint jóakaróimat, hogy az jövő hétön *fölkülygötök* (KERTÉSZ id. m. 30. l.).

B) Mármost a fennebbiekhez hasonlóan magyarázhatók a rokon nyelvek közül pl. a finnben, nemkülömben a törökben is egynémely szerkezetek.

Így a finnben *a*) mikor, bár ritkábban, egyes számú gyűjtőnév után többes számú állítmány van, pl. *Joukko koulupoikia, kirjat kainalossa, huutavat ja huijaavat yhdessä ajurin kanssa* (SETÄLÄ finn mondattana) = «egy csoport iskolásfű... kiabálnak és kurjongatnak». Az effélék magyarázata ismét a többség képzete és távolabb álló állítmány.

β) Ennek éppen ellentéte az, mikor ugyancsak a finnben partitívusi alany, és pedig többes partitívusi alany után az állítmány egyes számban áll, pl. *Taloja on palanut* = «házak égett le», tulajdonkép a házakból egy csoport. Éppen így: *poikia juoksee pihalla* = «gyermekek futkos», tkp. gyermekekből futkos egy csoport, az udvaron. Sokszor ki is lehet tenni a «csoport»-ot: *joukko poikia juoksee*. — Ellenben: *pojat juoksevat*: «a gyermekek futkosnak»; az állítmány itt többes nominatívusi alany mellett a finnben is többesben. — Fennebbi példákhoz hasonlóan: *Ihmisiä tulee*: «emberek jön»; *lapsia on kuollut*: «gyermekek meghalt» (FÁBIÁN, Finn nytan). *Lintuja lentää katolle* (BUDENZ, F. nyt.): «madarak repül a házfedélre», tkp. a madaraktól

egy csoport. *On siellä tyttöjä, on komioita* (Kanteletar, 8.) = «van ott leányokból, van csinosakból», azaz: vannak ott csinos lányok. Eme partitívusos példákban mintegy a többség egységbe van foglalva, mint pl. a görögben is a többes semleges alany után álló egyes számú állítmánynál: ez a magyarázata a látszólagos incongruentiának.

Ez az eset fordul elő akkor is, mikor a költői nyelvben és a közbeszédben többes nominatívusi, tehát határozott alany után is állhat egyes 3-ik személyben az állítmány, pl. *miehet meni*, tkp. «az emberek ment», *koirat haukkuu*, tkp. «a kutyák ugat» (L. FABIÁN, Finu nytan 217. jegyz. és BUDENZ, Finn nyt.² 115. l. 2. jegyz.). Ilyenek még: *Linnut litteli sanoja* (Kalevala, I. runo 69. s.) *Mumat vierähti veteihen* (Kalev. I. 225). *Minä tyttö, kaunis tyttö, kun mun pojat näkee* (Kanteletar 14 d.) stb. — Mindezekben a többes számot mintegy csoportot, sereget, egészet kell felfognunk, a minthogy a többes szám is tulajdonképpen egy csoportot jelent, és tán a partitívus után álló használat is hathatott; így állhat itt mintegy az állítmányi képzet formai elhanyagolásával egyes számú állítmány. Vö. a magyarban is az efféléket: «Az embereket boldoggá tette a tudat» e h. «boldogokká» stb.

Még inkább érthetők a finnben az effélék: *Tytöllä on kauniit silmät* (= «a leánynak van szép szemei»). *Hänellä on pienet kädet* (= «neki van kis kezei»). *Ukolla on harmaat hiukset* («az öregnek van szürke haja», tkp. hajszájai). *Saappaat on jalassa* (= «a csizmák van a lábán») stb. Kivált az *on* (neki van) és az *ei* tagadó ige mellett így mindig. Pl. utóbbira: *Kultani silmät ei katsele noita* (= «kedvesem szemei nem néz őket», Kanteletar, 8 d.). — Az effélékben a többes számú alany mintegy collectivum, illetőleg plurale tantum (hajszájai = haja), a mely mellett még inkább állhat az egyes számú *on* v. *ei*, kivált ha előre van bocsátva. Vö. a magyarban is: *Fáj a lábaim. Fáj a szemei. Ezek az én fíjajim mind ojan*, stb. (Népnyelvből.) Előbbi-félékben, az igaz, a többes számú alany (lábaim, szemei) bizonyára indogermán hatás lehet a magyarban is (vö. *lábam, féllábam* stb. magyaros kifejezéseket), mely előtt az állítmány képzete mintegy előretolult egyes számban és úgy került utána az alany, többes számban.

Jegyzet. Ime így érthetők mondattani alapon a «plurale tantum»-ok és az effélék is pl. *miehissä* «valamennyien, egész sereggel, egy tömegben»; tulajdonkép: «emberekben». — Affélékre vö. pl. *sakset* «olló» mintegy összefoglalva a két ollórész; *suutset*, «zabola, fék, kantárszarak»; *kangaspuut* «szövőszék», tkp. «vászonzák», *kytkyt* «nyüg» stb.

γ) A több egyes alany után álló többes számú állítmány, mely

a finnben rendes, mint pl. *isä ja äiti tulevat* (= «az apa és anya jönnek»), indogermán hatás lehet, mint annyi más jelenség e nyelvben; de kivált személyeknél és távolabb álló állítmánynál a többség képzetének előnyomulásából is magyarázható. Vö. a magyarban is: *Péter és Pál, tudjuk, nyárban összeférnek a naptárban* (ARANY). — A költői és közbeszédben azonban a finnben is előfordul az egyes számú állítmány is, pl. *Isä ja äiti on kylässä* («az atya és anya van falun»), mint: *Laet lauloi, ukset ulvoi, kaikki ikkunat iloitsi* (Kalevala, SETÄLÄ Finn mondattan); vagyis mint többes alany után is egyes a fentebb látott okból, s mint a hogyan a magyarban több alany után is legtöbbször egyes szám áll.

δ) Egyes szám áll a finnben is — mint tudjuk — több alany után is, mikor az alanyok egy egységes fogalmat vagy szoros egységet alkotnak, pl. *Sitä todistaa puheenne ja tekonne*, «ez bizonyítja beszédetek és tettetek» (SETÄLÄ, Finn mondattana). Mint a latinban pl. *tempus et locus convenit; religio et fides anteparatur amicitiae* stb. S mint továbbá a finnben egyes számú az állítmány a görög többes semleges alany után álló egyes számú állítmányhoz hasonlóan akkor is, mikor a többes határozott, nominativusi alany nem élő lényt s így nem személyeket jelent, hanem dolgokat, melyeknek többsége nem érezhető ki annyira, mint a személyeké. Pl. *Siellä tuntuu soiden kylmät henkilykset* «ott érzik a mocsarak hideg leheletei» (SETÄLÄ u. o.). Itt mint nem élő lényeknél a többség nem jut kifejezésre, mint látjuk, a különben is előrebocsátott, nyelvtanilag incongrues állítmányban: azért van egyes számú igealak.

γ) A fentiekhez hasonlóan állhat a törökben is α) számnevek után a rendes, szokásos egyes szám helyett többes is, kivált ha jelzője van a főnévnek, pl. *iki çoçuk* «két gyermek», de *iki hajlaz çoçuklar* = «két bitang gyermekek» (PRÖHLE, Oszmán-török nytan). Mint a magyar népnyelvben is: *három királyok, harmadnapok alatt* stb.

β) Ellenben a fentiek alapján maradhat az állítmányi melléknév rendesen egyes számban többes alany után is, pl. *biz burali-jiz*, «mi idevaló vagyunk», *siz köjlü-sünüz* «ti falusi vagytok» (KÜNOS, Oszmán-török nyelvkönyv). Mint a magyarban is olykor a népnyelvben: *Mi idevaló vagyunk. Hová való vagytok?* «Aj bizon mi vagyunk mező-detrehemi» e. h. mező-detrehemiek (Népk. Gyűjt. 3:23, Bíró Anna ball.)* — Éppen úgy továbbá a törökben: *Çiftçiler pek zengin dirler* «a földművesek nagyon gazdagok», tkp. gazdag vannak. Sőt az ígéről

*) Vö. az indogermánságban is az efféléket: *Die Menschen sind gut*. Ellenben: *gute Menschen*.

is elmaradhat a többes szám jele, pl. *onlar 'âkîl dir* «ők okos van» (PRÖHLE nyt.). — Mindezekben a congruentia nélkül is érthető az állítmány képzete, éppúgy mint pl. a mai magyar nyelvben az egyes számú birtokos személyragozás az effélékben: *A nagy embereknek az a sajátsága*, régebben: *az a sajátságuk*; vagy: *az ő házuk*, e h. *az ôk házuk*;* effélékben a többes szám kétszeri jelzése tán az egyhangúság elkerülése végett is válhatott feleslegessé.

Ilyen alapon bizonyára helyesen mondja BÁLINT GÁBOR török nyelvtenában, hogy a törökben a harmadik személyű ige többes számú főnév után is egyesben marad azért, hogy a sok *-lar, -ler* a mondatban össze ne csoportosuljon, p. o. *arabalar geldî* «a kocsik eljöttek», tkp. «a kocsik eljött» (55. l.). És bizonyára egyfelől szintén erre megy vissza, hogy az arab többes után az ige már többes számban áll, p. o. *medslîsî mearif aazasî sehîrimüze geldîler* «a tudós társaság tagjai városunkba jöttek» (B. G. u. o.). Itt t. i., az arab többesben, a *-lar, -ler* nem ismétlődik.

γ) A többség képzetének kiemelése végett egyezik ismét az állítmányi főnév számban is a többes alanyval, míg az ige ismét egyesben marad, mert a mondat képzettartalma úgy is teljes, pl. *bu çoçuklar bizim mekteb-arkadařlarımız dir* «ez(ek) a gyermekek a mi iskolatársaink (van)».

δ) Végül a jelző nem egyeztetése, változatlanul hagyása a többes számban is, pl. *çaliřkan çoçuk* «szorgalmas gyermek», *çaliřkan çoçuklar* «szorgalmas gyermekek», a törökben is, mint a magyarban, annál fogva lehetséges, mert a képzet, jelző és jelzett képzete, mint egységes fogalom lélektanilag úgy is érthető. — Az, hogy az elülálló jelző is egyeztetődik a finnben rendszeren, indogermán hatás is lehet, mint sok egyéb, mert az a finnugor nyelvekben nincs meg; de természetes úton is fejlődhetett, mire nézve az összes nyelvjárási adatok adhatnának fölvilágosítást. Az egyeztetés különben bármely nyelvben nem egyéb, s így az idevonatkozó számszerinti egyeztetések sem, mint előre vagy hátraható hasonulás a mondatban a ráértés, vagy itt még a többség világosabb kifejezésére. (Vö. A ráértésről szóló dolgozatomat, Nyr. 1905.)

ERDÉLYI LAJOS.

*) RÉVAI és az ő korában, tudjuk, így kívánták: az embereknek könyvök stb.

Ismertetések és bírálatok.

KÚNOS IGNÁCZ: *Oszmán-török nyelvkönyv.* (Janua linguæ Ottomanicæ.) Budapest, 1905. A Keleti Kereskedelmi Akadémia kiadása. 8-r. VIII+524+94 l.

Ezen vaskos kötet tartalma a következő: 1. népnyelvi és irodalmi szövegek; az előbbieket nagyjából a szerző saját gyűjteményéből valók s nagyolt latinbetűs átírással vannak közölve; az irodalmi szövegekben «nem annyira a kiejtés hűségére, mint inkább a leírt anyag átírására» törekedett; a szövegeket rövid irodalmi utójegyzetek kísérik vagy bevezetések előzik meg; 2. a népnyelvi szövegekhez való szójegyzék; 3. az oszmán-török köznyelv nyelvtana; 4. a török írásfajok ismertetése; közgazdasági és kereskedelmi iratok, pénznemek stb. faksimiléi; 5. a török irodalmi nyelv alaktani sajátosságai; 6. az irodalmi szövegekhez való szójegyzék; e két utóbbinak összeállításánál a szerzőnek «hathatós segítségére» volt GERMANUS GYULA bölcsészethallgató; 7. arab-írástól származó szövegek.

Erről a munkáról két külföldi ismertetője hazai folyóiratainkban igen elismerőleg, sőt mondhatni, szinte szokatlan lelkesedéssel nyilatkozott. Az egyik, MELIORANSKIJ PLATON a Keleti Szemlében (VI. 370—1) megjelent rövid ismertetését azzal kezdi, hogy «mit innigster Freude begrüßen wir das neue Werk des um die Turkologie so hochverdienten Dr. J. Kúnos», azután a chrestomathiáról azt mondja, hogy az «vollständig», a fonétikai és a nyelvtani rész «ist auch genau und vollständig». — Másik ismertetője, WINKLER HENRIK boroszlói tanár a M. Nyelvőrben (XXXIV. 514—516) nemcsak «fényes könyv»-nek mondja, hanem olyan dicsérettel is illeti, a milyent emberi alkotásra csak a túlzó lelkesedés mondhat, t. i. azt mondja róla, hogy «tökéletes munka». Szerinte «a latin betűkkel való átírás igazán példaszzerű», s «a tulajdonképeni alaktan nagyon bő és tökéletes»; az igeképzésről és az igenevekről szóló szakasz — a melyben W. szerint «Kúnosnak élelslátása... annyira szembetűnő» — «rövidsége mellett is rendkívül teljes, pontos és áttekinthető», s «hasonló rend és vilá-

gosság jellemzi a névszóképzés tárgyalását», és «a példák bősége s a szerző olvasottsága ebben a szakaszban is valóban csodálatot érdemel». Azonban a könyvnek «tökéletes» volta iránt maga W. is némi kétséget támaszt az olvasóban azzal a mondásával, hogy «talán fognak e könyvben itt-ott hiányt vagy kivetőt találni», továbbá azzal, hogy alább maga is konstatál benne kifogásolni valót és sajnálja, hogy mondattan nincsen benne.

Korántsem akarom tagadni, hogy Kúnos nyelvkönyve hasznavehető munka, a mely a kitűzött gyakorlati célnak elég jól megfelel; de nem tudományos munka. Nyelvtani része nem áll magasabb színvonalon, mint azok a nyelvtanok, a melyek — mint MELIORANSKIJ fönebb említett ismertetésében mondja — «fast alle rein praktische Ziele verfolgen». (Ez a lekcisnylés, közbevetőleg mondva, kissé különös egy szintén gyakorlati célra írt és szerkesztett munka magasztaló ismertetésében.) Az ismertető szerint «verdient das Buch von Dr. J. Kúnos besondere Beachtung, da darin fast alle Gattungen sowohl der volksthümlichen, als auch der künstlerischen Litteratur der Osmanen vertreten sind». Mindenesetre elismerést érdemel az ügyesen összeállított chrestomathia, de ez tudományossá nem teszi a könyvet; nyelvtani része pedig tudományosság tekintetében mögötte áll a jobb török nyelvtanoknak, a milyen pl. a KASEM-BEGÉ, a REDHOUSEÉ, vagy a MÜLLER ÁGOSTÉ; ez külömben már magából a könyvnek gyakorlati rendeltetéséből természetesen következik.

Hogy a könyv «tökéletes» volna, mint WINKLER állítja, arról természetesen szó sincs; sőt azt kell mondanom, hogy messze áll a tökéletességtől. Nem szándékozom egészen részletes bírálatába bocsátkozni, csupán egynéhány megjegyzést akarok rá tenni, a melyeket a szerző a második kiadásban esetleg figyelembe vehet.

A hangtani részről azt mondja WINKLER, hogy «igen világos és áttekinthető. Talán még senki sem fejtette ki a török hangtant olyan érthetően, olyan röviden s mégis minden fontos részletre kiterjedve, mint Kúnos e fényes könyvében». Pedig ennek a hangtani résznek bizony nem csekély fogyatékoságai vannak. Mindenekelőtt kitűnik előle a szerző fonétikai ismereteinek hiányos volta. Az oszmán-török nyelv hangjait egészen laikus módon csak nagyjából határozza meg s rendszeren egyszerűen helyettesíti a hozzájuk legközelebb álló magyar hanggal. Neki a *kef* betűvel jelölt explosívák azonosak a magyar magashangú szavak *k*-jával és *g*-jével (198. l.), holott ez a magyar *k* és *g* præpalatalis posterior, a *kef* betűvel jelölt török explosívák pedig csak bizonyos hangtani helyzetekben posteriorok, de többnyire előbbre, sőt jóval előbbre képződnek (præpalatales anteriores), azért némely

nyelvtaníró *ki*, *g^t* vagy *kj*, *gj*-vel jelöli őket. — A nyílt és a zárt *e*-féle hangok közt nem tesz különbséget (190. l.). — A gutturalis *i* szerinte «a szájüreg hátsó részén kiejtett *i*» (190. l.). — A *h* gégehang az ő táblázatán a «torokhangok» közt foglal helyet (197. l.). — Szerinte az *a* és *ā* éppúgy középső nyelvvállással képződik, mint az *o*, *ō* (191. l.), pedig ezeknek a képzése helye közt jókora a távolság. — Helytelenül mondja, hogy «diftongusok a török nyelvben nincsenek», és helytelenül folytatja így: «ha csak azoknak nem vesszük az egyes magánhangzók-nak *v*-vel való találkozását, mely esetben *au*, *ou* és *eü*-nek hangzó hangsoportok támadnak» (193. l.). Ebből nem lehet kivenni, hogy ezen hangkapcsolatokban a második elem félhangzó *u*, *ü*-e, vagy pedig bilabialis *w*, mint a kazáni tatárban. Az *ai*, *ei*, *öi* hangkapcsolatokat pedig egyáltalában nem veszi diftongusoknak, mert azt mondja: «A magánhangzókat követő *i*... rendszeren *j*-nek hangzik.» (193. l.). E részben zavaros fölfogást találunk más török nyelvtanokban (még a legjobbakban) is; így pl. MÜLLER ÁGOST azt mondja: «Diphthonge in unserem Sinne hat das Türkische nicht; die Verbindungen zwischen Vokalen und den Lauten *v j*, wie *av ev aj ej öj*, gelten als Vokal + Consonant, obwohl besonders *ej öj* fast wie *ei öi* klingen.» (Türkische Grammatik 4. l.) A dolog úgy áll, hogy a magánhangzót követő és vele egy szótagba tartozó *vav* rendszeren = *w* (NIELSEN KONRÁD szives értesítése), a magánhangzót követő *i* pedig félhangzó (*i*), tehát az utóbbi hangkapcsolatok diftongusok. — Hosszú mássalhangzó helyett a mássalhangzó «kettős kiejtésé»-ről beszél. (189/190. l.) — A *gain* (*ghain*) betűről azt mondja, hogy a hangértéke *g* és *ɣ* (196. l.), később meg azt, hogy a török egyszerűen *g*-nek ejti (200. l.); a *ɣ*-t pedig úgy határozza meg, hogy az «a lágy *g* (*gh*) átírása.» (4. l.). — Bilabialis *w*-ről említés sincs téve a könyvben; a *vav* betűvel jelölt mássalhangzó szerinte = *v*. (188, 191, 197. l.) — Sajátságos összetévesztése a terminológiának, hogy azokat a mássalhangzókat, a melyeket zöngétleneknek vagy keményeknek szokás nevezni, a szerző éppen ellenkezőleg zöngéseknek vagy lágyaknak nevezi. (215, 257. l.). — Az *ain* betűvel sehogy sem tud boldogulni; egyszer azt mondja, hogy a hangértéke *a*, *elif* (188. l.); más helyütt így szól: «Idegen eredetű, főleg már meghonosodott arab és perzsa szókban gyakran fordul elő az *á* (*ā*) hang. E hosszú hanggal egyrészt az *ain* ϵ vagy *ain-elif* ζ hangot, másrészt pedig az idegen szókban levő hangsúlyt (!) és az *ā* hangot szokás jelölni» (194. l.), és 13 példája között 5 olyant találunk, a melyben nincs is *ain* betű. Közvetlenül ezen gallimathias után mondja, hogy «maga az *ain* hang, a török nyelvben meghonosodott szókban, többféle magánhangzónak felel meg», nevezetesen hol *a*-nak,

hol *u*-nak, hol *o*-nak, hol *ö*-nek, hol *i*-nek hangzik. (194. l.) — Mindez csupa tévedés. Az arab *ain* nem magánhangzó, hanem zöngés laryngalis explosiva, a mely úgy képződik, hogy a hangszalagok összeszorításával megalkotott zárat erősebb légáramlat pattantja föl, úgyhogy a hangszalagok széle mindjárt erősebben rezeg is. A török nyelvbe átvett arab szavak kezdő *ain* hangja általában elmaradt, de a hagyományos helyesírás megtartotta az *ain* betűt, noha semmi hangértéke sincs. A szó belsejében az *ain* betű «hiatus»-t jelöl («... peut être figuré comme un hiatus assez sensible»: REDHOUSE, Gramm. Ott. 12), azaz (NIELSEN K. szíves közlése szerint) «rövid szünetet, a mely a szokottnál erősebben kiemelt szótaghatár benyomását teszi». — A magánhangzó-illeszkedést a hangtani részben csak röviden érinti s aztán a főnévről szóló szakaszban tárgyalja kissé bővebben. Ez egészen helytelen eljárás, mert a magánhangzó-illeszkedés nemcsak a főnevekre szorítkozik, hanem valamennyi szófajra kiterjed. — Helytelen mondás az, hogy a «*s* hangnak a szó végén magánhangzói értéke van» (215. l.); azt kellett volna mondania, hogy ezzel a betűvel a szó végén magánhangzót (nevezetesen *a*-t és *e*-t) jelölnek. — Azt tanítja ugyan, hogy «kemény mássalhangzót követő lágy hangok megkeményülnek» (202. l.), mégis gyakran ír ilyen hangtani helyzetben *t* helyett helytelenül *d*-t, pl. *jaš da*, *baš da* (215. l.), *tirnakdan* (216. l.), *elek-de*, *elek-den*, *jüzük-de*, *jüzük-den* (222. l.), *baš da*, *baš dan*, *kalpak-da*, *kalpak-dan*, *konuk-da*, *konuk-dan* (223. l.), *jüksek-dir*, *ažlik da*, *dost-dan* (234. l.), *gelmiš-dir*, *ölmüš-dir*, *jazmiš-dir*, *okumuš-dur* (258. l.), *sev-iš-dir*, *bul-uš dur*, *tut-uš-dur*, *čarp-iš-dir*, *kak-iš-dir*, *šik-iš-dir*, *vur-uš-dur*, *sev-iš-dir-il*, *kiz-iš-dir-il* (290. l.) stb. Ennek az az oka, hogy a török írásban ilyen esetekben majdnem mindig *ḍ* betű van alkalmazva, tekintet nélkül a megelőző hangra, de a kiejtés szerinti latinbetűs átírásban nem lett volna szabad *d*-t írni, mikor *t*-t ejtenek. — Arról a változásról, a mely zöngés és zöngétlen mássalhangzónak egymásra következtésekor szükségképpen beáll, egyáltalában nem szól, s így a tanuló nem tudja, hogy a *jaz-sam* (260. l.), *jaz-sin* (262. l.)-féle alakokat *jassam*, *jassin*-nak vagy *jazzam*, *jazzin*-nak kell-e olvasni. — Helytelen elnevezés a «magashangú *k*» és a «mélyhangú *k*» (217. l.) is; ha a közönségére való tekintettel nem akarta fonétikai elnevezésüket használni, nevezhette volna őket arab nevükön *káf*-nak vagy *kef*-nek és *qáf*-nak, a hogy némely helyütt nevezi is (pl. *kef* 198, 199, 200; *kaf* 200. l.).

A 218. lapon azt mondja, hogy «a birtokos jelző a törökben el is maradhat», holott a birtokos jelző ragjának elmaradását érti. Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy itt a «ragja» szó a tollában maradt, de később a birtoknévmásról szóló szakaszból (244. l.)

kitűnik, hogy a szerző a genitivus ragját nevezi «birtokosjelző»-nek, a mit semmikép sem lehet helyeselni, mert ez a műszó már régen másra van lefoglalva, s megelőzőleg maga a szerző is (ugyan-csak a 218. lapon) használja ezen megszokott jelentésében, nemkülöm-ben a 244. lapon is. — A fönnebbi mondáshoz hozzátesszi, hogy a «birtokos jelző» főleg akkor maradhat el, «ha a birtokos nincs eléggé meghatározva»; ez egészen homályos mondás, a melyre a fölhozott példák sem derítenek világosságot. Ezekben a példákban a birtok-viszony úgy van megjelölve, mint a magyarban, t. i. a birtok nevé-hez tett személyraggal, a mi meg didaktikai szempontból hiba, mert a birtokos személyragokról még nem volt szó. — Nem szabatos mondás az, hogy a melléknév «mint állítmány a többesben változatlan marad» (234. l.); először is az olyan mondatokban, mint pl. *kujular derim-dir* «a kutak mélyek» (tkp. «kutak mély van»), *çozuklar çasta dirler* «a gyermekek betegek» (tkp. «gyermekek beteg vannak»), a melléknév nem állítmány, hanem kiegészítő; de még akkor sem volna helyes, ha azt mondaná, hogy a melléknév «mint kiegészítő a többesben változatlan marad», mert a dolog veleje az, hogy a többesszám-beli alanyhoz tartozó létigének a kiegészítője egyesszám-ban áll, sőt maga a létige is, ha az alany élettelen tárgyakat jelent.

A török nyelvtanírók hagyományos szokása szerint azt tanítja, hogy van egy *-im* (*-üm, -im, -um*) «vagyok», *-sin* (*-sün, -sin, -sun*) «vagy», *-iz* (*-üz, -iz, -uz*) «vagyunk», *-siniz* (*-sünüz, -siniz, -sunuz*) «vagytok» segédige (248. l.). Azonban ez tévedés, mert ezek nem segédigék, hanem személyragok. WINKLER a tanuló gyakorlati céljá-nak szem előtt tartásával mentegeti e helytelen tanítást; de hiszen a tanulóval a valóságot sem volna nehéz megértetni, t. i. azt, hogy a török e helyett: «én ember vagyok», azt mondja: «én ember-én» (*ben adamim*), a második «én»-t személyraggal fejezve ki. — Az is hagyományos téves tanítás (WINKLER is helyteleníti), hogy a «hatá-rozott mult»-nak *-di* (*-dü, -di, -du*) képzője az *idi* «volt» segédigéből, a «határozatlan mult»-nak *-miş* (*-müš, -miş, -muš*) képzője az *imiš* «volt v. lehetett» segédigéből, a föltételes mód *-se* (*-sa*) képzője pedig az *ise* «ha van» segédigéből keletkezett (257, 260. l.). A dolog úgy áll, hogy ezek a segédigék maguk is azzal a *-di, -miş* és *-se* képzővel alakultak, a melylyel a többi ige megfelelő alakjai. Kúnos tanítása (valamint a többi előttem ismert török nyelvtané is, kivéve a MÜLLER Ágostét) valósággal «filius ante patrem». Hiszen hogyan jöhetett volna létre az *idi*, az *imiš* és az *ise* segédigei alak, ha belőle keletkezett volna a *-di*, a *-miş* és a *-se* képző?

A terminológia nem erős oldala. A tagadó igeragozásbeli *-ma*,

-*me* képző neki «tagadó szótag» (265. l.), és minden, a mi utána következik (akár személyrag, akár tempus-képző, akár tempus- v. modus-képző + személyrag v. többes-képző), neki egyszerűen «személyrag» (u. o.).

Következetlenségbe esik, midőn azokat a végzeteket, a melyeket előbb (248. l.) enklitikus segédigei alakoknak vett, utóbb (271. l.) személyragoknak nevezi.

Különös, hogy a segédigék között helyet foglal az *olmak* «lenni, valamivé válni» ige is, holott az egész igetanban egyetlen-egy olyan alakot sem találunk, a mely vele mint segédigével volna összeszerkesztve. Ennek az a magyarázata, hogy más török nyelvtanok fölhoznak az *olmak* igével összetett alakokat (pl. KASEM-BEG 120—125. l. stb., MÜLLER ÁGOST Paradigm. 26. l. stb.), de ezeket — minthogy úgy lát-zik valósággal nincsenek használatban — a szerző mellőzte, azonban az *olmak* igét mégis oda sorozta be, a hol más nyelvtanokban találta: a segédigék közé. Egyébiránt az *olmak* ige teljes ragozásának közlésére még abban az esetben sem lett volna szükség, ha csakugyan segédigéül szolgálna, mert a ragozása semmiben sem tér el a «rendes igék» ragozásától.

A török igeragozás, különösen az összetett igealakok megértését megkönnyíthette volna a szerző annak a konstatálásával, hogy (az imperativust kivéve) valamennyinek igenév az alapja; pl. hogy *ölmüş* éppen olyan igenév, mint a m. *meghalt*, a mely egyúttal a perfectum sing. 3. személye; *ölmüşler* az előbbinek éppolyan többszáma, mint a m. *meghaltak* a sing. *meghaltanak*; *ölmüşüm* «meghaltam» tkp. a. m. «meghalt-én»; *ölmüş idim* «meghaltam volt» pedig tkp. a. m. «meghalt voltam». Később megemlíti ugyan, hogy a jelenidejű igenév *-r* képzőjének alakja «azonos a jelenidő egyes 3-ik személyével» (295. l.), és hogy a «jövőidejű igenév jele azonos a jövő idő töjével» (299. l.), de helyesebb lett volna korábban, az igeragozás tárgyalásánál, és megfordítva azt mondania, hogy ennek meg ennek az igealaknak az alapja ez meg ez az igenév, természetesen megemlítve azt is, hogy nem valamennyi használatos valóságos igenévül is. — Az igevevekről szóló fejezetben nem egészen helyesen mondja, hogy «a török határozói igevevek is mellékmondatot helyettesítenek» (301. l.). Ennek az állításnak általános érvényességét maga rontja le egy csomó példával. Ilyenek: *gök jüzünde ötüp gelen turnalar* «az ég színén énekelve (nálá helytelenül: «énekelvén») jövő daruk»; *gülererek jüzüme bak* «mosolyogva az arczomba nézz»; *sevinerek geldim* «örvendezve jöttem»; *işini ojnaja-ojnaja japar* «a dolgát játszva végzi el», stb. — Nagyon furcsa az, a mit aztán mond a határozó

igenevekről, t. i. hogy az «alakjok nem változik, a mennyiben a cselekvés személyét, számát és idejét a mondatbeli névszó fejezi ki». (301. l.) A cselekvésnek nincsen személye, hanem végrehajtója van; száma szintén nincs; ideje, az van, de a «mondatbeli névszó» (a melyet kissé határozottabban alanynak szokás nevezni) semmiféle nyelvben sem alkalmas arra, hogy a cselekvésnek az idejét kifejezze, még kevésbé fejezheti ki azt, a mi nincs: a cselekvésnek a számát. — Az is egészen helytelen állítás, hogy az *-up*, *-üp*-végű határozó igenév (vagy a képzője?) «a mondatban az *és* kötőszó helyét pótolja». (301. l.) Ez az állítás ellene mond annak, a mit a szerző néhány sorral föllebb mondott, hogy a török határozó igenevek «mellékmondatot helyettesítenek»; helytelen voltát pedig elemi nyelvtani képzettséggel is ki lehet venni a fölsorolt példákból.

Az ige- és a névszó-képzésről szóló szakaszok — a melyeket kevés változtatással, egynek-másnak elhagyásával és betoldásával külön is kiadott*) — száraz összeállítások: képzők és származékok fölsorolása, legtöbbször minden megjegyzés nélkül; csak itt-ott akad egy-egy efféle megjegyzés: «e képző *-n* eleme... azonosnak látszik a visszaható igék *-n* képzőjével» (317. l.), vagy: «e képzőnek teljesebb *-zak* (*-žek*) alakja azonosnak látszik a főnévképző *-žak*-kal.» (312. l.)

A szerző itt újra elárulja, hogy a nyelvtani kategóriákkal nincsen

*) «Szóképzés az oszmán-török nyelvben» cz. alatt (KSz. VI. 1—11). Ennek a bevezetésében azt mondja, hogy az oszmán nyelv szóképzői az eddig megjelent különféle nyelvtanokban (a REDHOUSE-ét és a JEHLITSCHKÁÉÉ sem véve ki) csak hiányosan és rendszertelenül vannak tárgyalva, azért úgy gondolta, hogy nem végez fölösleges munkát, ha — fölhasználva az élő nyelv gyakorlati megfigyelése alapján szerzett gyűjtéseit is — lehetőleg teljes összeállítását igyekszik nyújtani, mégpedig grammatikai rendszerbe foglalva, mindazon névszói és igei képzéseknek, a melyek az oszmán nyelvből megállapíthatók. — Hogy a szóképzés az eddig megjelent nyelvtanokban hiányosan és rendszertelenül van tárgyalva, azt csakugyan el lehet mondani a legtöbbről. Azonban pl. PRIZMAIER ÁGOST nyelvtanában (Grammaire turque. Vienne, 1847), a mely pedig nem is a híresebbek közé tartozik, a Kúnosnál fölsorolt képzők majdnem mind megvannak (csak néhány összetett, ritkább és homályosabb hiányzik), s a tárgyalásukat sem lehet éppen rendszertelennek mondani, csak más a rendszere, mint a melyet mi megszoktunk. Sőt még PRÖHLE VILMOSnak kicsinyke Oszmán-török Nyelvtanában (Pozsony, 1899) is megtaláljuk Kúnos képzőinek legnagyobb részét. Viszont Kúnos összeállítására sem teljes; pl. nincs meg benne a határozószókhöz és ragos szavakhoz járuló *-ki* melléknévképző, nincs meg a plur. *-lar*, *-ler*, nincsenek meg a melléknévi és a határozó igenevek képzői, pedig a Nyelvkönyvében megvannak.

teljesen tisztában, mint a következő példák mutatják: *gez-in-* «sétálgatni», *bul-un-* «lenni, létezni», *sev-in-* «örülni», *dinle-n-* «pihenni», *gör-ün-* «látszani», *bak-in-* «nézgelődni», *açla-n-* «siránkozni», *geç-in-* «megélni, átkelődni» neki visszaható igék (288/9. l.) [a KSz.-ben (2. l.) ezek «reflexiv-durativ (frequentativ)» értelműeknek vannak mondva]; megjegyzendő, hogy *bul-un-* «találgatni» néhány sorral föllebb helyesen a szenvedők közé van besorozva (288. l.), valamint a KSz.-ben *gör-ün-* «látatati» is (2. l.) | *olun-* «levődni» a szenvedő igék között foglal helyet (288. l., KSz. 2. l.) | a «viszonosságot kifejező igék (reciprocum)» közé sorozza ezt is: *dolaş-* «bolyongani» (289. l.), s a KSz.-ben ezeket is: *atış-* «ide-oda dobni, dobálódzni» (2. l.), *tirmaş-* «kúszni» (3. l.) [a Nykv.-ben *at-iş-* «dobálgatni» frequentativ (289. l.), a *tir-maş* «kúszni» képzőjének értéke pedig nincs meghatározva (290. l.)] | a «valamivé tevést vagy valamivel való cselekvést, különösen ellátást» jelentő igéket «factitivum»-nak nevezi (291. l., KSz. 3. l.); képzőjük (*-la*, *-le*) funktiói közül hiányzik a «valamit tevés», pedig a példák között ott van: *jumurt-la-* «tojni» (*jumurta* «tojás»), *iş-le-* «dolgozni» (*iş* «dolog») (291. l., KSz. 4. l.) | a valamivé válást jelentő igék közé van besorozva: *başar-* «befejezni» (292. l., KSz. 4. l.) | az elvont fogalmakat jelentő szavak közt vannak ilyenek is: *bajram-lık* «ünnepre való», *geçe-lık* «éjjeli ruhadarab», *gün-lük* «nappali, nappalra való», *gelinlik-kız* «menyasszonynak való lány», *beş lik* «öt-piaszteres pénzdarab», *jırmi-lık* «húsz-parás pénz», *on-luk* «tíz-parás pénz», *jüz-lük* «száz-parás pénz» (307. l., KSz. 5/6. l.) | azt mondja — melléknévekről szólásban — hogy *at-li* «lovas» és *gönül-lü* «önkéntes» névszói értelemben használatos (310. l., KSz. 7. l.), a mivel azt akarja mondani, hogy főnévül használják ezt a kettőt; alább még egynéhányszor mond névszót főnév helyett (312, 319. l., KSz. 11. l.).

A képzők funktióját az igeképzés tárgyalása alkalmával elfelejtí némelykor meghatározni (pl. a *-maş*, *-ze*, *-zir*, *-sa*, *-se*, *-kun* képzőt, 290. l.) [a KSz.-ben a *-maş* a reciprok képzők között van, 4. l.], úgyszintén a denominális névszóképzésnél is (pl. a *-ça*, *-çe*, *-ca*, *-ce* melléknévképzőt, 312. l.) [a KSz.-ben a *-li*, *-li*, *-lu*, *-lü* képzőt is, 7. l.], a deverbális névszóképzésnél pedig — a *-ma*, *-me* képzőt ki véve — teljesen hallgat róla.

Némelykor a hangjelölésben eltéréseket találunk a Nyelvkönyv és a KSz.-beli cikk között; így pl. a *-tir*, *-dir* képzőt a Nyelvkönyvben (290. l.) mindig *d*-vel írja, ellenben a KSz.-ben zöngétlen mássalhangzó után helyesen mindig *t*-vel (csak egyszer hagyta meg vétségéből a *d*-t: *sev iş-dir-il-* «szeretkeztetődik», 3. l.) | *-şijiz*, *-şejiz* (309. l.): KSz. *-şiriz*, *-şeriz* (6. l.).

A szavak értelmezésében is találunk a Nykv. és a KSz. között eltéréseket, pl. *) *karan-lik* «sötét hely» (307. l.): «sötétség» (6. l.) | *ajdin-lik* «világos hely» (307. l.): «világosság» (6. l.) | *čiček-lik* «virágos hely» (307. l.): «virágos kert» (6. l.) | *kekremsi* «savanykás, fanyar» (313. l.): «kesernyés» (7. l.) | *karamsi* «sötét barnás» (313. l.): «sötétes» (7. l.) | *sajim* «számolás» (316. l.): «szám» (9. l.) | *kaldirim* «lépcső, járda» (316. l.): «lépcső» (9. l.). (ZENKERNÉL: «Steinpflaster, Dammweg») | *bičim* «metszet, forma» (316. l.): «metszés, forma» (9. l.) (ZENKERNÉL: «das Schneiden, Schnitt des Kleides, Mode, Gestalt, Form, Art u. Weise») | *jatsi (jassi)* «esteli ima» (318. l.): KSz. (10. l.) ugyanígy, de a Nykv. 202. lapján: *jassi* «estidő» (ZENKERNÉL: «das Schlafen, Schlafengehen, Zeit des Schlafengehens»); a szó a *jat-* «feküdni» ige származéka, s ha csakugyan jelent «esteli imát» is, ez csak később ráruházott jelentés lehet; bizonyítja azt a KÜNÖS idézte jelzős kifejezés: *jatsi namazi* «esti, lefekvés előtti imádkozás» (318. l.), a melyben *namazi* = «imádsága» | *taškin* «elárasztó» (320. l.): «kiáradt» (11. l.). (ZENKERNÉL: «zum überlaufen voll») | *bitkin* «bevégződő» (320. l.): «befejező» (11. l.). (ZENKERNÉL nincsen meg, csak az alapszava: *bitmek* «zu Ende kommen, fertig werden») | *tutkun* «megfogható» (319/320. l.): «megfogott» (11. l.) | *sarmaš-* «átölelni» (318. l.): «ölelkezik» (10. l.) (ZENKERNÉL: «sich einwickeln, sich umhüllen, sich anhängen, sich umarmen, sich verstricken, sich verfangen, sich verfitzen») | *sar-* «göngyöl» (318. l.): «ölel» (10. l.) (ZENKERNÉL: «winden, umwinden; binden, ein-, verbinden; wickeln, umgeben, umarmen, umfangen» stb.; tehát helyes mind a két értelmezés, de minthogy «turbán» jelentésű származékról van szó, mégsem helyes azt mondani, hogy az alapszavának «ölel» a jelentése).

Volna még több megjegyzésem is, de azokat elhagyom. Az elmondottakból láthatja minden figyelmes olvasó, hogy az Oszmán-török Nyelvkönyv nem készült sem elegendő hozzáértéssel, sem kellő gondossággal, s a tudományra nézve nyereségnek éppenséggel nem lehet mondani.

SZINNYEI JÓZSEF.

*) A nagyobbik szám a Nykv., a kisebbik a KSz. lapszáma.

Kisebb közlemények.

Adatok a magyar nyelv szófejtő szótárához.

A M. Tud. Akadémia idei nagygyűlése bemutatott próbadolgozat alapján, a mely magában foglalta az *a* betűn kezdődő magyar szavak eredetét, a magyar nyelv szófejtő (etymologiai) szótárának megírásával alulírottakat bízta meg. A szótár anyagának összeállításakor, az adatok megrostálása és újabb szófejtések felállítására alkalmasával sok olyan részlet megbeszélése válik szükségessé, a melyből a szófejtő szótárban csak az eredmények foglalhatnak helyet. Sok szóról, adatról irodalmunkban eddig kritikai alapon tárgyalt fejtegetés meg sem jelent. Mielőtt az ilyeneket és sok más természetű apróságot a szófejtő szótárba végleg beiktatnánk, tévedések kikerülése végett a róluk írt fejtegetéseket először ebben a rovatban közöljük, s kérjük az igen t. szak-társakat, hogy esetleges tévedéseinket igazítsák helyre.

GOMBOCZ Z. és MELICH J.

1. **Lóránt.** A legrégebb adat e szóra SZIKSZAI FABRICIUS Szójegyzékének 1597. évi kiadásában van, a hol ezt olvashatni (159. l.): «Merenda, Antecenium — Osonna, *lorant*». MOLNÁR ALBERT, a ki SZIKSZAI FABRICIUS Szójegyzékének éppen 1597. évi kiadását dolgozta fel szótára számára, a magyar-latin részben ezt írja: «*Lorant* — Merenda, Antecenium». Mindazok, a kik MOLNÁR szótárának különböző kiadásait használták, említik a szót (vö. SzD., KRESZN.), mert a magyar-latin résznek valamennyi kiadásában megvan. Csak a NySz.-ből maradt ki a *loránt* szó. Az előttem a régebbi irodalomból ismert adatok végelemzésben csak egy adatnak vehetők, t. i. SZIKSZAI FABRICIUS adatának. Újabb megerősítő adatok találhatók a Tsz.-ban és a MTsz.-ban. A Tsz.-ból írta ki CzF. a következőt: «*Lóránt* . . . Pápa vidéki szó, s a. m. *ozsonna*». A MTsz.-ban ez van: «*Lóránt* (Pápa vid. Tsz.; *lónárt* Abauj-m. Ploetz 1839): *ozsonna*».

A szó eredetét említi SÁNDOR ISTVÁN (Sokféle XII. 81: «Lóránt. Merenda. Tót. *Olevrant*»), LESCHKA (Elenchus: «*Loránt*, merenda, Vesperbrod ex *olovrant*...»). DANKOVSKY (Lex.: tót *olovrant*), CZUCZOR-FOGARASI (t. *olovrant*).

A tót nyelv különböző nyelvjárásaiban az «uzsonná»-t csakugyan hívják *olevrant*-, *holevrant*- (vö. BERNOLÁK szót.), *olovrant*- (LOOS, JUNGM., ZÁTURECKY, Slov. pořek. szótári rész), *ovrant*-nak (liptói alakv., JUNGM., BANK); hogy azonban mi e szónak az eredete, azt mindeddig nem tudjuk. Csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a tót és a magyar szó nemcsak jelentésben, hanem eredetében is egy és ugyanaz a szó. Sem a tót szóból a magyar alakot, sem pedig a magyar szóból a tót alakváltozatokat nem lehet elfogadhatóan megmagyarázni. Ép azért minden további fejtegetéstől tartózkodunk, felhívjuk azonban olvasóink figyelmét ez érdekes szóra.

M. J.

2. Patok. Egy kevésbé ismert, s talán már elavult szó eredetéről akarok a következő sorokban értekezni. Ez a szó a *patok*. Nyelvtörténeti adataink a következők:

1) MURMELLIUS 59. l.: «*Talitrum percussio quæ fit digitis complicatis in condylos. Eyn streych der mit gefausterhánt geschit, eyn faustling. ôkôlîel val o ewttes. VI patok*». SZAMOTA kiadásában a *patok* szó nincs magyarázva; a *patok* előtti VI szerintem lat. vel, MAURER M. szerint (Nyr. XXVIII. 112.) valami ismeretlen magyar szó.

2) SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclatura 1590-ből, 90. l.: «*Talitrum — Homlok on vôt patok*»; ugyanígy az 1593-i (75. l.), 1597-i (102. l.), 1619-i (60. l.), 1630-i (104. l.) kiadásokban is.

3) MOLNÁR ALBERT magyar-latin szótárának valamennyi kiadásában, a PÁPAI-PÁRIZ-féle latin-magyar Dictionariumban is: «*Patok — talitrum*». Ez adat szerintem SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturájának 1597. évi kiadásából való.

A MOLNÁR és a PÁPAI-PÁRIZ-féle szótárak latin-magyar részében ez van közölve:

a) MA.: Dict. lat. ung.^{1, 2}, PP., PPB.: Dict. lat. ung.^{1, 2, 3}: «*Talitrum — Fitty, Fittyentes, Vyval valo pattantas*. Az értelmezés egy részét MOLNÁR ALBERT CALEPINUS-ból írta ki, a hol ezt találta: «*Talitrum — Vyial valo pattantas*».

b) MA.: Dict. lat. ung.³: «*Talitrum — Fitty, Fittyentes, Uyval valo pattantas, pitzoc*». A *pitzoc* szó i-je a kiadásnak a M. T. Akadémia könyvtárában levő példányában elmosódott, csak a szára látszik s az is halványan; a m. n. múzeumi példányban csak *pizoc*

látható. MOLNÁR ALBERT Dictionariumának 1645. évi kiadásában ez van: «Talitrum — Fitty, Fittyentes, Vyval valo pattantás, *pitroc*», míg az 1708. éviben ez: «Talitrum — Fitty, Fittyentes, Vyval valo pattantás *petroc*».

Mindazok a szótárírók, a kik MOLNÁR ALBERT nyomán dolgoztak, a *pitroc*, *petroc* szót, illetve alakot kihagyták művükből, jeléül annak, hogy a szót, a mely különben csak alakváltozat, nem értették. Hogy mi a MOLNÁR ALBERT *pitroc*-, *petroc*-ja, arra felvilágosítással szolgál COMENIUS: «Janua . . . reserata aurea» című művének 1643. évi kiadása, a hol a 142. lapon ezt olvassuk:

«Colapho seu alapâ cædi, ob quidvis contingit: talitrum jocosum est» = «Arczúl avagy nyakon csapattatni, akár miért-is meg-esik: [történik] az újjal valo fittyvetés [fittyentés, újjal való *pöczkölés*] tréfa dolog».

Ez az idézet, összevetve azzal, hogy *pöczköl*, *pöczköl*, *mög-pöczköl* a népnyelvben ma is jelent «fricskázni»-t, «megfricskázni»-t (vö. MTsz.), kétségtelenné teszi, hogy MOLNÁR ALBERT *pitroc*, *petroc* szava a mai *pöczök*, *pöczök* alakváltozata, a mely «fricska»-t is jelentett.

4) PÁPAI-PÁRIZ, illetve MOLNÁR ALBERT szótáraiból valók BARÓTI SZABÓ DÁVID (vö. Kisdéd Szótár¹: «*patok*, kotty-fitty», u. o. 2. kiadás: «*patok*: kotty-fitt, fitty, fittyentés, újjal való pattantás), KRESZNERICS (idézete MA.-ból és SzD.-ból), KASSAI (idézete PP.-ból és SzD.-ból) és SIMAI KRISTÓF szótára adatai (vö. Végtagokra szedett szótár 64. l.: «*patok*: fricska»).

A *patok* szó előfordulásának e kritikai tárgyalásából az derül ki, hogy valamennyi szótárírónak végső forrása SZIKSZAI FABRICIUS, illetve MURMELLIUS adata. Ez az adat vándorol egyik szótárból a másikba, s CZUCZOR-FOGARASI magyarázó adatai is csak a PÁPAI-PÁRIZÉNAK a körülírása.

Az a kérdés, mi a *patok* szó eredete. Erre nézve három magyarázatot iktathatunk ide.

CZUCZOR-FOGARASI szótára a *patok*-ot a *pattog*, *pattan* igékben levő hangutánzó *pat*- ige-tövből származtatja. Ámde egyetlen egy adatunk sincs, hogy az ilyen hangutánzó gyakorító, illetve mozzanatos igéknek, mint *csattog*: *csattan*, *dobog*: *dobban*, *potyog*: *potytyan*, *rezeg*: *rezzen*, *zörög*: *zörren*, *pufog*: *puffan* stb., alapszavából valaha *-ok*, *-ök* (*-ék*) deverbális névszóképzővel alakult volna csak egy névszó is. Nincs nyelvünkben **dobok*, **potyok*, **rözök*, **zörök*, **pufok* stb. névszó. S mivel ilyen névszóink nincsenek, helytelen a *patok* szónak *pattog*, *pattan* ige *pat*- alapszavából való származtatása is.

Még kevésbé valószínű DANKOVSKY magyarázata, a ki Lexikoná-

ban ezt írja: «*patok* (patag, *πάταγος* græce) crepitus, talitrum, der schnalzer, nasenstüber». DANKOVSZKY egyeztetései érdekében sokszor szándékosan megváltoztatja a magyar szó jelentését. A jelen esetben szerinte a m. *patok* «crepitus, schnalzer» jelentésű is, a mi semmiféle forrásból ki nem mutatható, de a mire DANKOVSZKYNAK szüksége volt, hogy a m. *patok*-ot összehozhassa a hangutánzó gör. *πάταγος* szóval (gör. *πάταγος*: Klappern, Rasseln, *παταγέω* klappere, *πατάσσω* schlage, klopfe, PRELLWITZ, EtWb. der griech. Spr.³), a melyhez a magyar szó-nak természetesen semmi köze sincs.

A harmadik magyarázó LESCHKA ISTVÁN, a ki «Elenchus»-ában ezt írja: «*Patok*, talitrum, Nasenstüber, factum est ex slav. *potk*, *potka*, *potek*, quod compositum est ex præp. *pa* vel *po*, et verbo *tknu*, tango attingo, quatenus talitro nasus tangitur vel attingitur». Ezt a magyarázatot írta ki MIKLOSICH is, a ki a *patok* szóról ezt írja: «*patok*: nasenstüber — tót *potka*» (Nyr. XI. 364., Slav. El.: «*potka* slovak. — *patok* s. Nasenstüber»; ugyanígy EtWb.).

Az a nézetem, hogy LESCHKA helyes nyomon járt, a mikor a m. *patok* szót a szláv *potka* szóval hozta össze s rámutatott arra, hogy a szláv szó tulajdonkép összetétel, mégpedig a *po* és a *tka* szavak összetétele (vö. szb. *zatka*, *prítka*). Egy szláv nyelvi *potka* szóból azonban a magyarban nem lett volna *patok*, hanem csak **potka*, **patka* (vö. magyar népnyelvi *patka*: kacsá MTsz. < szerb *potka*: kacsá), s ezért szükséges, hogy a m. *patok* eredetének helyes megállapításáért bővebben szóljunk a *potka* névszóról.

Az első, a mit a szláv *potka* szóról meg kell jegyeznünk, az, hogy nem tót szó, a mint MIKLOSICH állítja (Slav. El., EtWb., Lex. p.), hanem cseh. A cseh *potka*, *půtka* »anstoss, streit, gefecht, kampf, angriff» jelentésű; hasonló jelentéssel előfordul a *potka* szerb nyelvtörténeti emlékekben is: STEFAN DUŠAN szerb király XIV. századi törvénykönyvében (77. és 82. §§.) *potka*, különböző kézirati variánsokban *potakъ* fordul elő. Ezt a régibb szerb *potka* (értsd *potъka* h.), *potakъ* szót DANČIĆ (vö. Rječnik iz star. srb.) «violatio finium ejusque pretium» szavakkal értelmezi, MIKLOSICH (Lex. p.) pedig «rixa, pugna»-val magyarázza. NOVAKOVIĆ, a DUŠAN-féle törvénykönyv legújabb kiadója azt mondja, hogy a *potka* = «свађа, цуроѡ, боѡ, казна за свађу...» (vö. NOVAKOVIĆ 192, 195. l.), azaz civódás, összeütközés, veszekedés, illetve pénzbeli bírság a civódásért, veszekedésért». Ez értelmezésekből következik, hogy a cseh és a szerb *potka* eredetére nézve egy és ugyanaz a szó.

Az egyházi szláv, illetve óbolgár nyelvemlékekben a *potka* szó nem fordul elő; ha előfordulna, szabályosan leírt hangalakja *potъka*

(a szerb *potakъ*-é *potъkъ*) volna. Az a szó azonban, a melyhez a *potъka* etymologiailag tartozik, közönséges a szláv nyelvekben és emlékekben. Ez a szó a közszláv *tъknъti* (stossen, LESKIEN Altbulg. gr.⁴ 118. §. és szómutató; kaj-horv. *teknuti se*: tango, contingo, *teknenje*: tactus НАБД., cs. *tknouti*, tót *tknút*: illetni stb.), illetve *po* igekötővel *potъknъti* (anstossen, LESKIEN u. o., VONDRÁK, Glag. Cloz. index; dalmát-horv. *potaknuti*: impingere, cs. *potknouti*, tót *potknút*: botlani stb.) ige.

A *potъka*, *tъknъti*, *potъknъti* tehát etymologiailag összetartozó szavak (vö. MIKLOSICH, EtWb. *tuk*- 2.); az a jelentés, a mely az e szavakban levő gyökérszóhoz tapad, körülbelül «illetés, érintés, ütés».

Közönségesen ismert dolog, hogy a szláv nyelvekben éppúgy megvan a hangváltás (ablaut) útján való szóképzés, mint a többi indogermán nyelvben. A tárgyalt szavakban levő állandó elem: a *tъk* hangváltás útján *tuk*-ká lett. Ugyanaz a hangváltási sor ez, a mely megvan a szláv *dъchnъti* (atmen), **nadъcha* (magy. *nátha*): szláv *duchъ* (hauch, geist: magy. *doh*), szláv *brъsnъti* (törülni): *o-brusъ* (tulajdonkép «törő, kendő»: m. *abrosz*) szavakban. A hangváltási sor mélyfokon *ъ*, középfokon *u*, felsőfokon *u*. A *potъka*, *potъknъti* szavaknak szabályos megfelelője a *tuk*-fok, a mely megvan az óbolg. *istukan* (bálvány, tulajdonkép «kifaragott»: *tukati*: sculpere) névszóban. A *potъkъ*, *potъka* szavak alapján fel lehetne egy szláv **potukъ* főnevet tenni, a melyből a magyar *patok* éppúgy, mint az *abrosz* < *obrus*-ból, szabályosan megmagyarázódnék.

Ámde egy szláv **potuk* szót semmiféle szláv nyelv sem ismer, épp ezért nem is hiszem, hogy a m. *patok* szláv **potuk*-ból eredne. Valószínűtlen az is, hogy a m. *patok* a szerb emlékekben előforduló *potakъ* alapján rekonstruálható **potъkъ*-ból ered, valószínűtlen pedig azért, mert ez az alak is kései eredetű, keletkezése valószínűen analógiás és egyedül álló. Más megfejtéshez kell tehát folyamodnunk.

Ismeretes dolog, hogy a szláv nyelvekben az *ъ*-ból hangzónyújtással (vocaldehnung) *y* lett. Ez a hangváltoztatás a gyakorító igék képzésének közönséges módja (vö. VONDRÁK, AItk. gr. 98. l.). Az óbolgár *dъch-nъ-ti* (atmen), *tъk-nъ-ti* (stossen) igékből *dychati*, *tykati* az iterativum. Ezekből a *dych*-, *tyk*-alakokból főnevek is képződtek: ilyen főnév az *ъ* képzővel a tót *oddych* (= óbolg. **otъdychъ*), a szlovén *tъk* (berührung, contact, pfahl, PLETÉRŠNIK = óbolg. **tykъ*), s ilyen a képzővel a tót *tъjka*.

A szláv nyelvekben mármost van egy *po*+*tykъ* összetett szó,

a melyből nézetem szerint a magy. *patok* ered. Ez a szó a különböző szláv nyelvekben a következőképp fordul elő:

bolg. *potikъ*: pobuždenie. tolček. (DUVERNOIS), *potykъ*: pobuždenie, tolček (GEROV), *potikъ*: le ressort, la mobilité, force impulsive, fig. l'aiguillon (BOGOROV: Blg. fr. reč.) || szlov. *potik*: steckrebe, stupfrebe (és *potika*, PLETERŠNIK) || kisor. *patik* (és *patika*): stock, knüttel, stange, holzstange (ZELECHOWSKI) || lengy. *patyk*, *potyk* (és *patyka*): stöckchen (LINDE).

A kisor. és a lengyel szó eredetileg «ütő dorong, ütő bot» lehetett, s csak azután általában «dorong, bot», a szlovén *potik*-ra vő. szlov. *potikati*: «hineinstecken».

A bolgár *potik*: «pobuždenie, tolček, aiguillon stb.», azaz a szó annyi mint «ütés». S ez a jelentés teljesen ugyanaz, a mi a magyar *patok*-é, a melyről MURMELLIUS szótárában ez van: «talitrum — ököllel való *ewttes* v(e)l *patok*».

A magyar *patok* és a mai bolg. *potik*, melynek óbolgár alakja **potykъ* volna, mind jelentésében, mind pedig hangalakjában egy és ugyanaz a szó. Csak a *patok* hangalakjáról kell még néhány szót mondanom.

Többször kifejtettem, legrészletesebben Magyar Nyelv I. 185, II. 56, hogy ha az átadó nyelvben a kéttagú mélyhangú szavakban *o*-i vagy *a*-i volt a hangzó, akkor legrégebben nyelvünkben is *o*-i vagy *a*-i volt a hangzás. A *Maros*, *Lajos*, *asszony* stb. szavak egykor nyelvünkben *Moris*-nak, *Lois*-nak, *áchszin*-nak hangzottak. Ide tartozik a bolgár *potik*: mai magyar *patok* is. Ha volnának a m. *patok*-ra XI—XII—XIII. századi adataink, akkor a szó magyar emlékekben legrégebben **potik*-nak, később **potuk*-nak volna írva.

Kimondhatom tehát végeredményül, hogy a m. *patok* a bolg. *potik* (= óbolg. *potykъ*) átvétele, s «ütés» a jelentése.

M. J.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Heinrich Gusztáv* főtítkár. Tizenhatodik kötet. 1905. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltaggjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XV. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XXV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-titkár. Tizennegyedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XXIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, feltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczötödik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szinnyei József* r. tag.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata a magyarral hason alkotású ural-altaji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak; továbbá más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik évenként háromszor vagy négyszer. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új folyam. 1905. VI. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*.

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is jelenik meg, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsesházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kézírattárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők
a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.